

POLYTECHNIKA KOSZALIŃSKA

WYDZIAŁ

NAUK EKONOMICZNYCH

ZESZYTY NAUKOWE

NR
25

POLITECHNIKA KOSZALIŃSKA

**WYDZIAŁ NAUK
EKONOMICZNYCH**

ZESZYTY NAUKOWE

Nr 25

Koszalin 2021

RADA PROGRAMOWA

Adamowicz Mieczysław, prof. dr hab. dr h.c., Państwowa Szkoła Wyższa w Białej Podlaskiej
Amborski David, Professor, Ryerson University, Toronto, Ontario
Bernat Tomasz, dr hab., prof. US, Uniwersytet Szczeciński
Blašková Martina, prof. Ing., Ph.D., Žilinská univerzita v Žiline, Žilina, Slovakia
Casparius Joachim, prof., Universität Berlin, Germany
Danuletiu Dan, Associate Professor Ph.D., University in Alba Iulia, Romania
Garbe Peter, prof., Universität Greifswald, Germany
Ivanović Zoran, prof., Ph.D., Sveučilište u Rijeci, Croatia
Jurčić Ana, Associate Professor, Fulbright Alumni Association of Serbia, Serbia
Kiráľová Alžbeta, doc., Ing., Ph.D., Vysoká Škola Obchodní v Praze, Czech Republic
Kisiel Roman, prof. dr hab., Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Leszczyński Marek, dr hab., prof. UJK, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Luchko Mykhaylo, dr hab., prof., Ternopil National Economic University, Ukraine
Maráková Vanda, doc., Ing., Ph.D., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovakia
Mitrovic Ranka, Assistant professor, John Naisbitt University Belgrade, Serbia
Muntean Andreea, Lect. PhD, University in Alba Iulia, Romania
Musiał Wiesław, prof. dr hab., Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Popa Maria, Profesor universitar doctor inginer, University in Alba Iulia, Romania
Rembeza Jerzy, dr hab., prof. PK, Politechnika Koszalińska
Tom L. Trittipio, prof., Ph.D., Maryland University, USA
Wiatrak Andrzej, prof. dr hab., Uniwersytet Warszawski
Zmyślony Piotr, dr hab., prof. UE, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Żmija Janusz, prof. dr hab. inż. dr h.c., Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Przekota Grzegorz, dr hab., prof. PK – Redaktor Naczelny
Jasiulewicz Michał, prof. dr hab. – Z-ca Redaktora Naczelnego
Garbe Peter, prof. – redaktor językowy, język niemiecki
Jakubowska Agnieszka, dr
Janiszewska Dorota, dr
Klonowska-Matynia Maria, dr
Kloskowski Dariusz, dr
Olkiewicz Marcin, dr
Ossowska Luiza, dr – sekretarz
Radlińska Kamila, dr
Riaz Noman MPhil – Guizhou University, China
Sasin Maria, dr – redaktor statystyczny
Trojanek Piotr, mgr – redaktor językowy, język angielski
Zaleska Beata, dr

REDAKCJA TECHNICZNA – mgr Karolina Trafny

PROJEKT OKŁADKI – Tadeusz Walczak

ADRES DO KORESPONDENCJI

Politechnika Koszalińska
Wydział Nauk Ekonomicznych
ul. Kwiatkowskiego 6E, 75-343 Koszalin

Artykuły zamieszczone w książce wydrukowano z materiałów dostarczonych przez Autorów.
© Copyright by Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2021
Redakcja nie płaci honorariów autorskich oraz uznaje wersję papierową jako wersję pierwotną.
Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej
ul. Raclawicka 15-17, 75- 620 Koszalin
www.wydawnictwo.tu.koszalin.pl

Szanowni Czytelnicy

Jest nam niezmiernie miło przekazać Państwu nasz najnowszy numer Zeszytów Naukowych Wydziału Nauk Ekonomicznych. W bieżącym zeszycie znajduje się przegląd aktualnych problemów z zakresu ekonomii, zarządzania i finansów. Nasi Autorzy wnikliwie przeanalizowali otaczającą rzeczywistość i wybrane problemy zaprezentowali w postaci badań własnych, analizy danych wtórnych oraz dyskusji i krytyki literatury.

Szczegółowe problemy dotyczą nierówności w dostępie do rynku pracy, aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych, rynku słodczy w Polsce, wpływu pandemii na sytuację gospodarczą oraz stan finansów publicznych, spotkań i aktywności turystycznej, oferty gospodarstw agroturystycznych, zarządzania zasobami ludzkimi w turystyce, upadłości przedsiębiorstw oraz mediacji jako formy rozwiązywania konfliktów.

Autorami artykułów są zarówno doświadczeni naukowcy, mający znaczący dorobek badawczy, jak i młodzi, dopiero zaczynający swoją przygodę z nauką – studenci. Takie połączenie jest niezwykle ciekawe, gdyż problemy, które dotyczą różne pokolenia zmieniają się. I zmiany te widoczne są w podejmowanej tematyce. Jako grono redakcyjne mamy nadzieję, że znajdą Państwo w naszych zeszytach interesujące materiały, mogące stanowić podstawę do dalszej dyskusji i polemiki naukowej.

Zespół Redakcyjny

SPIS TREŚCI

<i>Borkowska Beata, Ossowska Luiza</i> Zróżnicowanie ofert gospodarstw agroturystycznych w wybranych miejscowościach nadmorskich w Polsce	9
<i>Burzyńska Agata, Czachorowska Natalia</i> Ekonomiczne aspekty upadłości przedsiębiorstw	29
<i>Burzyńska Agata, Czachorowska Natalia</i> Uwagi na temat sytuacji gospodarczej Polski w czasach pandemii Covid-19	45
<i>Jankowski Mariusz</i> Mediacja sposobem na rozwiązywanie konfliktów gospodarczych w Polsce	61
<i>Judkowiak Agnieszka</i> Sprawozdanie z cyklu wykładów otwartych organizowanych przez Studenckie Koło Naukowe Rachmistrz	75
<i>Kaniewska Patrycja, Ossowska Luiza</i> Fenomen morsowania w Polsce	79
<i>Karpiński Dominik</i> Zjawisko underemployment na rynku pracy w Polsce	97
<i>Kopacz Aleksandra</i> Zmiany na rynku słodczy w Polsce od 2005 roku na przykładzie Colian Holding SA (wcześniej Jutrzenka SA), ZPC Mieszko SA oraz Wawel SA	113
<i>Pietrasik Kamil</i> Implikacje pandemii COVID-19 dla saudyjskiego budżetu 2021	125
<i>Riaz Noman, Radlińska Kamila</i> Kobiety w perspektywie pakistańskiego rynku pracy	137
<i>Rogowska Daria</i> Wokół wybranych zagadnień aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych ..	151
<i>Szewczyk Katarzyna</i> Zarządzanie zasobami ludzkimi w turystyce	171
<i>Zimny Weronika, Dyczkowska Joanna</i> City logistics na przykładzie wybranych europejskich stolic	185

CONTENTS

<i>Borkowska Beata, Ossowska Luiza</i> Diversity of Agritourism Farm Offers in Selected Seaside Locations in Poland	9
<i>Burzyńska Agata, Czachorowska Natalia</i> Economic Aspects of Business Bankruptcy	29
<i>Burzyńska Agata, Czachorowska Natalia</i> Comments on the Economic Situation of Poland During the Covid-19 Pandemic	45
<i>Jankowski Mariusz</i> Mediation as a Way to Solve Economic Conflicts in Poland	61
<i>Judkowiak Agnieszka</i> Report on the Cycle of Open Lectures Organized by the Rachmistrz Student Circle	75
<i>Kaniewska Patrycja, Ossowska Luiza</i> Winter Swimming Phenomen in Poland	79
<i>Karpiński Dominik</i> Phenomen of Underemployment in the Labour Market in Poland	97
<i>Kopacz Aleksandra</i> Changes on the Sweets Market in Poland Since 2005. on the Example of Colian Holding SA (Formerly Jutrzenka SA), ZPC Mieszko SA and Wawel SA	113
<i>Pietrasik Kamil</i> The Implications of the COVID-19 Pandemic for the Saudi Budget 2021	125
<i>Riaz Noman, Radlińska Kamila</i> Women in the Perspective of the Pakistani Labor Market	137
<i>Rogowska Daria</i> Around Selected Issues of Professional Activity of Disabled People	151
<i>Szewczyk Katarzyna</i> Resource Management Policy in Tourism Human	171
<i>Zimny Weronika, Dyczkowska Joanna</i> City Logistics on the Example of Chosen European Capitals	185

Beata BORKOWSKA*

Luiza OSSOWSKA**

ZRÓŻNICOWANIE OFERT GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH W WYBRANYCH MIEJSCOWOŚCIACH NADMORSKICH W POLSCE

Zarys treści: Celem głównym artykułu jest ocena ofert gospodarstw agroturystycznych zlokalizowanych w wybranych miejscowościach nadmorskich w północno-zachodniej części Polski pod względem ich zróżnicowania. Analizę przeprowadzono w oparciu o dane pochodzące ze stron wybranych gospodarstw agroturystycznych. Posłużono się takimi metodami jak: analiza porównawcza, analiza SWOT oraz macierz SWOT/TOWS. Z analiz wynika, że gospodarstwa agroturystyczne nad Morzem Bałtyckim w Polsce posiadają zróżnicowaną ofertę zarówno pod względem warunków bytowych, jak również w zakresie oferty dodatkowej, w tym typowo agroturystycznej. Gospodarstwa agroturystyczne zlokalizowane blisko morza zyskują na swojej atrakcyjności turystycznej – bliskość morza stanowi główny atut ofert gospodarstw prowadzących działalność agroturystyczną w północno-zachodniej części Polski.

Słowa kluczowe: agroturystyka, produkt agroturystyczny, miejscowości nadmorskie.

Wprowadzenie

Współczesne trendy związane z podejściem proekologicznym (przyjaznym środowisku naturalnemu) wywarły wpływ na wykształcenie się turystyki alternatywnej. Kierunek podróży zaczął zmieniać się z wybieranych masowo, popularnych destynacji na obszary wiejskie, z dala od zgiełku, a także szybkiego tempa życia. Zauważalna zmiana została zinterpretowana jako przekształcenie z podstawowej idei turystycznej 3S (skrót ten z języka angielskiego pochodzi

* Absolwentka studiów II stopnia na kierunku Zarządzanie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

** Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

od słów sun, sea, sand) na innowacyjną zasadę 3E (kolejno entertainment, excitement, education)¹. Można wyróżnić trzy główne typy turystyki odnoszące się do wsi jako destynacji turystycznej: turystykę na terenach wiejskich, turystykę wiejską oraz agroturystykę (rysunek 1). Pierwsza przedstawiona forma przedstawia ścisłe powiązanie z jednostką osadniczą, w tym przypadku z wsią i terenami wiejskimi. Najważniejszym powodem uczestnictwa turystów oraz pozostałych przedstawicieli ruchu turystycznego w tego rodzaju turystyce jest zauważalna odmienność w uprawianym wiejskim stylu oraz rytmie życia. Dotyczy ona prowadzenia działalności gospodarczej różnych kategorii zakładów występujących w turystyce (np. hoteli, moteli, pensjonatów), w tym także gospodarstw uprawiających rolę oraz innych obiektów zlokalizowanych na terenach wiejskich. Drugi rodzaj turystyki jest już bardziej ukierunkowany na środowisko wiejskie. Turystyka wiejska posiada węższe rozumienie w porównaniu do uprzednio opisanej formy. Do głównych przesłanek wyjaśniających tę zależność należą m.in.: występująca mniejsza skala zakwaterowania (obiekty o charakterze indywidualnym np. kwatery prywatne), zachodzące bliższe relacje pomiędzy gościem, a rodziną gospodarza obiektu, które mają wydźwięk osobisty (tutaj turysta uczestniczy przez pewien czas w miejscowych zwyczajach i życiu właścicieli jako naoczny odbiorca usług). Ostatnią z podanych form jest agroturystyka. Swoim zakresem obejmuje ona różne postacie wypoczynku, oferowanego w wybranym gospodarstwie wiejskim (m.in.: rolniczym, sadowniczym, hodowlanym itp.), który jest skorelowany z jego środowiskiem zarówno przyrodniczym jak również produkcyjnym. Turysta biorąc czynny udział w takiej odmianie turystyki ma możliwość podejmowania czynności tj.: realizowanie obowiązków stałych mieszkańców, podpatrywanie w jaki sposób wygląda ich codzienność oraz czerpanie pożytku z płodów rolnych, czy też korzystanie z propozycji robót typowo wiejskich jakie oferuje gospodarz lokalu².

Według B. Lane, aby móc mówić o turystyce wiejskiej należy skupić się na określeniu elementów ekonomicznych występujących na rynku, czyli podaży tworzonej przez przedsiębiorców, popytu tworzonego przez nabywców, a także dość nietypowego zjawiska, jakim jest doświadczenie konkretnego obszaru pod

¹ <http://wycieczkiznami.pl/panel-edukacyjny/15,podstawowe-definicje-zwiazane-z-turystyka> (12.12.2020).

² *Budowa sieciowego produktu turystycznego, wsparcie PROW 2007-2013 dla rozwoju turystyki na obszarach wiejskich*, poradnik dla LGD, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków 2011, s. 10; J. Wojciechowska, *Systematyka i wyróżniki pojęć dotyczących turystyki na obszarach wiejskich*, Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 305.

względem turystycznym³. S. Medlik wskazuje na fakt, że agroturystyka to odmiana turystyki realizowanej w okresie najczęściej wakacyjnym, która wykorzystuje gospodarstwa wiejskie, gdzie istnieje możliwość zakwaterowania przez gości oraz korzystania z usług współistniejących np. obsługi zagwarantowanej przez właściciela, uczestnictwa w pracach na terenie gospodarstwa w charakterze pomocnika i innych atrakcji typowych dla lokalnej społeczności. Natomiast w przypadku turystyki wiejskiej mowa tu o aktywności turystycznej, która również widoczna jest w okresie letnim, jednak ta odmiana obejmuje w szerszym kontekście całokształt obszaru wiejskiego. Jednym z pozytywnych skutków jej istnienia jest dywersyfikacja miejscowej gospodarki. Swoim zakresem obejmuje np. rozwój szlaków turystycznych, czy też terenów dotyczących stricte krajobrazu, środowiska przyrodniczego na wsi⁴.

Natomiast aby w pełni zinterpretować i podsumować pojęcie agroturystyki należy wyznaczyć kluczowe jej elementy. Zalicza się do nich trzy przesłanki:

- występująca bariera dotycząca ograniczenia co do lokalizacji tego typu działalności – pożądane tereny rolnicze,
- wykorzystanie budynków usytuowanych na obszarze gospodarstwa do świadczenia usług związanych z noclegiem, wyżywieniem turystów oraz w celach typowo gospodarskich,
- zagwarantowanie przez gospodarza czynnego wypoczynku turystom, którzy podczas pobytu realizują go w połączeniu z przebywaniem na łonie natury w obrębie danego gospodarstwa rolnego z jednoczesną możliwością uczestnictwa w wykorzystaniu produkcji pochodzącej np. z uprawianych roślin czy hodowli zwierzęcej⁵.

W odniesieniu do motywów towarzyszących agroturystyce warto odnieść się do strony popytowej rynku, która jest utożsamiana w tym przypadku z zapotrzebowaniem potencjalnych odbiorców na oferowane usługi przez przedsiębiorstwa agroturystyczne⁶. Ich zasadniczym oczekiwaniem w stosunku do gospodarstwa rolnego posiadającego tego typu ofertę jest zagwarantowanie właściwego poziomu standardu pobytu, który można zestawić z odmiennymi

³ B. Lane, *What is Rural Tourism*, "Journal of Sustainable Tourism", 2(1 + 2), 1994, s. 7-21.

⁴ S. Medlik, *Leksykon podróży, turystyki i hotelarstwa*, PWN, Warszawa 1995, s. 110-120.

⁵ A. Balińska, J. Zawadka, *Znaczenie agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich*, Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, (102), 2013, s. 130.

⁶ H. Song, S.F. Witt, *Tourism Demand Modelling and Forecasting*, Pergamon 2000, s. 2; P. Zmysłony, A. Niezgoda, *Popyt turystyczny. Uwarunkowania i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2003, s. 49; R. Łazarek, *Ekonomia turystyki. Wybrane zagadnienia*, WSE, Warszawa 1999, s. 35-36.

usługami reprezentującymi gałąź turystyczną gospodarki, przy jednoczesnym zapewnieniu jak najkorzystniejszej ceny. Według M. Drzewieckiego, aby zaistniały obopólne korzyści zarówno dla właścicieli gospodarstwa agroturystycznych, jak i dla odbiorców usług muszą zostać spełnione trzy zasady: występowanie przyjaznego środowiska zapewniającego relaks i regenerację organizmu, otoczenie pobytu kwaterybiorcy charakteryzujące się odmiennością, wyjątkowością w stosunku do jego miejsca zamieszkania oraz uczestnictwo w aktywnym wypoczynku⁷. Dla określenia motywów uprawiania agroturystyki zaprezentowano poszczególne potrzeby, jakimi kierują się turyści podczas realizowania tego rodzaju aktywności:

- chęć regeneracji, odpoczynku w środowisku posiadającym specyficzne walory krajobrazowo-przyrodnicze, które różnią się od tych występujących na terenach zurbanizowanych,
- potrzeba „zjednoczenia się” z naturą i typowo wiejskim życiem na gospodarstwie (wynikać to może z pragnienia zmiany),
- zamiar odmiany codziennych nawyków żywieniowych na korzystanie z płodów rolnych i upraw (chodzi o nie przetworzoną żywność),
- potrzeba podziwiania uroków wsi, w tym zwiedzanie możliwych terenów przyrodniczych,
- potrzeba ucieczki od szybkiego tempa życia, aby zaznać pewnej harmonii oraz spokoju⁸.

Natomiast w przypadku analizowanego produktu agroturystycznego, tak samo jak w przypadku ogólnego produktu turystycznego⁹, występuje rdzeń, czyli pierwszy z poziomów. Jest to zestawienie lub też pakiet benefitów jakie potencjalny turysta uzyska w wyniku realizacji podróży w określonym kierunku recepcji turystycznej. Pierwsza część tego produktu stanowi pewną bazę do zaspokajania pozostałych oczekiwań uczestnika ruchu turystycznego. Co ważne rdzeń z reguły nie stanowi przedmiotu wymiany w kontekście produktu agroturystycznego, lecz jego główny sens lub istotę (np. wypoczynek turysty związany z regeneracją sił psychofizycznych w powiązaniu z aktywnym spędzaniem czasu urlopowego w gospodarstwie rolnym). Drugim elementem dopełniającym opisywane zagadnienie jest produkt rzeczywisty. Obejmuje on wszelkie aspekty umożliwiające osobom podróżującym na docelowe skorzystanie z usług turystycznych danego miejsca (innymi słowy opiera się o konsumpcję produktu

⁷ M. Drzewiecki, *Agroturystyka. Założenia – uwarunkowania – działania*, Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz 1995, s. 43-44.

⁸ J. Sikora, *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, WSiP, Warszawa 1999, s. 69-70.

⁹ A. Panasiuk, *Marketing usług turystycznych*, PWN, Warszawa 2005, s. 74-75; B. Marciszewska, *Produkt turystyczny a ekonomia doświadczeń*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 66.

nazywanego w teorii właściwym, czyli tym dla jakiego turysta podejmuje się realizacji procesu przemieszczania się). Można stwierdzić, że jest to pewna „otoczka” całości wyjazdu, która jest bardzo ważna, ponieważ ona decyduje w dużej mierze o końcowej ocenie odbiorcy usług. Wymienia się tutaj najczęściej zagwarantowany nocleg w wybranym obiekcie, wyżywienie, logistykę (przejazdy) itp. Produkt poszerzony to zespół cech, które wpływają na lepszą atrakcyjność całości konsumpcji zrealizowanej przez turystę, a tym samym pozwalają wyróżnić dany produkt na tle pozostałych. Są to korzyści towarzyszące procesowi, które nie są jednak niezbędne, ale ich zaistnienie wpływa na konkurencyjność. Turysta korzystając z takiego zestawu dodatkowych profitów prawdopodobnie poczuje wysoki poziom zadowolenia, czy też ekscytacji, a to przełoży się na zaspokojenie potrzeby uznania i samorealizacji¹⁰. Oferta przedsiębiorstwa agroturystycznego powinna zagwarantować odbiorcom wystąpienie szeregu kluczowych zmiennych determinujących wysoki poziom popytu. Zalicza się do nich m.in.: występowanie urzędzeń pozwalających na urozmaicone spędzanie czasu wolnego w przestrzeni gospodarstwa, przygotowanie przez kwaterydawcę przejrzystej oraz łatwej w zrozumieniu informacji na temat dostępnych usług (zarówno oferowanych przez gospodarza jak również tych związanych z miejscowymi atrakcjami turystycznymi), określenie lokalizacji gospodarstwa oraz wyznaczenie możliwości pod względem dojazdu do celu, zapewnienie uprzejmej ale przede wszystkim profesjonalnej obsługi podczas realizacji czynności zarówno formalnych jak i nieformalnych podczas trwania pobytu¹¹.

Cel, zakres i metoda badawcza

Cel główny badań to ocena ofert gospodarstw agroturystycznych w wybranych miejscowościach nadmorskich zlokalizowanych w północno-zachodniej części Polski pod względem ich zróźnicowania.

Na potrzeby pracy dokonano wyboru ofert przedsiębiorstw prowadzących działalność agroturystyczną w Polsce na obszarze nadmorskim, za pośrednictwem dwóch kanałów komunikacyjnych umieszczonych w Internecie. Pierwszy z nich to znany serwis rezerwacyjny noclegów, czyli www.booking.com, drugi zaś to witryna o nazwie www.agroturystyka.pl. W obu przypadkach wzięto pod uwagę te gospodarstwa, które posiadają ciekawą i wyróżniającą się ofertę spośród pozostałych. Na podstawie serwisu [booking.com](http://www.booking.com) skompletowano jednostki gospodarcze, według występujących filtrów ułatwiających wybór najbardziej

¹⁰ J. Altkorn, *Marketing w turystyce*, PWN, Warszawa 2006, s. 100-101.

¹¹ L. Strzembicki, *Marketing w agroturystyce*, Wydawnictwo ZCO, Zielona Góra 1995, s. 145.

odpowiadających ofert do dalszych analiz, w tym m.in.: oceny klientów, miejsca docelowego, rodzaju obiektu, atrakcji itd. Jeśli chodzi o stronę podaną na drugim miejscu, to skupiono się na rozpatrzeniu gospodarstw, które spełniały warunek lokalizacji. Warto dodać, że witryna ta zapewnia również potencjalnemu użytkownikowi opcje przeglądu występujących kwater pod względem elementów tj. miejsce, kategoryzacja, jak również przewodnia tematyka oferty np. urlop u ekorolnika, wypoczynek u rolnika, wczasy rodzinne itp. Do skorzystania z informacji zamieszczonych na stronie www.agroturystyka.pl zachęcił autorkę fakt, że serwis ten posiada rekomendacje Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „GG” (skrót od Gospodarstw Gościnnych), co dodatkowo jest atutem potwierdzającym autentyczność danych tam zamieszczonych na temat przedsiębiorstw prowadzących obecnie działalność agroturystyczną w kraju.

Następnie zestawiono ze sobą zebrane oferty agroturystyczne przy wykorzystaniu metody porównawczej, a także za pomocą analizy strategicznej SWOT oraz macierzy SWOT/TOWS utworzonej na jej podstawie. Odnosząc się do strefy wewnętrznej wybranej jednostki gospodarczej w ramach badania SWOT następuje rozpoznanie zarówno mocnych, jak i słabych stron. W przypadku zewnętrznych uwarunkowań firmy weryfikuje się szanse oraz zagrożenia, które mogą się pojawić w przyszłości (zatem ich identyfikacja pozwoli na optymalizację procesów)¹².

Tabela 1. Macierz SWOT/TOWS – wybór strategii

Wyszczególnienie	Szanse	Zagrożenia
Mocne strony	Strategia agresywna (strategia maxi-maxi)	Strategia konserwatywna (strategia maxi-mini)
Słabe strony	Strategia konkurencyjna (strategia mini-maxi)	Strategia defensywna (strategia mini-mini)

Źródło: A. Miszczuk, M. Miszczuk, K. Żuk, *Gospodarka samorządu terytorialnego*, PWN, Warszawa 2007, s. 168-173.

Na podstawie dokonanej analizy SWOT, wykonana została macierz SWOT/TOWS. Jest to połączenie koncepcji SWOT (czyli analizy od wewnątrz na zewnątrz, gdzie badany jest wpływ otoczenia na organizację) oraz TOWS (analizy od zewnątrz do wewnątrz, badając wpływ organizacji na otoczenie). Schemat tworzenia tej macierzy obejmuje posegregowanie czynników zebranych do analizy oraz wyznaczenie powiązań między nimi. Dlatego, aby ustalić stopień wpływu między jednym determinantem pochodzącym z obszaru we-

¹² K. Krukowski, *Zakres i metody analizy strategicznej gmin i powiatów*, (w:) *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego*, W. Kosiedowski (red), TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2005, s. 85-97.

wnętrznego a drugim umieszczonym w płaszczyźnie zewnętrznej zastosowano konkretną skalę: 0 – brak istniejącej zależności; 1 – zależności jednostronna; 2 – zależność dwustronna.

Zebrana liczba punktów z poszczególnych ćwiartek macierzy pozwoliła następnie na wyznaczenie konkretnej strategii spośród dostępnych czterech wariantów, do których zalicza się:

- strategia agresywna – maksymalne wykorzystanie mocnych stron oraz szans przez firmę,
- strategia konserwatywna – mocne strony służą zminimalizowaniu zagrożeń,
- strategia konkurencyjna – możliwe optymalne wykorzystanie szans z równoczesnym zminimalizowaniem słabych sił wewnętrznych,
- strategia defensywna – ograniczenie czynników pochodzących ze słabego obszaru oraz zewnętrznych zagrożeń z otoczenia¹³.

W tabeli 1 przedstawiono macierz SWOT/TOWS oraz poszczególne strategie.

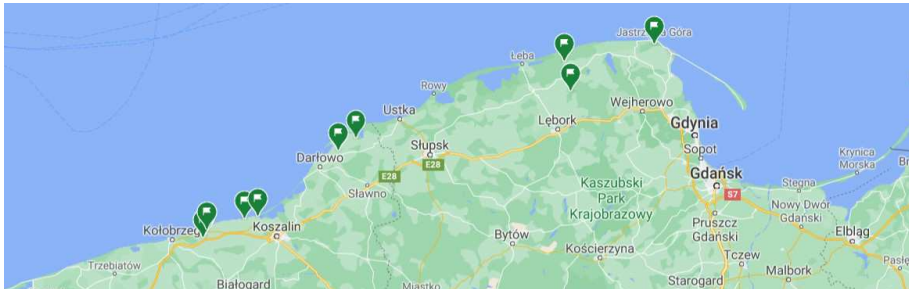
Lokalizacja wybranych gospodarstw agroturystycznych

Do analizy wybrano 9 gospodarstw agroturystycznych. Rozmieszczenie przedsiębiorstw zaprezentowano na rysunku nr 1 w postaci wycinka mapy geograficznej. Obszar wzięty pod uwagę do badania obejmuje zakres dwóch sąsiadujących województw: zachodniopomorskiego i pomorskiego, czyli północno-zachodnią część Polski, a dokładniej teren usytuowany w pobliżu strefy nadmorskiej. W tabeli 2 zamieszczono podstawowe dane wybranych gospodarstw oraz odległości poszczególnych lokalizacji od Morza Bałtyckiego. Zgodnie z danymi 6 z 9 podanych przedsiębiorstw znajduje się w województwie zachodniopomorskim (powiaty: kołobrzeski, sławieński i koszaliński), a pozostałe 3 w województwie pomorskim (powiat: wejherowski i pucki).

W tabeli podano również odległość poszczególnych podmiotów rynkowych od Morza Bałtyckiego. Jak można zauważyć najbliżej podanego akwenu wodnego znajduje się zarówno *Willa pod Lasem* w Jastrzębiej Górze, jak i *Agroturystyka Chłopy*, jak sama nazwa mówi w Chłopach, bo wartość ta w obu przypadkach równa się 0,95 km, czyli występuje praktycznie bezpośredni dostęp do plaży. Kolejne obiekty są zlokalizowane w odległości od 1 do 3 km od morza. Są to: *Ranczo u Stefana* w Grąbnicy, *Nadmorskie Zacisze* w Mielnie, *Kaczaniec* w Kukince oraz *Glapki* w Barzowicach. Wymienione przedsiębiorstwa są poło-

¹³ A. Miszczuk, M. Miszczuk, K. Żuk, *Gospodarka samorządu terytorialnego*, PWN, Warszawa 2007, s. 168-173.

zone w stosunkowo niedalekiej odległości od punktu odniesienia jaki przyjęto za główny walor krajoznawczy analizowanego makroregionu.

Rysunek 1. Wybrane gospodarstwa agroturystyczne – lokalizacja

Źródło: www.google.pl/maps (16.03.2021).

Tabela 2. Wybrane gospodarstwa agroturystyczne – odległość od Morza Bałtyckiego

Nazwa	Województwo	Powiat	Miejscowość	Odległość od morza
<i>Ranczo u Stefana</i>	zachodniopomorskie	kołobrzeski	Grąbnica	1
<i>Kaczaniec</i>	zachodniopomorskie	kołobrzeski	Kukinka	3
<i>Agro-chata</i>	zachodniopomorskie	śląwieński	Łącko	4
<i>Glapki</i>	zachodniopomorskie	śląwieński	Barzowice	3
<i>Agroturystyka Chłopy</i>	zachodniopomorskie	koszaliński	Chłopy	0,95
<i>Nadmorskie Zacisze</i>	zachodniopomorskie	koszaliński	Mielno	2
<i>Agroturystyka Jędrus</i>	pomorskie	wejherowski	Ślajszewo	4,5
<i>Pod Lipami</i>	pomorskie	wejherowski	Gościęcino	18
<i>Willa pod Lasem</i>	pomorskie	pucki	Jastrzębia Góra	0,95

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji umieszczonych na poszczególnych stronach internetowych podanych przedsiębiorstw oraz strony: www.google.com/maps (16.03.2021).

Kolejne dwa podmioty zlokalizowane są w odległości nie przekraczającej 5 km od morza. Są to *Agro-chata* w Łącku i *Jędrus* w Ślajszewie. Takie odległości często są rozpatrywane przez turystów przez pryzmat dojazdu wybranym według osobistych preferencji środkiem dojazdu do punktu, jakim jest w tym przypadku morze – plaża. Ostatnie przedsiębiorstwo (*Pod Lipami* w Gościęcinie) wyróżnia się na tle podanych w tabeli pod względem największego oddalenia od akwenu wodnego.

Ocena atrakcyjności wybranych ofert

W tabeli 3 zamieszczono zestawienie ofert wybranych gospodarstw agroturystycznych pod względem usług podstawowych. W zakresie typu obiektu noclegowego większość przedsiębiorców oferuje pokoje gościnne. Oprócz takiej formy jednostki mieszkalnej na czas pobytu usługodawcy oferują możliwość wynajmu domków letniskowych – 3 gospodarstwa mają je w ofercie. Jest to dobra alternatywa dla tych podróżujących, którzy cenią sobie stosunkowo większą przestrzeń i swobodę podczas urlopu wypoczynkowego niż w przypadku noclegu w pokojach gościnnych, które z reguły są mniejsze. Turyści zwracają również uwagę na kwestię dotyczącą aneksu kuchennego, który w domkach jest dostępny na wyłączność, a w przypadku pokoi gościnnych nie jest on umieszczony bezpośrednio jako ich wewnętrzne wyposażenie, tylko w specjalnie wyodrębnionym miejscu (np. holu) tak, żeby wszyscy mieli do niego dostęp. Warto wskazać, że *Agroturystyka Kaczaniec* oraz *Agroturystyka Jędrus* oferują możliwość zarówno noclegu w pokojach gościnnych, jak również w domkach, przez co realnie zwiększają swoje szanse dotarcia do większego grona turystów. Z kolei *Agro-chata* zapewnia nocleg wyłącznie w chatkach wiejskich typu cottage, a *Willa pod Lasem* oferuje klientom możliwość pobytu w pokojach zlokalizowanych w pensjonacie. Są to dosyć niestandardowe propozycje biorąc pod uwagę rynek agroturystyczny, ponieważ przeszukując oferty w Internecie o takim charakterze najczęściej można znaleźć pokoje gościnne lub kwatery. Niestandardowe propozycje są tym elementem, który często wpływa na ciekawość turystów, przez co decydują się na ich wybór spośród dostępnych. Warto podkreślić, że pensjonaty nie są w teorii łączone z analizowaną działalnością agroturystyczną, ale w tym przypadku *Willa pod Lasem* spełnia wymagane warunki, aby świadczyć tego typu usługi.

Na podstawie weryfikacji ofert powyższych przedsiębiorstw umieszczonych w Internecie znaleźć można informacje dotyczące rodzaju jednostki noclegowej. Są one w stanie spełnić zróżnicowane oczekiwania odbiorców względem określonej formy noclegu. W zależności czy jest to wyjazd dwóch osób, rodzinny, czy też bardziej zorganizowany (grupowy), analizowane przedsiębiorstwa agroturystyczne gwarantują możliwość wynajmu odpowiednio 2, 3, 4 osobowych pokoi oraz 2-8 osobowych domków letniskowych.

Kolejnym elementem zestawienia jest okres funkcjonowania tych gospodarstw w skali roku. Prawie 90% badanych działalności, czyli 8 z 9 podanych prowadzi wynajem w sezonie wysokim (od połowy czerwca do końca sierpnia – od 15 lipca do 15 sierpnia jest tzw. szczyt) oraz w sezonie średnim (wrzesień, październik, kwiecień, maj). Wymienione miesiące charakteryzują się też korzystniejszą pogodą niż w okresie zimowym (temperatura przyjmuje wartości

powyżej 20 kilku stopni Celsjusza), co z jednej strony sprzyja realizowaniu urlopów przez turystów, a z drugiej stronie prowadzeniu działalności turystycznej, która w pewnym stopniu uzależniona jest od warunków pogodowych. Natomiast *Nadmorskie Zacisze* oferuje możliwość przyjazdu do gospodarstwa przez cały rok włącznie z m.in.: Sylwestrem, czy też feriami zimowymi. Taka oferta jest skierowana do osób, które preferują wypoczynek w okresie kiedy nie ma wielu turystów w miejscowościach nadmorskich, czyli poza tym najwyższym sezonem.

Tabela 3. Zestawienie ofert wybranych gospodarstw agroturystycznych – usługi podstawowe

Nazwa gospodarstwa	Typ obiektu noclegowego	Rodzaj obiektu (sezonowy/ całoroczny)	Liczba jednostek mieszkalnych	Typ wyżywienia
<i>Ranczo u Stefana</i>	pokoje gościnne	sezonowy	4	samowyżywienie
<i>Agroturystyka Kaczaniec</i>	pokoje gościnne/domki letniskowe	sezonowy	9	samowyżywienie
<i>Agro-chata</i>	chaty wiejskie	sezonowy	8	pełne
<i>Glapki</i>	pokoje gościnne	sezonowy	5	pełne
<i>Agroturystyka Chłopy</i>	pokoje gościnne	sezonowy	6	pełne
<i>Nadmorskie Zacisze</i>	domki letniskowe	całoroczny	5	pełne
<i>Agroturystyka Jędrus</i>	pokoje gościnne/domki letniskowe	sezonowy	13	pełne
<i>Pod Lipami</i>	pokoje gościnne	sezonowy	6	pełne
<i>Willa pod Lasem</i>	pensjonat	sezonowy	8	pełne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy witryn rezerwacyjnych oraz głównych domen internetowych podanych jednostek gospodarczych (24.03.2021).

W odniesieniu do liczby przygotowanych pod wynajem jednostek mieszkalnych najczęściej występuje w *Agroturystyce Kaczaniec* oraz w *Agroturystyce Jędrus* (odpowiednio 9 i 13), co daje możliwość przyjęcia stosunkowo większej grupy usługobiorców w danym terminie i większą ich rotację. Najmniej komórek zaliczanych do bazy noclegowej posiada *Ranczo u Stefana*, *Glapki* i *Nadmorskie Zacisze* (w przedziale 4-5) przez co występuje niższa wartość w liczbie obsługiwanych nabywców biorąc pod uwagę konkretny przedział czasu oraz niewielka ich rotacja. Spośród analizowanych przedsiębiorstw tylko *Ranczo u Stefana* oraz *Agroturystyka Kaczaniec* oferują turystom dostęp do aneksu kuchennego do samodzielnego przygotowywania posiłków bez zapewnienia pełnego wyżywienia od strony właściciela. Zaś pozostałe gospodarstwa już taką

możliwość oferują w postaci śniadań i obiadokolacji przygotowywanych przez gospodynię z dostępnych naturalnych produktów zarówno tych pochodzących z terenu, jak i od pobliskich producentów np. ryby prosto z kutra lub wędzarni.

Tabela 4. Zestawienie ofert wybranych gospodarstw agroturystycznych – oferta agroturystyczna

Nazwa gospodarstwa	Udział w pracach gospodarskich	Zwierzęta w gospodarstwie	Uprawa roślin	Dodatkowe atrakcje
<i>Ranczo u Stefana</i>	nie	kaczki, króliki	ozdobne, trawy, warzywa i owoce, drzewa: świerki	miejsce do grillowania i na ognisko, boisko do gry w siatkówkę, staw rybny, pole paintbolowe
<i>Agroturystyka Kaczaniec</i>	nie	kozy, owce, kury	ozdobne, trawy	plac zabaw, miejsce do gry w koszykówkę, piłkę nożną, miejsce na ognisko
<i>Agro-chata</i>	nie	kozy, drób, kaczki, kury	ozdobne, trawy	pracownia plastyczna: kurs wikliniarstwa, garncarstwa, złotnictwa-jubilerstwa, pokazy pieczenia chleba oraz wyrobu masła i serów, szkoła budowy szachulca, wystawa maszyn rolniczych
<i>Glapki</i>	nie	kozy, owce, króliki, świnie	ozdobne, trawy	plac zabaw, wspólne pieczenie
<i>Agroturystyka Chłopy</i>	tak	kury, króliki, kanarki, krowy	zielarskie, ozdobne, łąkowe, trawy	plac zabaw, letnie jacuzzi, miejsce na grilla i ognisko, ogród botaniczny, fotowoltaiczna, warsztaty: gotowania, wędzenia ryb, tłoczenia oleju, zajęcia z Gimnastyki Słowiańskiej
<i>Nadmorskie Zacisze</i>	nie	krowy, króliki, konie, kury	ozdobne, trawy, warzywa	plac zabaw, miejsce do grilla i na ognisko, warsztaty: serowarskie, wypieków chleba, wyrobu masła
<i>Agroturystyka Jędrus</i>	nie	konie	ozdobne, trawy	plac zabaw, trampolina, miejsce na ognisko i na grilla, nauka jazdy konnej
<i>Pod Lipami</i>	tak	kury, ryby	rośliny ozdobne,	plac zabaw, wędkowanie na miejscu, miejsce na ognisko i grilla
<i>Willa pod Lasem</i>	nie	krowy, króliki, świnki morskie	zielarskie, ozdobne, trawy, warzywa drzewa: sosny	plac zabaw, basen ogrodowy, miejsce na grill i ognisko, pokój zabaw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie głównych stron internetowych wybranych firm (28.03.2021).

Poza opisanymi podstawowymi elementami oferty ważne są również usługi uzupełniające, które wzbogacają pakiet zasadniczy. Wszystkie wybrane do badania gospodarstwa oferują dodatkowe komponenty oferty, w tym:

- parking prywatny – obecnie przeważająca część turystów jest zmotoryzowana, dlatego miejsce postojowe jest o tyle ważne, że przesądza o ich ostatecznym wyborze miejsca docelowego,
- akceptowanie zwierząt domowych – w przypadku agroturystyki uznaje się ten czynnik jako niezbędne minimum, aby wzbudzić u odbiorcy chęć przyjazdu i poczucia swobody,
- dostawka do pokoju – jest w szczególności istotna dla rodzin podróżujących z dziećmi lub grup, gdzie istnieje możliwość wprowadzenia dodatkowego łóżka na życzenie gościa.

Występowanie usług uzupełniających również decyduje o tym, czy finalnie domniemany klient dokona rezerwacji pobytu w danym przedsiębiorstwie, czy też zdecyduje się na skorzystanie z usług konkurencji. Po omówieniu zauważalnych podobieństw i różnic rozpatrywanych działalności należy przejść do zaprezentowania tych elementów, które zostały uznane za istotne pod kątem oferty agroturystycznej. Dzięki ich wyróżnieniu porównano wybrane jednostki gospodarcze, a także określono kontrastujące zależności.

Tabela 4 zawiera elementy oferty agroturystycznej wybranych gospodarstw. Należy podkreślić, że spośród 9 przedsiębiorstw tylko 2 oferują możliwość uczestniczenia w pracach gospodarczych. W *Agroturystyce Chłopy* czynności te polegają na uczestnictwie gości w lekkiej aktywności, która nie wymaga dużego wysiłku fizycznego tj. zbieranie oraz suszenie nazbieranych ziół, czy też pielienie ogródka, a dla wielbicieli zwierząt gospodarskich zaoferowano sprzątanie kurnika. Gospodarstwo *Pod Lipami* zaproponowało turystom uczestnictwo m.in.: w pracach polowych lub obsłudze zwierząt.

Drugim elementem, jaki został wyróżniony w tabeli, jest obecność zwierząt gospodarskich na obszarze danego gospodarstwa. W tym przypadku wszystkie 9 badanych przedsiębiorstw spełnia ten warunek. Obcowanie z naturą, a w szczególności ze zwierzętami jest dobrym rozwiązaniem dla rodzin z dziećmi, ponieważ często mieszkając w miastach dzieci nie mają możliwości zobaczenia tego typu zwierząt. Dlatego wyjazdy do gospodarstw agroturystycznych posiadających tego typu atrakcje są źródłem nie tylko zabawy dla najmłodszych, ale spełniają one funkcje m.in.: poznawcze, kształcące oraz behawioralne – dzieci uczą się jak zachowywać się w stosunku do zwierząt, przez co mają też większą świadomość szacunku i obchodzenia się z nimi.

Uprawa roślin również wpływa na atrakcyjność gospodarstwa agroturystycznego. We wszystkich analizowanych przedsiębiorstwach zadbano o spełnienie tej wytycznej w postaci uprawy przede wszystkim roślin ozdobnych oraz traw. W kilku gospodarstwach (*Ranczo u Stefana*, *Agroturystyka Chłopy*, *Nadmorskie Zacisze* oraz *Willa pod Lasem*) oprócz wymienionej flory występują jeszcze kolejno: warzywa i owoce (np. marchew,

jabłka), rośliny zielarskie (m.in.: pokrzywa, mniszek lekarski, koperek, mięta) oraz odmiany drzew tj. sosna, świerk.

Tabela 5. Internetowe kanały komunikacji marketingowej stosowane przez analizowane gospodarstwa agroturystyczne

Nazwa gospodarstwa	Strona www	Social media	Wizytówka Google
<i>Ranczo u Stefana</i>	https://www.ranczoustefana.pl/	brak aktywności	tak
<i>Agroturystyka Kaczaniec</i>	https://kaczaniec.pl/	brak aktywności	tak
<i>Agro-chata</i>	http://www.agro-chata.pl/	Facebook, YouTube, Instagram	tak
<i>Głapki</i>	http://www.głapki.pl/	Facebook, Twitter	tak
<i>Agroturystyka Chłopy</i>	https://agrochłopy.fajnewczasy.com/	Facebook, YouTube	tak
<i>Nadmorskie Zacisze</i>	https://www.nadmorskiezacisze.pl/	Facebook	tak
<i>Agroturystyka Jędrus</i>	http://jędrus.pl/	Facebook, YouTube	tak
<i>Pod Lipami</i>	http://www.podlipami.cba.pl/	Facebook	tak
<i>Willa pod Lasem</i>	http://www.willapodlasem.com/	Facebook	tak

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dostępnych informacji umieszczonych w wyszukiwarce www.google.pl oraz wybranych serwisów społecznościowych, w tym: www.facebook.com, www.instagram.com, www.youtube.com (30.03.2021).

Oprócz opisanych elementów sprawdzono dostępność różnych atrakcji zaproponowanych przez właścicieli w ramach pobytu, które były realizowane w obrębie gospodarstw. Zauważono, że w 9 badanych podmiotach istnieje wyodrębnione miejsce z możliwością zorganizowania grilla lub ogniska dla gości, a dla dzieci zagwarantowano plac zabaw, który obecnie nie tylko w obiektach agroturystycznych, ale i w pozostałych prowadzących działalność turystyczną uznawany jest za niezbędne minimum. Na podstawie zebranych informacji stwierdzono wyróżniające się dwa przedsiębiorstwa pod względem pakietu usług dodatkowych. Są nimi *Agro-chata* oraz *Agroturystyka Chłopy*. W pierwszej ofercie zauważyć można propozycję ciekawych czynności jako urozmaicenie czasu wolnego dla gości tj. kurs wikliniarstwa, garncarstwa, złotnictwa-jubilerstwa czy też pokazy pieczenia chleba oraz wyrobu masła i serów, szkoła budowy szachulca, wystawa maszyn rolniczych. W drugim przedsiębiorstwie oferta obejmuje szkolenia dotyczące gotowania, wędzenia ryb pochodzących z Morza Bałtyckiego czy też nabycia umiejętności tłoczenia oleju, a także możliwość uprawiania gimnastyki słowiańskiej pod okiem gospodyni.

Tabela 5 zawiera zestawienie wykorzystywanych sposobów komunikacji z odbiorcami. Na podstawie powyższego porównania można wyciągnąć wnioski na temat dwóch kluczowych aspektów pod względem działań promocyjnych. Pierwszy z nich dotyczy typów wykorzystywanych kanałów w social mediach. *Ranczo u Stefana* i *Agroturystyka Kaczaniec* nie wykazują aktywności w mediach społecznościowych, co z pewnością wpływa ograniczająco na budowanie zarówno wizerunku firmy, jak również lojalności potencjalnych turystów. Obecnie Internet jest na tyle rozpowszechniony, że praktycznie każdy ma do niego dostęp, a tym samym do opisywanego kanału. Stąd też posiadanie aktywnie prowadzonego profilu na Facebooku czy Instagramie pozwala poszerzać zasięg i docierać do różnych grup odbiorców. Natomiast pozostałe 7 badanych gospodarstw agroturystycznych wykazuje inicjatywę w formie aktywnego działania w social mediach tj. Facebook, Instagram, YouTube lub Twitter. *Agro-chata* opiera swój marketing e-commerce na prowadzeniu fanpage'a zarówno na Facebooku, Instagramie jak również w formie kanału na YouTube. W *Agroturystyce Chłopy*, *Agroturystyce Jędrus* oraz *Gląpki* porozumiewanie się z potencjalnymi interesariuszami jest oparte o dwa rodzaje mediów społecznościowych. *Nadmorskie Zacisze*, *Pod Lipami* oraz *Willa pod Lasem* – wykorzystują wyłącznie Facebook'a. Drugi analizowany aspekt marketingowy dotyczy wizytówki Google, która również stanowi formę interakcji z odbiorcami. Jeśli ten element zostanie prawidłowo zaopatrzony w informacje dotyczące m.in.: świadczonych usług, godzin funkcjonowania obiektu, adres siedziby, telefon kontaktowy, e-mailem do właściciela oraz będzie zintegrowany ze stroną główną firmy to może przyczynić się to do zyskania pozytywnego odbioru wśród potencjalnych użytkowników witryny Google. Należy podkreślić, iż każda placówka posiada wizytówkę Google.

Opierając się o dokonane zestawienie zebranych do badania przedsiębiorstw świadczących usługi agroturystyczne w miejscowościach nadmorskich pod względem zarówno podstawowych warunków bytowych, jak również elementów oferty tego typu działalności należy podkreślić, że najciekawszą i najbardziej zróżnicowaną ofertę posiada *Agroturystyka Chłopy*. Za tym stanowiskiem przemawia kilka kluczowych determinantów, do których zalicza się m.in.: bliska odległość od morza (0,95 km), oferowanie pełnego wyżywienia, występowanie na terenie obiektu zwierząt gospodarskich, pakiet usług dodatkowych i przede wszystkim możliwość uczestnictwa turysty w pracach gospodarskich. Właściciele prowadzą komunikację z potencjalnymi odbiorcami za pośrednictwem Facebook'a oraz kanału YouTube, a w przypadku działań na Google posiadają wizytówkę, którą również uznaje się za element wpływający na polepszenie PR firmy.

Kierunki rozwoju oferty agroturystycznej

W celu sprawdzenia jaki kierunek rozwoju oferty jest najkorzystniejszy w odniesieniu do nadmorskich gospodarstw agroturystycznych, wykonano analizę SWOT celem zdiagnozowania kluczowych płaszczyzn działalności. Wyniki zaprezentowano w tabeli 6.

Tabela 6. Analiza SWOT wybranych ofert nadmorskich gospodarstw agroturystycznych

Mocne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. lokalizacja na obszarze nadmorskim, 2. akceptacja zwierząt domowych na czas pobytu, 3. atrakcje dla dzieci i dorosłych (dla wszystkich uczestników), 4. sprzyjające warunki do uprawiania turystyki aktywnej 	<ol style="list-style-type: none"> 1. niski standard jednostek mieszkalnych, 2. niewielkie możliwości udziału w pracach gospodarskich, 3. brak wystandaryzowanego wzorca obsługi gości
Szansy	Zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> 1. wzrost zainteresowania agroturystyką ze względu na występującą pandemię Covid-19 (w czasie wolnym od obostrzeń), 2. wzrost zainteresowania wypoczynkiem w Polsce, 3. ciągła rozbudowa zagospodarowania turystycznego w miejscowościach nadmorskich 	<ol style="list-style-type: none"> 1. występujące w okresie dużego wzrostu zachorowań wywołanych pandemią koronawirusa zakazy związane z ograniczeniem działalności hotelarskiej – brak możliwości najmu we wszystkich obiektach świadczących usługi noclegowe, 2. wzrastające oczekiwania gości, 3. rosnąca konkurencja na pozostałych terenach kraju, 4. charakter sezonowy działalności agroturystycznej

Źródło: Opracowanie własne.

Pozytywne i negatywne determinanty reprezentujące mocne oraz słabe strony ofert gospodarstw agroturystycznych zostały zaczerpnięte z wcześniejszego etapu pracy, w którym to scharakteryzowano poszczególne przedsiębiorstwa pod względem ich oferty obejmującej warunki dotyczące bazy noclegowej oraz usług odpowiadającym stricte działalności agroturystycznej. Natomiast w przypadku dwóch pozostałych obszarów, czyli szans i zagrożeń – ich interpretacja nastąpiła w wyniku obserwacji dotyczącej obecnej sytuacji w Polsce biorąc pod uwagę ogólnogospodarcze czynniki, jak i te wynikające z występującej światowej pandemii koronawirusa COVID-19. W zakresie szans należy podkreślić, że agroturystyka stanowi alternatywę dla zatłoczonych kurortów

turystycznych dzięki swojej ustronności i relacji z naturą. Należy podkreślić, że agroturystyka jest alternatywą dla osób poszukujących ustronnych i przestrzennych miejsc. Wynika to jednocześnie z konieczności izolacji i potrzeby spokoju¹⁴.

Z roku na rok coraz więcej turystów chce spędzić swój urlop wypoczynkowy w Polsce, a nie za granicą – taka zależność wynikać może zarówno ze stale rosnącego poziomu oferowanych usług turystycznych w destynacjach na obszarze naszego kraju, a także z występującej pandemii. Uczestnicy ruchu turystycznego z obawy przed możliwością zarażenia się nowymi mutacjami wirusa za granicą decydują się na wczasy w polskich miejscowościach turystycznych; dodatkowym bodźcem motywacyjnym są bony turystyczne, których odbiorcami są polskie rodziny, które dzięki temu narzędziu mogą skorzystać z wybranej imprezy turystycznej lub usługi hotelarskiej, gdzie 500 zł przypada na każde dziecko do 18 roku życia. Taki pomysł powstał we współpracy pomiędzy Ministerstwem Rozwoju, Pracy i Technologii a Polską Organizacją Turystyczną, aby oprócz wsparcia finansowego rodzin również umocnić „osłabioną” restrykcjami krajową branżę turystyczną i usprawnić przepływ ruchu turystycznego¹⁵.

Turystyka nieustannie się rozwija, a tym samym miejscowości przyjmujące turystów muszą dokładać wszelkich starań, aby przyciągać coraz to większe grono zainteresowanych, dlatego też zauważyć można powstające projekty mające na celu rozbudowę zagospodarowania turystycznego w tych miejscach np. dla fanów aktywnego wypoczynku Pomorze Zachodnie zagwarantowało możliwość uprawiania turystyki rowerowej dzięki wybudowaniu trasy rowerowej Velo Baltica, która ma długość 245 km i przebiega przez takie miejscowości jak: Świnoujście, Międzyzdroje, Ustronie Morskie, Mrzeżyno, Sarbinowo, Darłowo, aż do Złakowa¹⁶.

Zagrożenia – podobnie jak szanse – związane są z ogólną sytuacją w otoczeniu bliższym i dalszym badanych gospodarstw. Pandemia COVID-19 również stanowi pewne zagrożenie, w szczególności jeśli chodzi o okresy lockdownu, w których działalność hotelarska jest całkowicie ograniczona. Stąd też działalność agroturystyczna, tak jak pozostałe funkcjonujące w zakresie branży turystycznej, traci na wartości chociażby ze względu na fakt, że zamknięty obiekt nie przynosi zysku, a wręcz straty finansowe (mimo iż działalność nie funkcjonuje to właściciel musi nadal opłacać zatrudnionych pracowników), a jeśli chodzi o aspekt ogólnogospodarczy to z pewnością tego typu obostrzenia

¹⁴ M.M. Wojcieszak-Zbierska, A. Jęczynek, J. Zawadka, J. Uglis, *Agritourism in the Era of the Coronavirus (COVID-19): A Rapid Assessment from Poland*, "Agriculture", vol. 10 (9), 2020, s. 10-13.

¹⁵ <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologia/bonturystyczny> (17.04.2021).

¹⁶ <http://www.rowery.wzp.pl/velo-baltica> (17.04.2021).

wpływają na spadek PKB, a to zjawisko może z kolei przyczynić się do zaistnienia recesji.

Wzrastające oczekiwania gości wpływają w decydującym stopniu na funkcjonowanie turystyki. Jeśli dane przedsiębiorstwo nie rozwija swojej oferty i działa opierając się wyłącznie na stałych klientach na pewno nie przetrwa na rynku, który wymaga ciągłych zmian i dostosowywania się do potrzeb nabywców. Ten punkt wiąże się z kolejnym zagrożeniem, jakim jest wzrastająca konkurencja na pozostałych obszarach kraju.

Sezonowość stanowi swoistą barierę dla strony podaźowej rynku pod względem zarobkowym, ale też jeśli chodzi o zatrudnienie – w tym przypadku obiekty agroturystyczne prowadzące działalność w pasie nadmorskim zazwyczaj funkcjonują w sezonie wysokim oraz w wybranych tygodniach sezonu średniego, jeśli sprzyjają warunki pogodowe oraz występuje nadal popyt na tego typu usługi (przeważnie mowa tu o miesiącach od kwietnia do listopada).

Na postawie analizy SWOT stworzono macierz SWOT/TOWS celem ustalenia możliwych ścieżek rozwoju oferty agroturystycznej z jednoczesnym uwytądnieniem konkretnych bodźców wpływających na funkcjonowanie biznesu jako korelacji między poszczególnymi stronami. Macierz zaprezentowano w tabeli 7.

Tabela 7. Macierz SWOT/TOWS wybranych ofert nadmorskich gospodarstw agroturystycznych

Wyszczególnienie		Szanse			Zagrożenia			
		1	2	3	1	2	3	4
Mocne strony	1	0	2	2	1	1	2	2
	2	1	0	0	0	2	0	0
	3	2	1	1	2	2	2	1
	4	2	2	2	2	1	1	1
Słabe strony	1	2	2	1	0	2	2	0
	2	2	0	0	0	1	2	0
	3	1	1	0	0	2	2	0

0 – brak relacji, 1 – relacja jednostronna (czynnik wewnętrzny wpływa na zewnętrzny lub zewnętrzny na wewnętrzny), 2 – relacja dwustronna (czynnik wewnętrzny wpływa na zewnętrzny oraz zewnętrzny na wewnętrzny).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy SWOT.

Suma, jaka została uzyskana pomiędzy poszczególnymi płaszczyznami macierzy prezentuje się następująco: 15 punktów – mocne strony a szanse,

20 punktów – mocne strony a zagrożenia, 9 punktów – słabe strony a szanse, 11 punktów – słabe strony a zagrożenia.

Według dokonanej subiektywnej oceny relacji między wybranymi czynnikami określonymi w wymienionych obszarach wywnioskowano, że badane gospodarstwa agroturystyczne powinny przyjąć strategię konserwatywną (maxi-mini) w zakresie kierunku działań marketingowych. Taka interpretacja nastąpiła w oparciu o najwyższą uzyskaną liczbę interakcji (20) pomiędzy mocnymi stronami analizowanych jednostek gospodarczych a występującymi zagrożeniami generowanymi przez otoczenie. Wybrana droga rozwoju odznacza się wykorzystaniem mocnych stron w celu eliminacji lub ograniczenia zagrożeń, jednocześnie można wywnioskować, że zarówno słabe strony, jak i szanse w mniejszym stopniu determinują rozwój agroturystyki. Aby osiągnąć sukces w postaci rozpoznawalności oraz dużej liczby zainteresowanych turystów należy skupić się na wewnętrznym potencjale przy równoczesnym redukowaniu krytycznych zjawisk płynących z otoczenia.

Podsumowanie

Obecnie oczekiwania dyktowane przez odbiorców usług stawiają wysoką poprzeczkę właścicielom prowadzącym działalność o charakterze turystycznym. Jak wiadomo, aby przetrwać na ciągle ulegającym zmianom rynku, podmioty gospodarcze muszą uatrakcyjnić i ulepszać swoją ofertę. Takie działania umożliwiają bowiem pozyskiwanie nowych, jak również utrzymanie stałych klientów. Wprowadzanie zmian w postaci dodatkowych atrakcji lub rozszerzenia podstawowego pakietu usług pozwala na uzyskanie zainteresowania wśród potencjalnych turystów.

Agroturystyka jest ściśle uzależniona od występujących warunków środowiskowych na danym obszarze. Możliwość wypoczynku przez turystę na łonie natury stanowi podstawowe założenie tego typu działalności, a specyfika krajobrazu określonego miejsca wpływa na wybór destynacji nabywcy. Przedsiębiorstwa funkcjonujące w charakterze agroturystycznym nad Morzem Bałtyckim w Polsce posiadają zróżnicowaną ofertę zarówno pod względem warunków typowo bytowych, jak również jeśli chodzi o elementy definiujące ten rodzaj działalności. Gospodarstwa agroturystyczne zlokalizowane blisko morza zyskują na swojej atrakcyjności turystycznej – bliskość morza stanowi główny atut ofert gospodarstw prowadzących działalność agroturystyczną w północno-zachodniej części Polski. Jednak z uwagi na konkurencję ze strony gospodarstw agroturystycznych zlokalizowanych w innych regionach Polski prowadzący działalność agroturystyczną nad morzem powinni pamiętać o poszerzeniu oferty o elementy bezpośrednio związane z funkcjonowaniem gospodarstwa.

Agroturystyka jest dość specyficzną branżą turystyczną uzależnioną od wielu elementów ogólnogospodarczych, też wzrastających oczekiwań gości czy też sezonowości, która jest widoczna szczególnie w analizowanych miejscowościach nadmorskich. Jednak mimo wszystko widoczny jest w niej duży potencjał pod względem rozwoju i przyciągania turystów.

Bibliografia

1. Altkorn J., *Marketing w turystyce*, PWN, Warszawa 2006.
2. Balińska A., Zawadka J., *Znaczenie agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich*, Zeszyty Naukowe SGGW, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, (102), 2013.
3. *Budowa sieciowego produktu turystycznego, wsparcie PROW 2007-2013 dla rozwoju turystyki na obszarach wiejskich*, poradnik dla LGD, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków 2011.
4. Drzewiecki M., *Agroturystyka. Założenia – uwarunkowania – działania*, Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz 1995.
5. <http://jędrus.pl/> (17.04.2021).
6. <http://www.agro-chata.pl/> (17.04.2021).
7. <http://www.glapki.pl/> (17.04.2021).
8. <http://www.podlipami.cba.pl/> (17.04.2021).
9. <http://www.rowery.wzp.pl/velo-baltica> (17.04.2021).
10. <http://www.willapodlasem.com/> (17.04.2021).
11. <http://wycieczkiznami.pl/panel-edukacyjny/15,podstawowe-definicje-zwiazane-z-turystyka> (12.12.2020).
12. <https://agrochlopy.fajnewczasy.com/> (17.04.2021).
13. <https://kaczeniec.pl/> (17.04.2021).
14. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologie/bonturystyczny> (17.04.2021).
15. <https://www.nadmorskiezacisze.pl/> (17.04.2021).
16. <https://www.ranczoustefana.pl/> (17.04.2021).
17. Krukowski K., *Zakres i metody analizy strategicznej gmin i powiatów*, (w:) *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego*, W. Kosiedowski (red), TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2005.
18. Lane B., *What is Rural Tourism*, “Journal of Sustainable Tourism”, 2(1 + 2), 1994.
19. Łazarek R., *Ekonomika turystyki. Wybrane zagadnienia*, WSE, Warszawa 1999.

20. Marciszewska B., *Produkt turystyczny a ekonomia doświadczeń*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
21. Medlik S., *Leksykon podróży, turystyki i hotelarstwa*, PWN, Warszawa 1995.
22. Miszczuk A., Miszczuk M., Żuk K., *Gospodarka samorządu terytorialnego*, PWN, Warszawa 2007.
23. Panasiuk A., *Marketing usług turystycznych*, PWN, Warszawa 2005.
24. Sikora J., *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, WSiP, Warszawa 1999.
25. Song H., Witt S.F., *Tourism Demand Modelling and Forecasting*, Pregamon 2000.
26. Strzembicki L., *Marketing w agroturystyce*, Wydawnictwo ZCO, Zielona Góra 1995.
27. Wojciechowska J., *Systematyka i wyróżniki pojęć dotyczących turystyki na obszarach wiejskich*, Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
28. Wojcieszak-Zbierska M.M., Jęczmyk A., Zawadka J., Uglis J., *Agritourism in the Era of the Coronavirus (COVID-19): A Rapid Assessment from Poland*, "Agriculture", vol. 10 (9), 2020.
29. Zmyślony P., Niezgoda A., *Popyt turystyczny. Uwarunkowania i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2003.

DIVERSITY OF AGRITOURISM FARM OFFERS IN SELECTED SEASIDE LOCATIONS IN POLAND

The main aim of the article is to evaluate the offers of agritourism farms located in selected seaside towns in the north-western part of Poland in terms of their diversity. The analysis was based on data from the websites of selected agritourism farms. The following methods were used: comparative analysis, SWOT analysis and SWOT/TOWS matrix. The analyzes show that agritourism farms on the Baltic Sea in Poland have a diversified offer both in terms of living conditions, as well as in terms of additional offer, including a typical agritourist offer. Agritourism farms located close to the sea gain their tourist attractiveness - the proximity of the sea is the main advantage of the offers of farms running agritourism activities in the north-western part of Poland.

Keywords: agritourism, agritourism product, seaside villages.

Agata BURZYŃSKA*

Natalia CZACHOROWSKA**

EKONOMICZNE ASPEKTY UPADŁOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW

Zarys treści: Badane zagadnienie jest istotne pod względem ekonomicznym, gdyż zapobiega powielaniu błędów zarządzania strategicznego oraz pozwala na uniknięcie kryzysu. Celem artykułu jest zaprezentowanie czynników ekonomicznych odpowiedzialnych za bankructwo trzech wybranych przedsiębiorstw. Jako cele szczegółowe przyjęto ukazanie ich historii oraz zrelacjonowanie wyników analizy finansowej opisywanych przedsiębiorstw w oparciu o wybrane modele. Jako przedmiot analizy przyjęto trzy przedsiębiorstwa, które ogłosiły upadłość: Alma Market S.A., Nokia oraz The Hertz Corporation. Zakres czasowy obejmuje lata 2012-2020. Dane pochodzą z rachunków zysków i strat przedsiębiorstw oraz rocznych bilansów finansowych opublikowanych przez przedsiębiorstwa. Z przeprowadzonych badań wynika, że sytuacja kryzysowa przedsiębiorstwa może mieć różne podłoża, począwszy od wadliwego systemu zarządzania, przez niszczącą konkurencję aż po paraliż światowej gospodarki spowodowany pandemią. Wnikliwa analiza wybranych spółek pozwoliła zauważyć, że szybko rozpoznane początki kryzysu finansowego dają możliwość podjęcia odpowiednich kroków naprawczych i uniknięcie bankructwa. Współcześnie ustrzec się przed upadłością mogą przedsiębiorstwa dostosowujące się do wciąż zmieniającej się technologii oraz preferencji klientów.

Słowa kluczowe: MSP, bankructwo, ekonomiczne aspekty upadłości.

* Studentka studiów II stopnia na kierunku Ekonomia, Koło Młodych Ekonomistów, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

** Studentka studiów II stopnia na kierunku Ekonomia, Koło Młodych Ekonomistów, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

Wprowadzenie

Kryzys jako nieplanowany proces określający ciąg zdarzeń przebiegających w danym czasie, zakłóca równowagę przedsiębiorstwa z otoczeniem oraz jego egzystencję. Sprawia, iż przedsiębiorca czy menedżer staje przed koniecznością podejmowania ryzykownych i trudnych decyzji dotyczących sfery finansowej, osobistej, a w szczególności zaangażowania się w realizację celów czy projektów, które w warunkach kryzysu zwykle kończą się niepowodzeniem, powodując stres, utratę zaufania oraz wiarygodności¹. Źródła sytuacji kryzysowej poszukiwać należy we wnętrzu przedsiębiorstwa (czynniki endogeniczne) oraz w jego otoczeniu (czynniki egzogeniczne). Współcześnie kryzysy mają swoje źródła również w uwarunkowaniach globalnych, na które przedsiębiorstwo nie ma bezpośredniego wpływu, a które znacząco wpływają na działalność przedsiębiorstwa².

Przedsiębiorstwo to jednostka organizacyjna, która prowadzi własną działalność gospodarczą, jest prawnie, organizacyjnie, ekonomicznie i terytorialnie wyodrębniona³. Taka komórka gospodarcza obejmuje zasoby ludzkie, finansowe, materialne i niematerialne. Przedsiębiorstwo ma zdolność do czynności prawnych, natomiast jego formę i ustrój określa dany system prawny. Celem przedsiębiorstwa jest działalność przynosząca zyski ze sprzedaży usług i produktów. Jak twierdzi F. Nixon: „Przedsiębiorstwa istnieją po to, by tworzyć i dostarczać wartości, które przynoszą zysk i zadowolają nabywcę”⁴. Posiadają one do swojej dyspozycji ludzi i środki, które służą im w celu realizowania działalności będącej przedmiotem przedsiębiorstwa. Jest to działalność uporządkowana, która polega na tym, że pomiędzy elementami przedsiębiorstwa, więc pomiędzy ludźmi oraz pomiędzy ludźmi i środkami występują określone powiązania, których charakterystyczną cechą jest to, że przyczyniają się do realizacji określonych celów⁵.

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) jest sektorem publicznym prywatnym, grupującym średnie, małe i mikroprzedsiębiorstwa. W przepisach polskich definicja MSP znajduje swoje odzwierciedlenie w ustawie o *swobodzie*

¹ A. Gawęł, *Ekonomiczne determinanty przedsiębiorczości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2007, s. 54.

² M. Pieńkowska, *Ujęcie upadłości w teorii przedsiębiorstwa*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2005, s. 87.

³ B. Miedziński, *Słownik ekonomiki i organizacji przedsiębiorstwa*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1991, s. 137.

⁴ F. Nixon, *Jakość i niezawodność a zarządzanie przedsiębiorstwem*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1974, s. 27.

⁵ J. Kekin, *Zarządzanie przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 1993, s. 32.

*działalności gospodarczej*⁶. Do sektora MSP zalicza się podmiot prowadzący działalność gospodarczą bez względu na jego formę prawną. Są to głównie osoby prowadzące działalność na własny rachunek, przedsiębiorstwa rodzinne zajmujące się rzemiosłem lub inną działalnością, czy spółki lub konsorcja prowadzące regularną działalność gospodarczą⁷. Obecnie obowiązującą definicję prawną MSP zawiera Załącznik I do Rozporządzenia Komisji (WE) 800/2008⁸.

Małe i średnie przedsiębiorstwa mają kluczowe znaczenie dla rozwoju gospodarczego Polski. Są niezbędne dla zrównoważonego funkcjonowania gospodarki oraz przyczyniają się do przyspieszenia wzrostu gospodarczego⁹.

Podstawowe cechy sektora MSP to: szybka reakcja na potrzeby rynku, niewielki koszt miejsca pracy, możliwość generowania nowych miejsc pracy, otwartość na nowatorskie rozwiązania, dostosowanie się do czasu, miejsca i sytuacji oraz udział we wszystkich gałęziach gospodarki¹⁰.

Podziału przedsiębiorstw na mikro, małe i średnie dokonuje się w oparciu o trzy kryteria: liczby zatrudnionych pracowników, kryterium finansowego: wartości obrotu rocznego netto lub wartości bilansu oraz kryterium poziomu niezależności¹¹.

Średnie przedsiębiorstwo zatrudnia mniej niż 250 pracowników, a jego wartość obrotu rocznego netto nie przekraczają 50 mln euro, natomiast wartości bilansu nie przekraczają 43 mln euro. Małe przedsiębiorstwa zatrudniają mniej niż 50 pracowników, a zarówno wartość obrotu rocznego netto jak i wartość bilansu nie przekraczają 10 mln euro. Za mikro przedsiębiorcę uznaje się takiego, który zatrudnia mniej niż 10 pracowników, a wartość obrotu rocznego netto i wartość bilansu nie przekracza 2 mln euro¹².

⁶ Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, Dz. U. nr 173, poz. 1807 z późn. zm.

⁷ I. I. Mitroff, Ch. M. Pearson, *Zarządzanie sytuacją kryzysową, czyli jak chronić firmę przed najgorszym*, Business Press, Warszawa 1998, s. 12.

⁸ Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, Rozporządzenie Komisji (WE) z dnia 6 sierpnia 2008 r. nr 800/2008, załącznik I.

⁹ A. Wolak-Tuzimek, *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce polskiej*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 7 UTH Radom, Radom 2008, s. 702.

¹⁰ W. Danielak, D. Mierzwa, K. Bartczak, *Małe i średnie przedsiębiorstwa w Polsce*, Exante, Wrocław 2017, s. 89.

¹¹ M. Pietrzak, E. Gąsiorowska, *Ekonomiczne i organizacyjne aspekty konkurencyjności przedsiębiorstw*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Ciechanowie, Ciechanów 2010, s. 256.

¹² A. Skowronek-Mielczarek, *Reakcja małych i średnich przedsiębiorstw na kryzys*, CeDeWu, Warszawa 2016, s. 36.

B. Nogalski i H. Macinkiewicz za przyczyny kryzysu w sferze zarządzania przedsiębiorstwem uznają m.in. niejasną politykę przedsiębiorstwa, błędne lub nieostre cele firmy, braki w organizacji zarządzania, trwale trzymanie się wypróbowanych recept na sukces, dużą fluktuację kadry kierowniczej czy zły styl zarządzania¹³. J. Ropęga zalicza do endogenicznych przyczyn kryzysu między innymi takie wielkości jak: zasoby firmy (techniczne, finansowe, posiadane umiejętności, jakość relacji z najbliższym otoczeniem), indywidualne cechy przedsiębiorcy, strategię firmy (cele jakie chce osiągnąć i sposób ich realizacji) oraz charakterystykę konkretnego przedsiębiorstwa¹⁴. W ujęciu A. Zakrzewskiej-Bielawskiej przyczyn kryzysów wewnątrzorganizacyjnych należy poszukiwać w strategii przedsiębiorstwa, w odniesieniu do pracowników, sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, rozwiązań w sferze struktur organizacyjnych czy stosowanej technice¹⁵.

Kolejnym istotnym czynnikiem mogącym wpływać na prawdopodobieństwo upadłości są indywidualne cechy przedsiębiorcy. Spowodowane jest to faktem, iż doświadczenie zawodowe jak i wykształcenie założyciela firmy przekładają się bezpośrednio (zero jedynkowo) na proces i sposób zarządzania przedsiębiorstwem¹⁶. Brak elementarnej wiedzy z dziedziny finansów i zarządzania może powodować niezrozumienie podstawowych zjawisk zachodzących w gospodarce i problemy z przewidywaniem nadchodzących trendów czy szans na rozwój firmy¹⁷.

Następną ważną determinantą, o której warto wspomnieć, jest często występujący problem z terminowością płatności, który powoduje niemożność regulowania bieżących zobowiązań i wpływa na narastanie długów wobec innych przedsiębiorstw. Terminowa płatność pozwala koncentrować się w działalności przedsiębiorstwa na bieżącej, jego podstawowej działalności i prowadzić ją w sposób niezakłócony¹⁸. Problem z przestrzeganiem terminów płatności dotyka szczególnie małe firmy, które ponoszą znaczne wydatki celem zrealizowania

¹³ B. Nogalski, H. Macinkiewicz, *Zarządzanie antykryzysowe przedsiębiorstwem. Pokonać kryzys i wygrać*, Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa 2004, s. 23.

¹⁴ J. Ropęga, *Ścieżki niepowodzeń gospodarczych, redukcja zagrożenia niepowodzeniem jako element strategii małej firmy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 60.

¹⁵ A. Zakrzewska-Bielawska, *Zarządzanie w kryzysie*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2008, s. 70.

¹⁶ M. Kaczmarek-Śliwińska, *Public relations w zarządzaniu sytuacjami kryzysowymi organizacji*, Difin, Warszawa 2015, s. 296.

¹⁷ A. Schwartz, *A Normative Theory of Business Bankruptcy*, Yale University 2004, s. 153.

¹⁸ I. S. Rubin, *The Politics of Public Budgeting. Getting and Spending, Borrowing and Balancing*, CQ Press, New Jersey 1997, s. 48.

kontraktu czy zlecenia, a środki pieniężne „widzą” dopiero na samym końcu¹⁹. Do podstawowych przyczyn makroekonomicznych upadku przedsiębiorstw, zgodnie z badaniami E. Altmana, można zaliczyć wartość takich wielkości jak między innymi: dynamika wzrostu gospodarczego, kondycja rynku kredytowego i pieniężnego, aktywność na rynku papierów wartościowych, charakterystyki populacji przedsiębiorstw²⁰. Inni badacze wskazują za to na istotność ogólnego stanu koniunktury gospodarczej kraju i związane z nią tempo zmian Produktu Krajowego Brutto, poziom akumulacji, wydatki budżetowe, stopę inflacji i bezrobocia, dostępność i koszt kredytu oraz stabilność i zmienność przepisów prawa dotyczących prawnych aspektów prowadzenia działalności gospodarczej²¹.

D. Appenzeller zaznacza, że natężenie upadłości przedsiębiorstw jest odzwierciedleniem panującej w danej gospodarce koniunktury, inaczej barometrem świadczącym o jej zdrowiu oraz o polityce rządu i instytucji finansowych (zwłaszcza banków) w stosunku do przedsiębiorstw²². Do najważniejszych według niej czynników makroekonomicznych, które wpływają na skalę upadłości w gospodarce należy zaliczyć:

- ogólną sytuację ekonomiczną w kraju;
- procesy inflacyjne;
- politykę fiskalną, pieniężną i kursową władz centralnych;
- przepisy prawne, które regulują działalność gospodarczą;
- cechy charakteryzujące zbiorowość przedsiębiorstw.

Czynnikiem, który również niewątpliwie wpływa na skalę upadłości przedsiębiorstw w Polsce, jest polityka celna i podatkowa władz centralnych oraz niestabilność obowiązujących w tym zakresie przepisów²³.

Tematem artykułu jest poznanie ekonomicznych aspektów upadłości przedsiębiorstw w latach 2012-2020. Pytaniami badawczymi stawianymi w pracy są:

1. Na jakie czynniki ekonomiczne przedsiębiorstwo ma wpływ, a na jakie go nie ma?
2. Czy sytuację kryzysową da się przewidzieć?

¹⁹ K. Znaniecka, M. Gorczyńska, *Zjawiska kryzysowe a decyzje finansowe przedsiębiorstw*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2011, s. 24.

²⁰ J. Pavlíček, *Corporate Financial Strategy in SMEs*, Proceedings of the World Congress on Engineering 2009 Vol II WCE 2009, July 1-3, London 2009, s. 28.

²¹ A. Zakrzewska-Bielawska, op. cit., s. 73.

²² D. Appenzeller, *Mikro i makroekonomiczne przyczyny upadłości przedsiębiorstw w Polsce*, Ruch prawniczy ekonomiczny i socjologiczny, 1998, s. 342.

²³ Tamże, s. 338.

Znalezienie odpowiedzi na wyżej postawione pytania pozwolą na szybkie zauważenie i odczytanie problemu, a co za tym idzie efektywną reakcję. Im szybciej zostanie rozpoznane zagrożenie, tym większa szansa na podjęcie trafnych działań naprawczych oraz uniknięcie upadłości.

Analiza sytuacji kryzysowej przykładowych przedsiębiorstw pozwoli na poznanie dokładnej przyczyny upadłości oraz sklasyfikowanie jej do danej grupy czynników. We wprowadzeniu zaprezentowano specyfikę i znaczenie przedsiębiorstwa, sektora MSP oraz szczegółowe przyczyny mikro i makroekonomiczne mające wpływ na ogłoszenie przez dane przedsiębiorstwa upadłości. Następnie przedstawiona została metodologia oraz wyniki obserwacji jako rozdział poświęcony przeprowadzonym badaniom na upadłych przedsiębiorstwach. Zakończenie jest podsumowaniem całej pracy.

Cel i metoda badawcza

Celem artykułu jest zaprezentowanie czynników ekonomicznych odpowiedzialnych za bankructwo trzech wybranych przedsiębiorstw. Jako cele szczegółowe przyjęto ukazanie ich historii oraz zrelacjonowanie wyników analizy finansowej opisywanych przedsiębiorstw w oparciu o wybrane modele. Jako przedmiot analizy przyjęto trzy spółki, które ogłosiły upadłość: Alma Market S.A., Nokia czy The Hertz Corporation. Zakres czasowy obejmuje lata 2012-2020. Dane pochodzą z rachunków zysków i strat przedsiębiorstw oraz rocznych bilansów finansowych opublikowanych przez przedsiębiorstwa.

W artykule zostały zastosowane następujące metody badawcze: metoda analizy i krytyki piśmiennictwa, metoda analizy materiałów źródłowych, metody analizy finansowej: metoda Altmana i metoda E. Mączyńskiej, studium indywidualnego przypadku, metoda badania dokumentów, metoda monograficzna, metoda obserwacyjna, metoda analizy i konstrukcji logicznej.

Metoda Altmana polega na zbudowaniu funkcji dyskryminacyjnej na podstawie zmiennych diagnostycznych z punktu widzenia badanego zjawiska, jest również jednym ze sposobów całościowej oceny przedsiębiorstwa pod względem jego kondycji finansowej. Model Altmana swoje wyliczenia opiera o 5 grup wskaźników: płynności, rentowności, wspomaganie finansowego, wypłacalności i obrotowości.

Kolejną wykorzystaną metodą finansową jest metoda E. Mączyńskiej, do której tworzenia wykorzystano 45 wskaźników charakteryzujących rentowność, płynność, poziom zadłużenia, sprawność operacyjną oraz dynamikę wzrostu przedsiębiorstw.

W swojej konstrukcji model ten zawiera wskaźniki efektywności wykorzystania majątku i rentowności przychodów ze sprzedaży. Metoda badania doku-

mentów polega na rozpoznaniu i weryfikacji dostępnych w danej organizacji dokumentów, które zawierają zakres zadań, strukturę, efekty finansowe, czy też sprawozdawczość z prowadzonych działań²⁴.

Wyniki badań

Pierwszym przedsiębiorstwem, które zostało poddane analizie jest „Alma Market S.A.”. Jest to polskie przedsiębiorstwo handlu detalicznego artykułów spożywczych powstałe w 1991 roku. Pomysł założyciela przedsiębiorstwa zakładał „nauczenie” Polaków luksusu oraz stworzenie oferty produktów dla najbardziej wymagających klientów. Na koniec roku 2006 sieć delikatesów liczyła 7 sklepów. Kolejne 3 lata to okres bardzo dynamicznego wzrostu – do końca 2009 roku było już 28 delikatesów Alma w całej Polsce. W 2008 roku powstał sklep internetowy Alma24, natomiast w maju 2016 roku Alma posiadała już 49 placówek w Polsce. Kłopoty finansowe Almy można zauważyć jeszcze przed majem 2016 roku, ostatnim zyskowym okresem był IV kwartał 2014 roku. Władze spółki uznały, że restrukturyzacja jest niezbędna w celu poprawy sytuacji finansowej oraz uniknięcia upadłości. W ramach restrukturyzacji zaplanowano zwolnienie ponad 1300 pracowników oraz zamknięcie nierentownych oddziałów.

Jedną z przyczyn problemów Almy była silna konkurencja ze strony dyskontów, takich jak Lidl czy Biedronka. Sieci te zaczęły konkurować z Almą o tych samych klientów, ceniących zagraniczne towary. Nie bez znaczenia był tutaj efekt skali – potężne sieci dyskontowe mogły wynegocjować z dostawcami niższe ceny niż dużo mniejsza Alma.

Bilans rachunkowy przedsiębiorstwa „Alma Market S.A.” za lata 2014-2016 ukazuje malejące przychody w ostatnich trzech latach z 992 845 w 2014 roku do 590 935 w roku 2016. Zysk netto również systematycznie malał i osiągał w każdym roku wartości ujemne. Istotna dla cyklu rotacji zobowiązań może być również rosnąca wartość zobowiązań krótkoterminowych.

Jak wynika z wyliczonych modeli analizy finansowej, w każdym z nich wartości w 2016 roku były znacząco niższe niż w latach ubiegłych i wykazywały tendencję malejącą na przestrzeni lat, co świadczy o rosnącym niebezpieczeństwie zagrożenia upadłością. Wartości za lata 2015 i 2016 już jednoznacznie wskazywały na wysokie ryzyko zagrożenia upadłością przedsiębiorstwa, co potwierdziło się w niedalekiej przyszłości. Sytuację tę obrazuje tabela 1.

²⁴ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Pelpińskiej „Bernardinum”, Gdynia 2002, s. 72.

Tabela 1. Wskaźniki modeli analizy finansowej w latach 2014-2016 dla przedsiębiorstwa „Alma Market S.A.”

Model	2014	2015	2016
E. Mączyńskiej	Z = 0,181278	Z = -2,70208	Z = -8,78492
Gajki i Stosa	Z = 0,333318	Z = 0,023291	Z = -0,59974

Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Prętki, *Narzędzia analityczne w naukach ekonomicznych – wybrane zastosowania*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2017, s. 115.

W lutym rezygnacje z funkcji złożyli wszyscy członkowie rady nadzorczej, w tym założyciel Jerzy Mazgaj. Dnia 14 lutego 2017 sąd zawiesił postępowanie sanacyjne. Alma Market podjęła decyzję o sporządzeniu wniosku o upadłość spółki obejmującej likwidację majątku. Dnia 21 listopada 2017 sąd ogłosił upadłość spółki.

Kolejną analizowaną spółką jest Nokia, która z tytułu niedostosowania się do rynku smartfonów poniosła jakiś czas temu klęskę. Początki przedsiębiorstwa sięgają 1865 roku, kiedy to inżynier górnictwa Fredrik Idestam założył w Finlandii zakład przetwórstwa drewna. Później przedsiębiorstwo zajmowało się produkcją kabli i galanterii gumowej. Z czasem Nokia weszła w branżę elektroniczną, produkując elektronikę użytkową (magnetowidy, telewizory, zestawy do odbioru telewizji satelitarnej) oraz podzespoły elektroniczne i własne roboty przemysłowe. Wraz z rozwojem komputeryzacji oraz branży informatycznej, przedsiębiorstwo rozszerzyło branżę o monitory komputerowe, telefony i interfejsy. Ostatecznie jednak Nokia zdecydowała się całą produkcję skoncentrować głównie na rynku telefonii cyfrowej. Nazwa przedsiębiorstwa „Nokia” pochodzi od miasta Nokia w Finlandii, gdzie firma prowadziła swego czasu produkcję. Upadek Nokii rozpoczął się, gdy firma przestała nadążać za modą albo nie chciała za nią nadążać. Kiedy na początku XXI w. na świecie ogromną popularność zdobywały telefony z klapką (tzw. clamshell), Nokia konsekwentnie obstawała przy produkcji komórek jednobryłowych. Firma była przekonana o swojej potędze i zlekceważyła zapotrzebowanie klientów. Nie okazało się to dobrym posunięciem – udziały firmy w rynku telefonów komórkowych zaczęły gwałtownie spadać. U szczytu popularności Nokia sprzedawała 40% komórek na świecie. W 2004 roku Nokia przełamała się i wypuściła na rynek Nokię 7200, pierwszy klapkowy telefon, za którym poszły kolejne modele o tej konstrukcji. Do tego czasu ich pozycję na rynku zajął już niestety Samsung czy Motorola. To te przedsiębiorstwa zareagowały odpowiednio szybko na popyt.

Rok 2007 okazał się najcięższy dla Nokii, ponieważ zadebiutował iPhone, na którego punkcie świat oszalał. Do tego okazało się, że Nokia wyposażyła

46 mln telefonów w wadliwe akumulatory, które podczas ładowania bardzo się przegrzewały i groziły wybuchem. Sprawa dotyczyła ok. 50 modeli telefonów Nokii i mocno nadwyrężyła zaufanie do producenta.

Największą klęskę przyniósł jednak Nokii ten, który miał ją uratować – nowy dyrektor zarządzający, Stephen Elop. Objął on stanowisko w 2010 r. i każdego dnia jego pracy wartość firmy spadała o 23 mln dolarów (ok. 90 mln zł). W ten sposób Nokia, u szczytu popularności warta aż 400 mld dolarów (1,5 biliona zł), a dziś przedsiębiorstwo warte jest niecałe 35 mld dolarów (135 mld zł). Stephen Elop zdecydował, że jedyną platformą, na której będą działały sztandarowe telefony Nokii, będzie mobilny Windows, który był wówczas bardzo niedopracowany. We wrześniu 2013 ogłoszono zawarcie transakcji, w ramach której Microsoft miał przejąć od Nokii dział odpowiedzialny za projektowanie telefonów za 5,44 mld euro. Dnia 25 marca 2014 roku transakcja została zakończona. Obecnie firma nie zajmuje się już produkcją telefonów, wyłącznie tworzeniem inteligentnej łączności internetowej i ogólnie pojętym rozwojem technologii i oprogramowania.

Z dokonanych obliczeń wynika, iż model Altmana daje nam wynik 1,940121. Jest to wartość nieznacznie powyżej 1,81, a to oznacza, że spółka znajduje się w tak zwanej szarej strefie, czyli jest zagrożona bankrutem w najbliższych latach, jeżeli nie zostaną podjęte żadne działania zapobiegające. Natomiast analiza modelem E. Mączyńskiej wykazała, że otrzymana wartość „Z” jest powyżej „0”, więc oznacza brak zagrożenia upadłością, aczkolwiek warto tutaj wskazać, że nie oznacza to dobrej kondycji finansowej i wartość jest na granicy wskazania o wysokim zagrożeniu bankrutem. Interpretacja ta jest podobna do interpretacji wyniku, który wskazał model Altmana. Wyniki zostały zaprezentowane w tabeli 2. Parametry X1-X6 są wagami, które zostały ustalone przy pomocy wielowymiarowej analizy dyskryminacji. Wartość wskaźnika Z przedstawia sytuację zagrożenia upadłością firmy, przy czym wiarygodność prognozy jest potwierdzona empirycznie.

Tabela 2. Wyniki obliczeń w oparciu o model Altmana i E. Mączyńskiej przedsiębiorstwa „Nokia” w roku 2013

wskaźnik	model Altmana	model E. Mączyńskiej
X1	0,749839	0,384644
X2	0,14344	0,08
X3	0,090258	-0,32432
X4	0,452543	-0,32143
X5	0,504041	0,018979
X6	-----	0,198214
Z	1,940121	0,036088

Zródło: Opracowanie własne na podstawie bilansu przedsiębiorstwa za rok 2013.

Ostatnim przedsiębiorstwem, które zostało poddane analizie jest wypożyczalnia samochodów „Hertz”, która niedawno ogłosiła bankructwo. The Hertz Corporation to amerykańskie przedsiębiorstwo zajmujące się wynajmem samochodów, działające w blisko 150 państwach na całym świecie. Hertz jest największym amerykańskim przedsiębiorstwem w branży wypożyczania samochodów pod względem sprzedaży. Przedsiębiorstwo założone zostało w 1918 roku przez Waltera L. Jacobsa, natomiast w 1923 roku Jacobs sprzedał firmę Johnowi D. Hertzowi. W listopadzie 2011 roku Hertz zaprezentował kioski ExpressRent, które zostały umieszczone w wielu miejscach. Była to pierwsza, na podobną skalę, sieć kiosków wynajmu samochodów w Stanach Zjednoczonych, która korzystała z wideo rozmowy z pośredniczącym asystentem. W styczniu 2014 roku opublikowany został raport, który mówił o tym, że wartość udziałów spółki Hertz wzrosła o 2,6% po informacji o nabyciu przez miliardera Carla Icahna ok. 35 mln udziałów. W latach 2016-2017 The Hertz Corporation klasyfikowało się na drugim miejscu pod względem wartości wśród wszystkich firm świadczących usługi wynajmu krótkoterminowego samochodów na świecie.

Globalna sytuacja związana z koronawirusem spowodowała, że od marca 2020 roku sytuacja firmy bardzo się pogorszyła, a jej akcje regularnie spadają. Najniższy kurs zanotowano 18 marca, wtedy ich wartość wynosiła mniej niż 13 dolarów. Miesiąc wcześniej średni kurs akcji wynosił około 44 dolary. Sytuację firmy specjalizującej się w wypożyczaniu samochodów pogarsza fakt, że w przeciwieństwie do linii lotniczych, nie mogła skorzystać z programu pomocy opracowanego przez rząd Stanów Zjednoczonych. Nie jest jednak tajemnicą, że Hertz od wielu lat odnotowywał spadki finansowe. Potwierdza to choćby rok 2019, kiedy mimo rekordowego, rocznego przychodu w wysokości 9,8 mld dolarów, firma odnotowała stratę wynoszącą 58 mln dolarów. Jest to o wiele lepszy wynik niż ten osiągnięty w 2018 roku – wtedy strata wyniosła 225 mln dolarów. The Hertz Corporation nie była w stanie opłacić floty swoich pojazdów. Dług firmy wynosił 17 miliardów dolarów (stan na dzień 31.03.2020 r.), z czego ponad 80% tej kwoty stanowią raty za pojazdy. O tragicznej sytuacji firmy świadczył również fakt, że pożyczkodawcy wykazali się wyjątkową wyrozumiałością dla firmy, dając jej czas do 4 maja na znalezienie rozwiązania, które będzie w stanie poprawić jej sytuację. Później termin został jednak przesunięty na 22 maja. Hertz rozpoczął proces zwalniania pracowników (ponad 20 tysięcy zwolnień) i cięć wynagrodzeń dla pozostałych, aby zachować choć nieco funduszy.

Dnia 22 maja 2020 roku przedstawiciele firmy Hertz poinformowali o złożeniu wniosku o upadłości zgodnie z rozdziałem 11 w stanie Delaware, który pozwala przedsiębiorstwu na restrukturyzację lub reorganizację w celu

spląty zadłużenia pozostając w trakcie działalności. Jeżeli zarząd Hertz ogłosi upadłość, rozpocznie się wyprzedaż jej majątku przez syndyka po cenach znacznie niższych od wartości rynkowej. Tylko w Stanach Zjednoczonych flota Hertza liczy około 500 tys. samochodów. Efektem takiej operacji może być nadpodaż używanych aut, która na pewno wywoła zamieszanie na rynkach i znaczny spadek cen.

Bezpośrednią przyczyną bankructwa The Hertz Corporation była sytuacja makroekonomiczna wywołana rozprzestrzeniającym się wirusem Covid-19 i spowodowane nią nagłe zmniejszenie popytu na podróże powodujące spadek przychodów firmy i rezerwacji usług. Większość przychodów firmy była generowana z wynajmu w okolicach lotnisk, co przy ograniczonym/wstrzymanym ruchu lotniczym oznacza drastyczny spadek liczby chętnych.

Analizując kwartalny rachunek zysków i strat za lata 2019-2020, można zaobserwować, iż w 1 kwartale 2020 roku mamy do czynienia ze znacznym spadkiem przychodów ogółem oraz ujemnym zyskiem operacyjnym (stratą). Przychody w stosunku do ubiegłego kwartału spadły aż o 402 mln dolarów, a różnica w zysku operacyjnym opiewa na 349 mln dolarów. Warto zaznaczyć, iż we wcześniejszym kwartale ostatnia z tych wielkości była dodatnia, a nie ujemna. Sytuacja wywołana epidemią spowodowała problemy przedsiębiorstwa ze splatą wierzycieli i regulowaniem bieżących zobowiązań, co potwierdzają wartości obliczonych modeli, zawarte w tabeli 3. Sytuacja zmusiła firmę do złożenia wniosku o upadłość, celem wydłużenia okresu zapłaty. Jest to idealny przykład wpływu czynnika makroekonomicznego na sytuację finansową i kondycję firmy.

Tabela 3. Wyniki obliczeń w oparciu o model Altmana i E. Mączyńskiej przedsiębiorstwa The Hertz Corporation w roku 2020

Model	2020
Metoda Altmana	$Z = 1,742308$
Metoda E. Mączyńskiej	$Z = -0,416472$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie kwartalnego rachunku zysków i strat przedsiębiorstwa za rok 2020.

Podsumowanie

Założony cel główny i cele szczegółowe zostały osiągnięte. Wyniki analizy finansowej obliczone za pomocą metody Altmana, E. Mączyńskiej oraz Gajki i Stosa pozwoliły na udowodnienie problemów finansowych analizowanych spółek oraz umożliwiły porównanie ich względem siebie.

Znalezione odpowiedzi na postawione pytania badawcze dowiodły, że przedsiębiorstwo ma wpływ na czynniki mikroekonomiczne (endogeniczne) dotyczące jego struktury, stosowanej technologii oraz strategii finansowej. Nie ma natomiast wpływu na czynniki makroekonomiczne (egzogeniczne), takie jak sytuacja gospodarcza w kraju czy działania firm konkurencyjnych. Przeprowadzone badania pozwoliły na wysnucie wniosku, że sytuację kryzysową da się przewidzieć, bowiem każdy problem zwiastują symptomy, a dzięki przeprowadzaniu regularnych analiz finansowych istnieje możliwość szybszego zauważenia niekorzystnej sytuacji finansowej przedsiębiorstwa.

Na podstawie przeprowadzonej analizy przedsiębiorstw można wywnioskować, że w dużej mierze bezpośrednią przyczyną upadłości przedsiębiorstw jest bagatelizowanie konkurencji, czyli przedsiębiorstw tej samej branży konkurujących o tych samych klientów. Taka sytuacja miała miejsce w przedsiębiorstwie „Alma Market S.A.”, gdzie potężne sieci dyskontowe mogły wynegocjować z dostawcami niższe ceny. Natomiast szybkie tempo zmian technologicznych, skracające cykl życia produktów, powoduje konieczność kosztownych wdrożeń. Podążanie za trendami i najnowocześniejszymi rozwiązaniami szczególnie istotne jest w branży informatycznej, na rynku urządzeń technologicznych oraz w branży motoryzacyjnej, w przeciwnym razie grozi to utratą klientów, a w konsekwencji problemami finansowymi, co doskonale obrazuje historia firmy „Nokia”. Współczesne kryzysy mają swe źródło również w uwarunkowaniach globalnych, na które przedsiębiorstwa nie mają wpływu. Fakt ten potwierdza sytuacja firmy The Hertz Corporation, która ogłosiła upadłość po panującej niedawno epidemii koronawirusa, tracąc z tego powodu wszystkich klientów.

Przeprowadzona analiza zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań rozwoju przedsiębiorstwa dostarczyła Autorkom niezbędnych informacji, w jaki sposób wyznaczyć właściwą strategię działania i sposób zarządzania organizacją. Wysunięty został wniosek, iż niezbędne jest określenie procedur postępowania, właściwe rozpoznanie przyczyny kryzysu oraz potencjalnych skutków. Szybka reakcja, właściwy podział ról, zadań i kompetencji pozwoli na efektywne działanie i zneutralizowanie negatywnych skutków kryzysu. Zauważona została tendencja, że sytuację kryzysową zwykle poprzedzają pewne symptomy sygnalizujące zbliżający się kryzys. Jeżeli zagrożenie upadłością zostanie wcze-

śnie rozpoznane, istnieje możliwość podjęcia szybkich działań naprawczych i uniknięcie bankructwa²⁵. Przeprowadzone badania wykazały, iż współczesna gospodarka charakteryzuje się dużą zmiennością, standaryzacją procesów i struktur, rosnącą konkurencją, zmianami warunków ekonomicznych i prawnych na rynku pracy oraz presją czasu.

Pogarszająca się sytuacja przedsiębiorstwa zwykle spowodowana jest przez kilka czynników jednocześnie. Częstą sytuacją jest efekt domina, czyli piętrzenie się problemów, np. pogarszająca się sytuacja wpływa na wielkość sprzedaży, co ma bezpośredni wpływ na sytuację finansową przedsiębiorstwa. Znając podłoże powstawania problemów funkcjonowania przedsiębiorstwa, powinno się monitorować je, badać sytuację firmy i prowadzić prognozy, żeby nie dopuścić do jej upadłości.

Bibliografia

1. Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Pelpińskiej „Bernardinum”, Gdynia 2002.
2. Appenzeller D., *Mikro i makroekonomiczne przyczyny upadłości przedsiębiorstw w Polsce*, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny, 1998.
3. Danielak W., Mierzwa D., Bartczak K., *Małe i średnie przedsiębiorstwa w Polsce*, Exante, Wrocław 2017.
4. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, Rozporządzenie Komisji (WE) z dnia 6 sierpnia 2008 r. nr 800/2008, załącznik I.
5. Gawel A., *Ekonomiczne determinanty przedsiębiorczości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2007.
6. Gikas G., Hyz A., Tagkas P., *Global Financial Crisis and Greek Debt Crisis*, Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica, Epir 2012.
7. Kaczmarek-Śliwińska M., *Public relations w zarządzaniu sytuacjami kryzysowymi organizacji*, Difin, Warszawa 2015.
8. Kekin J., *Zarządzanie przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 1993.
9. Miedziński B., *Słownik ekonomiki i organizacji przedsiębiorstwa*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1991.
10. Mitroff I. I., Pearson Ch. M., *Zarządzanie sytuacją kryzysową, czyli jak chronić firmę przed najgorszym*, Business Press, Warszawa 1998.
11. Nixon F., *Jakość i niezawodność a zarządzanie przedsiębiorstwem*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1974.

²⁵ G. Gikas, A. Hyz, P. Tagkas, *Global Financial Crisis and Greek Debt Crisis*, Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica, Epir 2012, s. 142.

12. Nogalski B., Macinkiewicz H., *Zarządzanie antykryzysowe przedsiębiorstwem. Pokonać kryzys i wygrać*, Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa 2004.
13. Pavlíček J., *Corporate Financial Strategy in SMEs*, Proceedings of the World Congress on Engineering 2009 Vol II WCE 2009, July 1-3, London 2009.
14. Pieńkowska M., *Ujęcie upadłości w teorii przedsiębiorstwa*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2005.
15. Pietrzak M., Gąsiorowska E., *Ekonomiczne i organizacyjne aspekty konkurencyjności przedsiębiorstw*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Ciechanowie, Ciechanów 2010.
16. Prętki A., *Narzędzia analityczne w naukach ekonomicznych – wybrane zastosowania*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2017.
17. Ropega J., *Ścieżki niepowodzeń gospodarczych, redukcja zagrożenia niepowodzeniem jako element strategii małej firmy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
18. Rubin I. S., *The Politics of Public Budgeting. Getting and Spending, Borrowing and Balancing*, CQ Press, New Jersey 1997.
19. Schwartz A., *A Normative Theory of Business Bankruptcy*, Yale University 2004.
20. Skowronek-Mielczarek A., *Reakcja małych i średnich przedsiębiorstw na kryzys*, CeDeWu, Warszawa 2016.
21. Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, Dz. U. nr 173, poz. 1807 z późn. zm.
22. Wolak-Tuzimek A., *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce polskiej*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 7, Radom 2008.
23. Zakrzewska-Bielawska A., *Zarządzanie w kryzysie*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2008.
24. Znaniecka K., Gorczyńska M., *Zjawiska kryzysowe a decyzje finansowe przedsiębiorstw*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2011.

ECONOMIC ASPECTS OF BUSINESS BANKRUPTCY

The examined issue is important from an economic point of view, as it prevents the duplication of errors in strategic management and allows avoiding a crisis. The aim of the article is to present the economic factors responsible for the bankruptcy of three selected enterprises. Presenting their history and reporting the results of the financial analysis of the described enterprises based on selected models were adopted as detailed objectives. The subject of the analysis was three companies that declared bankruptcy: Alma Market S.A., Nokia and The Hertz Corporation. The time range covers the years 2012-2020. The data comes from the companies' profit and loss accounts and the annual financial balance sheets published by the companies. The research shows that a crisis situation in an enterprise may have various causes, ranging from a defective management system, through destructive competition, to a paralysis of the global economy caused by a pandemic. An in-depth analysis of selected companies has shown that the quickly recognized beginnings of the financial crisis make it possible to take appropriate remedial steps and avoid bankruptcy. Nowadays, companies that adapt to the ever-changing technology and customer preferences can avoid bankruptcy.

Keywords: SME sector, bankruptcy, economic aspects of insolvency.

Agata BURZYŃSKA*

Natalia CZACHOROWSKA **

UWAGI NA TEMAT SYTUACJI GOSPODARCZEJ POLSKI W CZASACH PANDEMII COVID-19

Zarys treści: Niniejszy artykuł podejmuje zagadnienie ekonomiczno-społecznych skutków pandemii koronawirusa. Kryzysy gospodarcze spowodowane zachorowaniami na COVID-19 dotyczą w mniejszym lub większym stopniu każdy kraj. Na próbę zostały wystawione unie gospodarcze i walutowe, a decyzje rządów wywoływały zróżnicowane skutki na skalę globalną. Celem artykułu jest próba włączenia się do dyskusji nad społeczno-gospodarczymi skutkami pandemii koronawirusa. Zaplanowana analiza i ocena wymagała podzielenia treści na trzy zasadnicze części. W pierwszej przedstawiono sytuację tuż przed i bezpośrednio po ogłoszeniu stanu epidemii w Polsce. W drugiej, dokonano analizy polskiej gospodarki oraz przedstawiono skutki pandemii w trzech wybranych branżach. Czarny łabędź – pandemia koronawirusa był silnym szokiem dla gospodarki, która mimo tysięcy przegranych branż wyłoniła również niewielkie grono zwycięzców. Podpunkt stanowi pole do polemiki pomiędzy zwolennikami keynesowskiego interwencjonizmu, a misesowskim leseferyzmem. W trzeciej ostatniej części pracy, przybliżono zmiany zachodzące na polskim rynku pracy ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji studentów. Kwestia studentów i uczniów stanowi swoistą refleksję nad pozycją młodych ludzi na rynku pracy w czasie koronawirusa. Podsumowanie to autorski komentarz, refleksja nad podejmowanymi problemami – pandemia koronawirusa to nie tylko ogromne straty liczone w miliardach dolarów i milionach ludzkich istnień – to także lekcja pokory i ogromny sprawdzian solidarności dla całego świata.

Słowa kluczowe: COVID-19, turystyka, handel, studenci, gospodarka.

* Studentka studiów II stopnia na kierunku Ekonomia, Koło Młodych Ekonomistów, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

** Studentka studiów II stopnia na kierunku Ekonomia, Koło Młodych Ekonomistów, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

Wprowadzenie

10 grudnia 2019 roku w Polsce był dniem niezwykle radosnym dla większości Polaków – Olga Tokarczuk, wybitna polska pisarka, już za kilka godzin miała odebrać literacką Nagrodę Nobla. Polskie portale rozpisywały się na temat doniosłego ceremoniału oraz zaszczytu, który spotkał autorkę takich dzieł jak „Bieguni” czy „Księgi Jakubowe”¹. Po drugiej stronie globu, w prowincji Wuhan, do lekarza trafia 57-letnia sprzedawczyni krewetek Wei Guixian ze wzmocnionymi objawami przeziębienia. Choć chińscy medycy zdawać by się mogło zbagatelizowali ten i dziesiątki podobnych przypadków, to niespełna miesiąc później „The Lancet” wyznaczył Wei na pacjentkę zero „nowego koronawirusa”². Nie do końca wiadomo, czy pierwsze kilkanaście dni bezczynności służb medycznych wynikało z opieszałości pracowników ochrony zdrowia, czy z domniemanego, rzekomego zakazu mówienia o „chińskim wirusie”. Takie tuszowanie danych zarzucał komunistycznym władarzom ambasador USA w Wielkiej Brytanii Woody Johnson³.

Wraz z nastaniem nowego roku kalendarzowego sytuacja w Wuhan była już częściowo poza kontrolą lokalnych władz, przez co świat dowiedział się o „tajemniczym zapaleniu płuc, które wymaga izolacji chorych”⁴. Taka informacja początkowo rozpatrywana była raczej w kontekście ciekawostki, aniżeli śmiertelnej, niezwykle groźnej choroby. Kolejny miesiąc jednak wymusił na władzach poszczególnych krajów wprowadzenie pierwszych restrykcji – w tym także i Polski. Od 25.01.2020 roku na lotnisku im. Fryderyka Chopina w Warszawie badano podróżujących z Chin, a sześć dni później Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny rozpoczął pierwsze badania nad pacjentami podejrzanymi o infekcję SARS-CoV-2. Próbkę i wymazy częściowo były analizowane w pobieżnie przygotowanych warszawskich laboratoriach, a częściowo także i w Berlinie, gdzie funkcjonowała w pełni sprawna i kompleksowo przygotowana aparatura badawcza⁵.

Kolejny miesiąc można określić mianem prewencji i wstępną fazą przygotowań do nadejścia epidemii. Główne działania podzielono na dwie grupy: edu-

¹ <https://www.bankier.pl/wiadomosc/We-wtorek-Olga-Tokarczuk-odbierze-literackiego-Nobla-7786954.html>, (25.11.2020).

² <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2820%2930183-5>, (25.11.2020).

³ <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1463983,usa-koronawirus-chiny-narazily-swiat-na-niebezpieczenstwo.html>, (25.11.2020).

⁴ <https://www.dw.com/pl/tajemnicza-choroba-p%C5%82uc-w-chinach/a-51846368>, (25.11.2020).

⁵ <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192>, (21.04.2021).

kację (np. przeciwdziałanie fałszywym informacjom, tworzenie infografik oraz spotów informacyjnych) oraz obserwację poczynań sąsiednich krajów. Wraz z nadejściem marca w Polsce zdiagnozowano pacjenta zero – Mieczysława Opalkę⁶.

Podczas gdy część mediów skupiała się na rozmowach z pacjentem zero, inna grupa mówiła o pierwszym „covidowym skandalu”, którego autorką była Jadwiga Caban-Korbas, dyrektorka ślubickiego Sanepidu. Na oficjalnej konferencji prasowej usłyszeć można było szczegóły z życia prywatnego pana Mieczysława oraz takie stwierdzenia jak „no spoko spoko, obejmiemy nadzorem szpitale”, „nie całujcie się [...] ze swoim mężem, po co chłopa zarazić”, a nawet intonację piosenki „Jak się masz, kochanie?”⁷. Po wystąpieniu, które bardziej przypominało telewizyjny talk show, aniżeli komunikat organu państwowego pojawiły się pytania: czy na pewno tak powinna wyglądać praca rządowych instytucji? Jakie są powody tego optymizmu? Co z prawami pacjenta i RODO?

Równolegle narastała panika na polskiej Giełdzie Papierów Wartościowych, która tak głębokich spadków nie odnotowała nawet w trakcie kryzysu z 2008 roku. Niepokoje inwestorskie dało się wyczuć już końcem lutego; na przestrzeni 7 dni, od 21 do 28 lutego 2020 roku indeks WIG-20 stracił na wartości blisko 300 złotych, czyli około 13%. Spektrum poniższych spadków ukazują wykresy 1 oraz 2, które zostały przedstawione poniżej. Prawdziwą katastrofą okazały się jednak pierwsze dwa tygodnie marca: w okresie 14-dniowym inwestorzy mogli zaobserwować spadek o blisko 27,5% wartości, z poziomu 1906,87 PLN do 1305,73 PLN⁸.

Panika inwestorska nie była jednak nieuzasadniona – polskim przedsiębiorcom groziła utrata płynności finansowej, a w dłuższej perspektywie bankructwo. Odwoływano imprezy masowe (10.03.2020), kolejne uczelnie wyższe zawieszały działalność (11.03.2020), a już w dwa tygodnie po pierwszych obostrzeniach, dokładnie od 24 marca wprowadzono zakaz przemieszczania się poza uzasadnionymi przypadkami. Wobec tak drastycznych zmian konieczne było w przedsiębiorstwach cięcie kosztów, w tym także poprzez redukcje etatów. Kolejne firmy zawieszały swoje działalności lub ogłaszały niewypłacalność, a reżim sanitarny zmienił prywatne mieszkania w gabinety pracy zdalnej, e-learningu oraz wirtualne centra handlowe.

⁶ <https://www.medonet.pl/koronawirus/koronawirus-w-polsce,koronawirus-w-polsce--kim-byl-pacjent-zero--jak-sie-czuje-,artykul,21379457.html>, (21.04.2021).

⁷ https://www.youtube.com/watch?v=0D__ERF7nMg, (25.11.2020).

⁸ <https://notowania.pb.pl/instrument/PL9999999987/wig20>, (25.11.2020).

Wykres 1. Spadek indeksu WIG20 w okresie 28.02.2020-15.03.2020

Źródło: <https://notowania.pb.pl>.

Wykres 2. Spadek indeksu WIG20 w okresie 1.01.2020-1.06.2020

Źródło: <https://notowania.pb.pl>.

Celem artykułu jest próba włączenia się do dyskusji nad społeczno-gospodarczymi skutkami pandemii koronawirusa. Okres pandemii na nowo definiuje układ sił politycznych i rynkowych, a rozmaite branże poddane są badaniu w zakresie elastyczności i przystosowywania się do zmiennych realiów. Szereg zmian, restrykcje gospodarcze, ludzkie cierpienia i emocje składają się na doświadczenie i wiedzę, którą zwykle się określać jako „nowa rzeczywi-

stość”. Niniejsze wprowadzenie pozwala zrozumieć dynamikę sytuacji, która z każdym kolejnym dniem redefiniuje życie miliardów osób i tempo pracy wielu milionów przedsiębiorstw. Dalsza część pracy przybliży codzienność funkcjonowania trzech wybranych branż: turystycznej, gastronomicznej oraz pośredników w dostawie żywności, która u jednych była powodem do świętowania, u innych zaś wywoływała łzy rozpacz i bezsilności. Nieodczoną częścią dynamicznych zmian gospodarczych była również intensywne przemiana rynku pracy, której poświęcony został drugi podpunkt artykułu. Na szczególną uwagę zasługują studenci, którzy ze względu na swoje położenie życiowe oraz sytuację prawną na rynku pracy zasługują na odrębne rozpatrzenie swojego przypadku. Całość obserwacji i przedstawionych informacji zebrano w podsumowaniu stanowiącym zbiór przemyśleń i rekomendacji Auterek.

Sytuacja branży gastronomicznej, turystycznej oraz dostawców żywności

Już na przełomie stycznia i lutego 2020 roku dla wielu obserwatorów stało się jasne, że pierwszymi branżami, które ucierpią wskutek SARS-CoV-2 będzie szeroko rozumiany transport oraz turystyka. Gałąź transportowa miała jednak przewagę nad rekreacyjnymi wyjazdami, gdyż import i eksport dóbr mógł, a nawet musiał dalej się odbywać. Spedytorzy więc mogli przystosować się do nowych obostrzeń i restrykcji, podczas gdy biura podróży, organizatorzy wycieczek i inne biznesy związane z turystyką były skazywane na samodzielne znalezienie rozwiązania w tej trudnej sytuacji.

Dobrą inicjatywę zaproponowała Polska Organizacja Turystyczna, która na swojej stronie internetowej apelowała o nieodwoływanie podróży⁹. Propozycją miała być bezpłatna zmiana terminu wycieczki, noclegu czy przelotu, która była lepszą alternatywą aniżeli całkowita rezygnacja z wyjazdu. Na portalach społecznościowych pojawiło się specjalne oznaczenie ZmienTerminNieOdwołuj oraz #PolandDontCancelPostpone, pod którymi umieszczano wpisy dla turystów planujących wyjazd w okresie epidemicznym do Polski. Pomysł został bardzo szybko wdrożony przez hotele, restauracje, a nawet znalazł posłuch wśród osób prowadzących tematyczne strony i blogi podróżnicze¹⁰.

Mimo solidarnego przekładania wyjazdów, które wykazywało społeczeństwo zarówno polskie, jak i zagraniczne, część działalności nie poradziła sobie

⁹ <https://www.pot.gov.pl/pl/novosci/wiadomosci-z-pot/nie-odwoluj-podrozy-zmien-termin-wspierajmy-turystyke>, (05.12.2020).

¹⁰ <https://www.pasazer.com/news/43663/zmienterminnieodwoluj,akcja,polskiej,branzy,turystycznej.html> (21.04.2021).

z zamrożeniem gospodarczym, restrykcjami podróźniczymi i obawami samych wczasowiczów. Tylko w marcu i kwietniu 2020 roku zamkniętych lub zawieszonych zostało 2108 przedsiębiorstw z branży turystycznej, które funkcjonowały w Polsce tj. 10,8% całego sektora podróży. Wyższy odsetek odnotowali tylko taksówkarze (4922 zamknięte lub zawieszane firmy – 13,2% gałęzi), zaś porównywalny – kultura i sztuka (1197 firm zamkniętych lub zawieszonych, czyli 10,4% ogółu działalności kulturalnej). Dla lepszego zrozumienia, jak mocno poszkodowana została branża turystyczna, warto zwrócić uwagę na ogólny odsetek zamkniętych lub zawieszonych działalności, który w danym czasie wyniósł około 3,1-3,2%¹¹.

Statystyka ta budzi niepokój. Z jednej strony upadek każdego biznesu wiąże się z ogromną tragedią ludzką i skomplikowaniem sytuacji materialnej, z drugiej zaś jest to problem gospodarczy. Każdy podmiot branży turystycznej przecież płaci szereg danin, jak chociażby opłaty klimatyczne. Warto pamiętać o turystach, którzy chętnie wydają swoje pieniądze na lokalne atrakcje. Tylko w 2018 roku wpływy dewizowe z tytułu turystyki w Polsce sięgnęły 61,05 mld PLN¹². Dla porównania – roczny koszt wszystkich programów socjalnych na rok 2020 ustalono na poziomie 66 mld PLN, a wydatki na opiekę zdrowotną szacuje się na 109 mld PLN¹³. Podobne zjawisko odnotowano praktycznie w każdym kraju Unii Europejskiej, co wymagało stanowczej, acz rozsądnej reakcji ze strony Komisji Europejskiej. Efektem konsultacji społecznych jest między innymi komunikat zawierający rekomendację przywrócenia ruchu turystycznego na okres wakacyjny z zachowaniem szczególnej ostrożności i specjalistycznych restrykcji. Krok ten z pewnością był potrzebny dla państw takich jak Francja, Hiszpania, Włochy czy Niemcy, które znajdują się w gronie 10 najchętniej odwiedzanych krajów na świecie¹⁴.

Odwołując się do cytowanych wcześniej badań portalu aleo.com, można odnieść złudne wrażenie, że branża gastronomiczna nie była tak mocno poszkodowana, jak przedstawiały to media czy sami restauratorzy. Marzec i kwiecień 2020 roku były miesiącami, w których zamknięto 1966 przedsiębiorstw, co stanowi 4,4% rynku, jednak odwoływanie się wyłącznie do tej statystyki byłoby

¹¹ <https://aleo.com/pl/infografiki/wplyw-koronawirusa-na-przedsiębiorcow>, (05.12.2020).

¹² <https://www.msit.gov.pl/pl/turystyka/badania-rynku-turystycz/8446,PODSTAWOWE-DANE-STATYSTYCZNE-TURYSTYKA-W-ROKU-2018.html>, (05.12.2020).

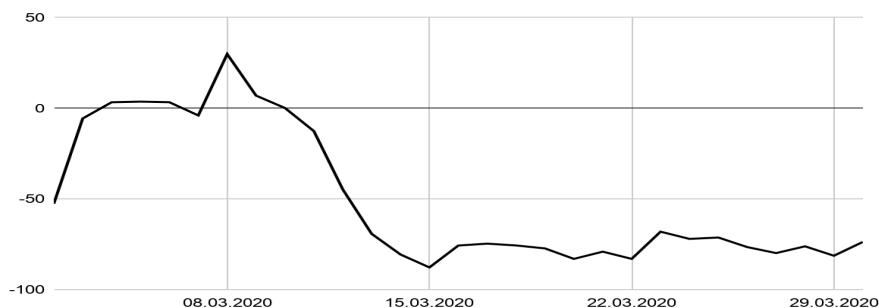
¹³ <https://www.politykazdrowotna.com/48807,morawiecki-ponad-5-proc-pkb-na-zdrowie-w-2020-r>, (05.12.2020).

¹⁴ <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>, (05.12.2020).

sporym niedopowiedzeniem¹⁵. Bowiem, bardzo wielu restauratorów zdecydowało się na dalsze prowadzenie biznesu mimo nieopłacalności takiego postępowania. Nie działało się to jednak z zapatrzeniem na ekonomiczny interes właścicieli lokali gastronomicznych – za takim działaniem przemawiały szlachetne idee i społeczna odpowiedzialność biznesowa. Głównym bodźcem do pracy mimo odnotowywania strat była chęć wydawania posiłków seniorom mającym trudności w samodzielnym funkcjonowaniu oraz formacjom mundurowym i personelowi medycznemu w podziękowaniu za ich ofiarną pracę¹⁶.

Wykres 3 powstał na podstawie danych z ponad 200 lokali gastronomicznych w całej Polsce, a jego celem jest pokazanie, jak ogromne koszty ponieśli właściciele restauracji tylko w marcu 2020 roku. Na cały 30-dniowy okres badań przypadło 5 dni, w których nie odnotowano strat, a były to kolejno 4, 5, 6 marca (po około 3-3,5% zysku), rekordowy 8 marca (Dzień Kobiet wygenerował zysk w postaci 29,9%) oraz 9 marca (zysk równy 7%). Można byłoby w ten poczet wprowadzić również 10 marca, jednak zysk wynoszący 0,14% nie stanowi niespodziewanego dopływu gotówki. Pozostałe dni naznaczone są spektakularnymi stratami; druga połowa marca oscylowała wokół poziomu -75%, zaś wskaźniki w tym okresie wykazały „najlepszy” wynik w wysokości 68% ujemnego zysku.

Wykres 3. Przychody dzienne restauracji w marcu 2020 roku (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: badań Nomee/ BI Polska.

Zmniejszenie strat przy tak trudnej sytuacji wymagało od restauratorów kreatywności i solidarnego podejścia, a zarówno pierwsza, jak i druga fala wiązały się z marketingiem internetowym. Media społecznościowe, takie jak Facebook, Twitter czy Instagram stały się głównym miejscem spotkań na linii re-

¹⁵ <https://aleo.com>, op. cit., (05.12.2020).

¹⁶ <https://www.forbes.pl/biznes/koronawirus-w-polsce-akcje-restauratorow/s242drm>, (05.12.2020).

staurator-klient. Przeciwdziałać bankructwu (bowiem trudno tu mówić o zyskowym działaniu) mogli wyłącznie ci, którzy prowadzili ożywiony dialog ze swoimi odbiorcami i oferowali im atrakcyjne propozycje. Przykładowo, restauracja Grana Padano we Wrocławiu zaoferowała vouchery o wartości 50, 70, 100 i 150 złotych, jednak nabywając taki produkt płaciło się wyłącznie 80% ceny; pozostałe 20% była formą gratyfikacji ze strony właścicieli włoskiej gastronomii. MOABurger, czyli nowozelandzki burger house również zlokalizowany w stolicy Dolnego Śląska zaoferował 15% rabatu dla osób odbierających zamówienie osobiście, a 17.11.2020 cały dochód został przekazany na jednorazowe premie dla pracowników lokalu. Jednak zdecydowanie najciekawszą i najgłośniejszą propozycją marketingową były działania fast-foodowej sieci Burger King zlokalizowanej w Wielkiej Brytanii. Tweet z 2 listopada 2020 roku oznaczony został tytułem „Zamawiajcie z McDonald’s” (czyli największego konkurenta na rynku), a jego dalsza część nawoływała do wsparcia nie globalnego koncernu, ale milionów ludzi zatrudnionych w branży gastronomicznej na całym świecie¹⁷. Na samym końcu grafiki znajdowała się informacja odnośnie możliwości zamawiania jedzenia poprzez takeaway (zamówienie na miejscu lub w aplikacji mobilnej oraz odbiór na wynos), drive thru (zamówienie i odbiór przy zewnętrznym okienku z poziomu samochodu) oraz dostawę do domu.

Usługi dostawców oraz przedsiębiorstw pośredniczących w dowozie produktów spożywczych, dań gotowych i innych dóbr konsumpcyjnych okazały się nową potrzebą nie tylko lokali gastronomicznych, ale i obywateli przerażonych wizją wyjścia na zewnątrz. Jak przyznaje firma Glovo w wywiadzie dla Business Insider Polska, wzrost dostaw produktów ze sklepów spożywczych wzrósł o 88% porównując sobotę 14.03 z sobotą 7.03 (warto przypomnieć, że pierwsze restrykcje wprowadzono 10.03.2020, a było to zawieszenie działalności placówek oświatowych). Ten sam dostawca deklaruje również wzrost zamówień na linii restauracja-klient aż o 300-400% porównując obecną sytuację do „okresu sprzed koronawirusa”. Przekłada się to również na wzrost zainteresowania aplikacjami do składania zamówień; według rankingu AppStore (platforma dystrybucyjna na urządzenia Apple) Glovo zajmowało 8. miejsce pod względem popularności w marcu 2020 roku, zaś w Google Play (platforma na urządzenia z Androidem) było to miejsce 15¹⁸. Jeżeli można mówić o jakiegokolwiek branży, która zyskała na pandemii COVID-19, to z pewnością będzie to właśnie rynek dostawców żywności. Sukces ten jednak szybko przerodził się w chciwą hegemonię, o której głośno mówili kolejni właściciele restauracji. Problemem były

¹⁷ Witryna <https://twitter.com/BurgerKingUK/status/1323246831686606851/photo/1>, (05.12.2020).

¹⁸ <https://businessinsider.com.pl/firmy/koronawirus-w-polsce-dostawy-bezdotykowe-restauracje-chca-dowozic/zvf70rb>, (05.12.2020).

nie tylko honoraria wiążące się ze świadczeniem usług na rzecz lokali gastronomicznych, ale także wysokie prowizje od zamówionych posiłków. Opłaty dla dostawców mogły sięgać od 13% do nawet 40% wysokości zamawianego posiłku, co ledwo starczyło na pokrycie kosztu netto wyprodukowania dania. Opowiadali o tym właściciele restauracji: pan Rafał Nowicki z Łodzi w wywiadzie dla spidersweb.pl¹⁹ oraz pan Krzysztof Gałkowski z Warszawy w rozmowie z businessinsider.com.pl²⁰. Jak sami przyznawali, nie mogli mówić o zarobku; cały dochód przeznaczany był na zatowarowanie, wynagrodzenia pracownicze, utrzymanie lokalu oraz rozliczenia z dostawcami.

Wobec takich oskarżeń nie pozostała bierna sieć polskich dostawców, pyszne.pl. Odniosła się bezpośrednio do zarzutów pana Rafała Nowickiego, jednak w podobnym tonie wypowiadają się konkurencyjne do pyszne.pl działalności. Tak wysokie prowizje usprawiedliwione są – zdaniem dostawców – nie tylko samą usługą dowozu żywności, ale również działaniem marketingowym, które pozwala na znalezienie restauracji w agregatorze gastronomicznym. Kolejnym argumentem przemawiającym za taką stawką jest „aktywna pomoc w rozwoju” poprzez doradców, trenerów biznesu i całego spektrum narzędzi analitycznych. Problematyczny jest jednak fakt, że pozycja dostawców stała się na tyle silna, a w pewnym sensie wręcz monopolistyczna, że to oni, a nie lokalne restauracje dyktują warunki współpracy. Sytuacja stała się na tyle zaogniona, że Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów podjął decyzję o wszczęciu kontroli oraz postępowania wyjaśniającego, czy działania pośredników nie naruszają prawa krajowego lub Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Na dzień dzisiejszy nie została wydana oficjalna decyzja będąca podsumowaniem i zamknięciem niniejszego przypadku.

Sytuacja studentów na rynku pracy

Nie jest tajemnicą, że w wielu przedsiębiorstwach – od branży fast fashion przez gastronomię, aż po pracę fizyczną w magazynie – studenci i osoby młodsze zatrudniane są w oparciu o umowy zlecenie lub umowy o dzieło. Dzieje się tak na skutek trzech czynników:

- wysokich kosztów związanych z umową o pracę,
- swobodą kształtowania umowy cywilnoprawnej oraz
- społecznego przyzwolenia na takie działanie.

Pierwsza kwestia jest raczej wynikiem systemu i decyzji politycznych, których konsekwencje musi ponosić każdy z nas; ponad 25% wynagrodzenia trafia

¹⁹ <https://spidersweb.pl/bizblog/pyszne-pl-kontra-restauracje/>, (05.12.2020).

²⁰ <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/wysokie-prowizje-od-restauracji-uber-eats-pysznepl-wolt-glovo/98c0vbg>, (05.12.2020)

do organów państwowych z tytułów składek społecznych lub podatków. Zwolnienie z opodatkowania wynagrodzeń dla osób przed 26. rokiem życia teoretycznie miało być bonusem dla młodocianych pracowników, w praktyce zaś stało się idealnym pretekstem dla pracodawców, by wszystkich studentów zakontraktować umowami zlecenia. Drugi powód jest złudnym poczuciem wolności: student, który nie jest usatysfakcjonowany podjętym zatrudnieniem, może natychmiast wypowiedzieć umowę zlecenia. Dokładnie z tego samego prawa może jednak skorzystać pracodawca i w dowolnym momencie może rozwiązać umowę, powołując się na artykuł 746 Kodeksu Cywilnego²¹. Trzeci zaś czynnik to kompromis pomiędzy brakiem doświadczenia studenta (często jest to pierwsze w życiu zatrudnienie), a stosunkowo prostym zakresem obowiązków. Młodzi więc chętnie przystają na ten typ zatrudnienia, tłumacząc sobie że na umowie o pracę dostaliby niższą kwotę netto lub że wartością dodaną do tego typu zatrudnienia jest zaufanie i pierwszy wpis do CV.

Pandemia COVID-19 podzieliła przedsiębiorstwa zatrudniające studentów na dwie grupy: w jednej znalazły się działalności, które musiały zaprzestać swojej działalności (wszelkie sklepy w galeriach handlowych), w drugiej zaś możliwe było funkcjonowanie, jednak konieczne było dostosowanie się do reżimu sanitarnego (restauracje i gastronomia typu fast-food). Niezależnie od miejsca zatrudnienia czy profilu działalności, osoby z umowami zlecenie były w pierwszej kolejności zagrożone wysokim ryzykiem utraty pracy właśnie ze względu na prostotę rozwiązania stosunku prawnego. Taki trend uwidocznił się również w statystykach – podaje portal strefabiznesu.pl, powołując się na dane dr Dominika Buttlera z Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. 4 na 5 zatrudnionych studentów studiów magisterskich świadczy swoje usługi w oparciu o umowy cywilnoprawne. Co dziesiąta osoba z tego grona otrzymała wypowiedzenie w okresie krajowego lockdownu, zaś kolejne 15% została poddana ograniczeniom w swojej pracy. Oznacza to, że co czwarty student zatrudniony na umowie zlecenie lub umowie o dzieło miał styczność ze zmianami rynkowymi, które bezpośrednio wiązały się z epidemią²². Odzwierciedleniem sytuacji rynkowej jest raport „Rynek pracy w czasie COVID-19” przygotowany przez organizację audytorsko-doradczą Grant Thornton²³, w którym przedstawiono szeroki przekrój informacji związanych z ofertami pracy. Wnioski z Raportu mogą być wartościowym indykatorem dla osób poszukujących zatrudnienia w najbliż-

²¹ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf>, (06.12.2020).

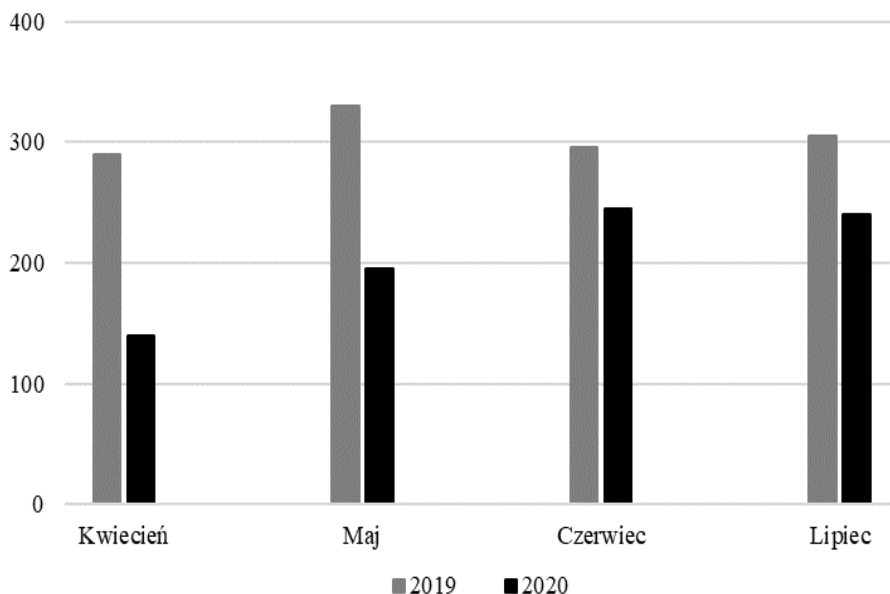
²² <https://strefabiznesu.pl/praca-na-studiach-a-koronawirus-oto-formy-pomocy-dla-pracujacych-studentow/ar/c10-15070780>, (06.12.2020).

²³ https://grantthornton.pl/wp-content/uploads/2020/08/Rynek-pracy-w-czasie-korona-wirusa-w-lipcu_RAPORT.pdf, (06.12.2020).

szym czasie. Na podstawie powyższych badań i informacji zaprezentowano najciekawsze wyniki wraz z krótkim omówieniem poszczególnych rezultatów (wykres 4 i 5).

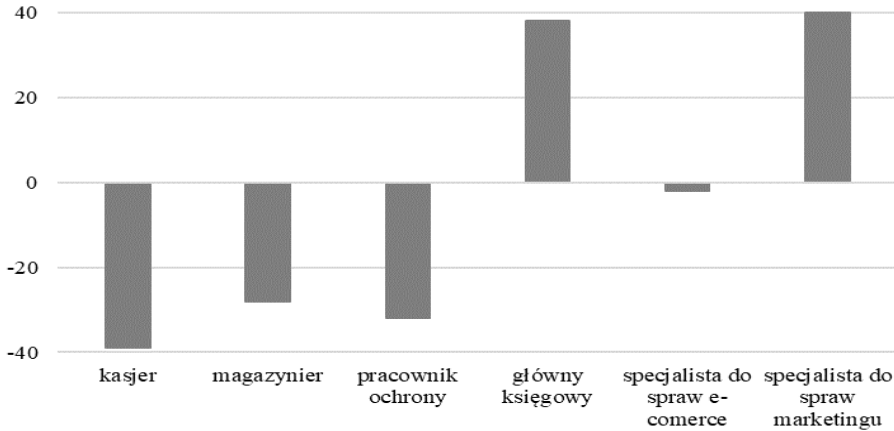
Na wykresie 4 zauważyć można wyraźne dysproporcje, które wynikają z szoku na rynku pracy. Redukcja etatów wraz z dynamicznymi zmianami przyniosły bardzo ostrożne działania działów rekrutacyjnych. Największą różnicę zauważa się w analizie rok do roku w kwietniu – z 287,5 tysiąca nowych ofert pracy w 2019 roku po 12 miesiącach zaobserwowano ledwie 141,6 tysiąca nowych ogłoszeń. Wynika to przede wszystkim z dużej zmiany zapotrzebowania pracowniczego oraz odwrócenia trendu pracowników fizycznych na rzecz umysłowych, co wskazuje kolejny wykres.

Wykres 4. Liczba nowych ofert pracy w roku 2019 i 2020 w analogicznych miesiącach na 50 najpopularniejszych portalach, (tys. ofert)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: badań Grant Thornton.

Wykres 5. Zmiana liczby nowych ofert pracy na 50 najpopularniejszych portalach, porównanie lipca 2020 do lipca 2019, (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: badań Grant Thornton.

Zawody tj. kasjer, magazynier oraz pracownik ochrony to typowe zawody fizyczne, które odnotowały zauważalny spadek popularności. Przez co można mówić o odwróceniu trendu z rynku pracownika na rynek pracodawcy. Zupełnie inaczej wygląda sytuacja pracowników umysłowych – osoby związane z finansami, marketingiem i szeroko rozumianym biznesem online mogą nie tylko być pewne zatrudnienia, ale i z łatwością znajdą nowe propozycje. Największym powodzeniem cieszą się specjaliści do spraw marketingu (wzrost o 40%) oraz główni księgowi (wzrost o 37%), na niełaskę skazani są kasjerzy (spadek o 39%) i pracownicy ochrony (spadek o 30%).

Na podstawie powyższego Raportu można wysunąć trzy tezy, którymi warto kierować się w trakcie poszukiwań nowego miejsca pracy:

1. Kompetencje specjalistyczne i kierunkowe są niezwykle pożądane.
2. Zawody związane z ekonomią, finansami, zarządzaniem i marketingiem to wciąż pewne i stabilne miejsca zatrudnienia.
3. Wśród pracowników wykonujących zadania fizyczne prędzej wystąpi wzmożona rotacja, aniżeli wśród pracowników umysłowych.

Jak zatem kierować swoją ścieżką kariery, by być atrakcyjną osobą na rynku pracy dotkniętym epidemicznymi zmianami? Przede wszystkim, warto wyspecjalizować się w danej dziedzinie – dogłębna znajomość jednego lub dwóch tematów na pewno lepiej wpłynie na zatrudnienie, niż pobieżna wiedza na temat pięciu dziedzin. Działalnościami, które pozostają niewrażliwe na zmiany koronawirusowe są usługi związane z prowadzeniem własnej firmy (księgowość), doradztwo wizerunkowe (marketingowcy), usługi finansowe (personel banku)

oraz szeroko rozumiany e-commerce. Warto unikać miejsc, w których normą jest częsta rotacja personelu – w takich firmach przyzwyczaić się trzeba do pasywnego podejścia ze strony kierownictwa, wszak zawsze znajdzie się inna osoba na stanowisko pracownika fizycznego. Konieczna będzie także cierpliwość i wytrwałość w szukaniu nowego zatrudnienia – rynki te mają tendencję do powracania do modelu rynku pracodawcy, gdzie liczba zgłoszeń przekracza liczbę wakatów, przez co znalezienie pracy idealnej może być o wiele trudniejsze, niż mogłoby się to wydawać.

Podsumowanie

Epidemia koronawirusa to historia, która dzieje się na naszych oczach – na bieżąco można śledzić postępy poszczególnych państw w walce ze śmiertelnym patogenem i wyciągać wnioski z kolejnych rozporządzeń, uchwał, sankcji czy rekomendacji. Ważnym elementem debaty publicznej jest włączanie się do dyskusji nad nowymi rozwiązaniami i obserwowanymi skutkami pandemii. Oczywiście jest jednak, że zarówno ekonomiczne, jak i społeczne koszty pandemii przyjdzie zapłacić kolejnym pokoleniom. Nie tylko rząd powinien w najbliższym okresie zmienić postępowanie, ale również społeczeństwo powinno skoncentrować się na solidarnym działaniu w trosce o wspólne dobro. To od tego zależy jakie będą rozmiary strat poniesionych w wyniku walki z COVID-19. Przestrzeganie reżimu sanitarnego oraz zastąpienie własnych przekonań opiniami eksperckimi to dwa najważniejsze kroki, które pomogą poprawić sytuację gospodarczą Polski. Niestety, liczne wypowiedzi osób zaliczanych do grona tzw. koronasceptyków pokazują, jak ogromne wyzwanie stoi przed nami wszystkimi. Dla niektórych osób lekcja pokory i umiejętności wyzbycia się dumy i przekonania o własnej wszechwiedzy może być przeszkodą nie do przebrnięcia.

Przeprowadzone badania i własne obserwacje bieżącej sytuacji w Polsce pozwalają na sformułowanie następujących postulatów:

1. Człowiek wciąż niewiele wie o otaczającym go świecie, a w starciu z naturą dalej stoi na przegranej pozycji.
2. Mimo szeregu narodowych przywar i wad, Polacy potrafią zjednoczyć się w trudnych sytuacjach, czego dowodzą liczne akcje solidarności.
3. Rezerwy finansowe należy tworzyć zarówno w gospodarstwach domowych, jak również w prowadzonej działalności gospodarczej.
4. Praca zdalna bardzo często może być równie efektywna, co tradycyjnie stosowany model obecności w siedzibie firmy.
5. Każdą statystykę można przekłamać w imię danej idei, dostosować pod własne oczekiwania lub użyć jako narzędzie manipulacji.

6. Czarne łabędzie w ekonomii nie są reliktem przeszłości, a tym bardziej abstraktem nieosiągalnym dla polskiej rzeczywistości.
7. Samoizolacja i kwarantanna to najlepsi nauczyciele cierpliwości, kreatywności oraz umiejętności odpoczynku.
8. Rynek e-commerce w Polsce jest niemal w pełni przygotowany do zastąpienia fizycznych sklepów i stacjonarnych punktów.
9. Nauczanie zdalne to ogromna szansa do przełamywania barier oraz stopniowego wychodzenia ze strefy komfortu.
10. Mimo wszystko, naturalną potrzebą człowieka jest kontakt z innymi.

Bibliografia

1. <https://aleo.com/pl/infografiki/wplyw-koronawirusa-na-przedsiębiorców>
2. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/We-wtorek-Olga-Tokarczuk-odbierze-literackiego-Nobla-7786954.html>
3. <https://businessinsider.com.pl/firmy/branza-gastronomiczna-a-epidemia-koronawirusa-spadek-przychodow-w-marcu-2020/v74lvt2>
4. <https://businessinsider.com.pl/firmy/koronawirus-w-polsce-dostawy-bezdotykowe-restauracje-chca-dowozic/zvf70rb>
5. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/wysokie-prowizje-od-restauracji-uber-eats-pysznepl-wolt-glovo/98c0vbg>
6. <https://www.dw.com/pl/tajemnicza-choroba-p%C5%82uc-w-chinach/a-51846368>
7. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>
8. <https://www.forbes.pl/biznes/koronawirus-w-polsce-akcje-restauratorow/s242drm>
9. <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1463983,usa-koronawirus-chiny-narazily-swiat-na-niebezpieczenstwo.html>
10. https://grantthornton.pl/wp-content/uploads/2020/08/Rynek-pracy-w-czasie-koronawirusa-w-lipcu_RAPORT.pdf
11. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf>
12. <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192>
13. <https://www.medonet.pl/koronawirus-w-polsce,koronawirus-w-polsce--kim-byl-pacjent-zero--jak-sie-czuje-,artykul,21379457.html>
14. <https://www.msit.gov.pl/pl/turystyka/badania-rynku-turystycz/8446,PODSTAWOWE-DANE-STATYSTYCZNE-TURYSTYKA-W-ROKU-2018.html>
15. <https://notowania.pb.pl/instrument/PL999999987/wig20>

16. <https://www.pasazer.com/news/43663/zmienterminnieodwoluj,akcja,polskiej,branzy,turystycznej.html>
17. <https://www.politykazdrowotna.com/48807,morawiecki-ponad-5-proc-pkb-na-zdrowie-w-2020-r>
18. <https://www.pot.gov.pl/pl/nawosci/wiadomosci-z-pot/nie-odwoluj-podrozy-zmien-termin-wspierajmy-turystyke>
19. <https://spidersweb.pl/bizblog/pyszne-pl-kontra-restauracje/>
20. <https://strefabiznesu.pl/praca-na-studiach-a-koronawirus-oto-formy-pomocy-dla-pracujacych-studentow/ar/c10-15070780>
21. <https://twitter.com/BurgerKingUK/status/1323246831686606851/photo/1>
22. https://www.youtube.com/watch?v=0D__ERF7nMg

COMMENTS ON THE ECONOMIC SITUATION OF POLAND DURING THE COVID-19 PANDEMIC

This article deals with the economic and social consequences of the coronavirus pandemic. Economic crises caused by COVID-19 disease affect every country to a greater or lesser extent. Economic and monetary unions have been put to the test, and government decisions have had varying effects on a global scale. The aim of the article is to try to join the discussion on the socio-economic consequences of the coronavirus pandemic. The planned analysis and evaluation required dividing the content into three main parts. The first one presents the situation just before and immediately after the announcement of the epidemic in Poland. The second one analyzes the Polish economy and presents the effects of the pandemic in three selected sectors. Black Swan – The coronavirus pandemic was a strong shock to the economy, which, despite thousands of losing industries, also emerged a small group of winners. The sub-item is a field for polemics between supporters of Keynesian interventionism and Misesian laissez-faire. In the last part of the work, the changes taking place on the Polish labor market are discussed, with particular emphasis on the situation of students. The issue of students and pupils is a specific reflection on the position of young people on the labor market during the coronavirus. The summary is an authorial commentary, a reflection on the problems taken – the coronavirus pandemic is not only huge losses counted in billions of dollars and millions of human lives – it is also a lesson in humility and a huge test of solidarity for the whole world.

Keywords: COVID-19, tourism, trade, students, economy.

Podziękowania

Szczególne podziękowania dla Pani dr Kamili Radlińskiej za zmotywowanie do napisania powyższego artykułu oraz okazane wsparcie merytoryczne.

Mariusz JANKOWSKI*

MEDIACJA SPOSOBEM NA ROZWIĄZYWANIE KONFLIKTÓW GOSPODARCZYCH W POLSCE

Zarys treści: Celem niniejszego artykułu, jest przedstawienie specyfiki możliwości rozwiązywania problemów występujących w obrocie gospodarczym, za pośrednictwem alternatywnej dla postępowania sądowego mediacji, która umożliwi stronom sporu szybsze i mniej kosztowne zażegnanie konfliktu, bez konieczności przerywania współpracy. W tym celu zostanie szczegółowo omówiony proces alternatywnego rozwiązania sporu poprzez mediację, z uwzględnieniem całego procesu przeprowadzenia mediacji. Przedstawione zostaną zasady mediacji, korzyści płynące z jej wykorzystania w toczącym się sporze, a także zostaną przedstawione przebieg i koszty postępowania mediacyjnego. Szczegółowo opisana zostanie osoba mediatora, ze wskazaniem na jego kompetencje niezbędne do skutecznego prowadzenia mediacji w sprawach gospodarczych. Omówiona zostanie analiza ilości spraw kierowanych do mediacji przez sądy oraz ugód pozasądowych kierowanych do zatwierdzenia przez mediatorów. Analizie poddane zostaną dane dotyczące upowszechnienia mediacji oraz podejścia prawników do tej instytucji.

Słowa kluczowe: mediacja, rozwiązywanie konfliktów, spory gospodarcze.

Wprowadzenie

W obecnych czasach, nieodłączną cechą obrotu gospodarczego między przedsiębiorcami stanowią spory. W głównej mierze są to spory o zapłatę, spory dotyczące realizacji umów związane z niewykonaniem lub nienależnym wykonaniem zapisów umownych, spory odszkodowawcze a także spory o realizację zabezpieczeń.

Obowiązująca od listopada 2019 roku nowelizacja przepisów, wprowadziła istotną zmianę do KPC¹, w której to powróciło postępowanie w sprawach gospodarczych. Przepisy te mają zastosowanie do spraw gospodarczych wszcze-

*doradca obywatelski mediator wpisany na listy SO w Warszawie i Koszalinie; uczestnik seminarium doktorskiego, Wyższa Szkoła Humanitas

¹ Kodeks Postępowania Cywilnego art.458² §1

tych od dnia wejścia ich w życie. Głównym celem wprowadzenia odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych jest skrócenie czasu rozpoznawania takich spraw przez sądy. Brak możliwości wnoszenia powództwa wzajemnego, podawanie twierdzeń i dowodów w ściśle określonym terminie w początkowej fazie postępowania, pod rygorem braku możliwości ich wskazywania na dalszym etapie sprawy ma na celu w zamyśle ustawodawcy przyspieszenie orzekania.

Ale czy rzeczywiście tak będzie? Na tę chwilę ciężko odnieść się do tego, ze względu na to, że przepisy są od stosunkowo niedawna, a ostatnie wydarzenia związane z pandemią Covid-19 spowodowały, oprócz wielu strat dla przedsiębiorców, w wyniku braku lub znacznego ograniczenia możliwości prowadzenia przez nich swoich działalności dodatkowy paraliż sądów, w związku z napływem dużej ilości spraw, a jednocześnie brakiem możliwości orzekania w „normalnym” trybie ze względu na sytuację epidemiczną.

W wyniku takich okoliczności idealnym rozwiązaniem w sporach gospodarczych może okazać się wciąż mało popularna w Polsce i niedoceniana instytucja mediacji.

Termin mediacja (z łac. *mediare* – być w środku) z języka greckiego (*medos* – pośredniczący, neutralny, nienależący do żadnej ze stron) – oznacza poufne i dobrowolne postępowanie pozasądowe w którym możliwe jest zawarcie ugody. Mediacja jest jedną z alternatywnych metod rozwiązywania sporów (ADR² – *Alternative Dispute Resolution*), w której mediator jako osoba bezstronna i neutralna pomaga skonfliktowanym stronom we wzajemnej komunikacji, celem znalezienia rozwiązań powodujących zakończenie konfliktu lub jego znaczne ograniczenie³.

„Mediacja jest rozmową⁴” często bardzo trudną, bo prowadzoną przez strony będące obecnie w konflikcie, ale jednocześnie bardzo ważną dla pozytywnego jej zakończenia.

² R. Świeżak, M. Tański, *Alternatywne metody rozwiązywania sporów. Przegląd zagadnień*. Fundacja „Partners” Warszawa 2003, s. 3.

³ Wyrazem dominującej tendencji do określenia znaczenia mediacji jest definicja zawarta w art.3 lit. A dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. Urz. UE L 136, s. 3-8), zgodnie z którą „mediacja oznacza postępowanie, bez względu na jego nazwę lub określenie, w którym przynajmniej dwie strony sporu próbują same osiągnąć porozumienie w celu rozwiązania ich sporu, korzystając z pomocy mediatora. Postępowanie takie może zostać zainicjowane przez strony, albo może je zaproponować lub zarządzić sąd lub nakazać prawo państwa członkowskiego”.

⁴ E. Gmurzyńska, R. Morek, *Mediacje teoria i praktyka*, Wolters Kluwer 2018, s. 23.

W polskim prawie nie ma ustawowej definicji mediacji, pierwszy zapis dotyczący mediacji pojawił się w ustawie z dnia 23 maja 1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych (Dz. U. nr 55, poz.236). Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. nr 89, poz.555) wprowadziła mediację w postępowaniu karnym. W prawie cywilnym mediacja znalazła zastosowanie na mocy ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy KPC oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 172, poz. 1438).

Mediacje w Polsce są prowadzone głównie w sprawach rodzinnych, gospodarczych, w sporach zbiorowych, sprawach z zakresu prawa pracy oraz coraz częściej w sprawach karnych oraz w sprawach dla nieletnich.

Mediacja w sprawach gospodarczych

Mediacja w sprawach gospodarczych jest idealną alternatywą dla postępowania sądowego. Umożliwia ona ugodowe zakończenie sporu między przedsiębiorcami, który zaistniał w związku z prowadzonymi przez strony działalnościami gospodarczymi. Mediacja możliwa jest w sprawach, w których prawo dopuszcza zawarcie ugody (sprawy o zapłatę, wykonanie umów, ustalenie odszkodowań, roszczeń wspólników i akcjonariuszy, ustalenie obowiązków umownych). Nie jest możliwe prowadzenie mediacji w postępowaniu nakazowym i upominawczym oraz w sprawach o uznanie wzorca umowy za niedozwolone.

W obrocie gospodarczym mamy do czynienia z mediacją w następujących przypadkach:

- sprawa została już skierowana do sądu i to sąd gospodarczy kieruje strony⁵ sporu do mediacji na podstawie postanowienia o skierowaniu stron do mediacji;
- strony sporu decydują się na mediację podpisując umowę o mediację i za ich obopólną zgodą prowadzona jest tzw. mediacja umowna;
- jeden z przedsiębiorców wystąpił do mediatora z wnioskiem o mediację, a druga strona wyraziła na nią zgodę.

W mediacji wyróżniamy następujące zasady:

- dobrowolność, biorą w niej udział strony sporu, tylko za ich obopólną zgodą na udział w postępowaniu mediacyjnym, zgoda taka może być cofnięta na każdym etapie trwania mediacji, przez każdą ze stron;
- bezstronność, każda ze stron biorąca udział w mediacji ma równe prawa i powinna być traktowana w taki sam sposób;

⁵ Przez strony należy rozumieć podmioty gospodarcze, osoby fizyczne, które występują w sprawie sądowej i pozasądowej jako powód/pozwany, wierzyciel/dłużnik.

- poufność, przebieg całego postępowania mediacyjnego objęty jest tajemnicą, mediator jest zobowiązany zachować w tajemnicy wszystko czego dowiedział się podczas prowadzenia mediacji;
- neutralność, mediator nie może narzucać stronom własnych propozycji rozwiązań sporu, porozumienie wypracowują strony przy udziale mediatora;
- akceptowalność, strony muszą zaakceptować osobę mediatora i jego pomoc w wypracowaniu kompromisu;
- odformalizowanie, czyli brak jednej procedury prowadzenia mediacji.

Postępowanie mediacyjne daje korzyści obu stronom sporu, a należą do nich:

- dużo szybsze niż w procesie sądowym zakończenie lub złagodzenie sporu;
- znacznie niższe koszty niż w postępowaniu sądowym;
- brak stresu związanego z koniecznością udziału w rozprawie sądowej;
- wpływ na wybór osoby mediatora;
- rozwiązanie problemu bez eskalacji konfliktu;
- utrzymanie współpracy między stronami;
- wspólnie wypracowane porozumienie kończące spor mające moc wyroku sądowego;
- gwarancja poufności postępowania;
- brak złego rozgłosu;
- szukanie rozwiązań akceptowanych przez strony;
- umożliwia zachowanie korzystnego wizerunku i dyskrecji;
- sprzyja obniżeniu poziomu negatywnych emocji oraz zrozumieniu potrzeb własnych i drugiej strony;
- zmniejsza obciążenie psychiczne związane z sytuacją konfliktową.

Mediator to kompetentna i fachowa osoba posiadająca umiejętności prowadzenia mediacji w sprawach gospodarczych. Pomaga on stronom postępowania określić zagadnienia, które są sporne, oraz wypracować rozwiązanie satysfakcjonujące obie strony. Mediator nie ma interesu w tym by zapisy w ugodzie brzmiały inaczej niż życzą sobie tego strony, mediator zdecydowanie częściej zadaje pytania niż na nie odpowiada. Mediator nie jest sędzią i nie on rozstrzyga spór – robią to strony przy jego udziale. Mediator powinien czuwać nad tym, by strony sporu podczas rozmów na temat jego rozwiązania traktowały się z wzajemnym szacunkiem i godnością.

Mediatorem stałym wpisanym na listę sądu okręgowego może zostać osoba fizyczna, która ma pełną zdolność do czynności prawnych, korzysta w pełni praw publicznych, nie jest sędzią (z wyjątkiem sędziego w stanie spoczynku),

posiada wiedzę i umiejętności w zakresie prowadzenia mediacji, ukończyła lat 26, zna język polski i nie była prawomocnie skazana za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r. w sprawie prowadzenia listy stałych mediatorów⁶, aby zostać stałym mediatorem należy na formularzu urzędowym złożyć wniosek do prezesa sądu okręgowego wraz z dokumentami potwierdzającymi wiedzę i umiejętności w zakresie prowadzenia mediacji. Wpis na listę stałych mediatorów dokonywany jest w oparciu o sprawdzenie spełnienia przez osobę ubiegającą się o wpis warunków o których mowa w art.157a p.u.s.p⁷.

Mediator, po otrzymaniu postanowienia o skierowaniu sprawy do mediacji lub podpisaniu umowy o mediację kontaktuje się ze stronami celem ustalenia dogodnego terminu i miejsca spotkania mediacyjnego. Miejsce to nie może być ani siedzibą prowadzenia działalności gospodarczej stron, ani budynkiem sądu – najczęściej spotkania odbywają się w siedzibie kancelarii czy ośrodków mediacyjnych lub wynajętych specjalnie na potrzeby spotkań mediacyjnych salach. W przypadku braku możliwości osobistego spotkania mediatora i stron wynikających np. z dużej odległości można zastosować mediację prowadzoną w formie online. Oczywiście taka forma przeprowadzenia mediacji musi być zaakceptowana przez strony, a miejscem mediacji będzie w takim przypadku wskazane przez mediatora bezpieczne miejsce w sieci⁸. Spotkań mediacyjnych może być tyle ile wyznaczą strony, w mediacji umownej nie ma tzw. „presji czasu”, w przypadku mediacji skierowanej z sądu jest wyznaczony termin na jej przeprowadzenie, który może zostać przedłużony na wniosek stron.

Po zakończonych mediacjach, mediator sporządza protokół z przebiegu mediacji, jeśli strony zawarły ugodę będzie ona stanowiła załącznik do protokołu. We wspomnianym protokole nie są zawierane informacje dotyczące jakichkolwiek ocen czy stanowisk stron, zawiera on ogólne informacje na temat przebiegu mediacji.

W przypadku zawarcia ugody, każda ze stron otrzymuje swój egzemplarz wraz z odpisem protokołu z mediacji. Właściwy do rozpoznania sąd przeprowadza postępowanie, w wyniku którego zatwierdza ugodę lub nadaje jej klauzulę wykonalności. W przypadkach, gdy treść ugody jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego, jest niezrozumiała, dąży do obejścia prawa lub zawiera sprzeczności sąd odmówi jej zatwierdzenia i nadania jej klauzuli wykonalności.

⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r. Dz. U. poz. 122.

⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2020 r. poz. 2072).

⁸ M. Skibinska, *Mediacja w erze Covid-19 (koronawirusa)*, LEX 2020, Warszawa s. 2.

Uгода zawarta przed mediatorem zatwierdzona przez sąd przez nadanie jej klauzuli wykonalności jest tytułem wykonawczym w rozumieniu przepisów o egzekucji. Na wniosek wierzyciela ugody zaopatrzone w klauzulę wykonalności mogą być przez sąd opatrzone zaświadczeniem Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego⁹, dzięki czemu możliwe będzie egzekwowanie ugody także za granicą bez konieczności powtarzania procesu sądowego.

Jeżeli strony sporu dojdą do porozumienia i podpiszą ugodę zostanie ona skierowana wraz z protokołem do właściwego sądu celem jej zatwierdzenia. W ugodzie strony zawierają ustalenia dotyczące rozwiązania przez nie sporu np. termin spłaty długu, zobowiązanie do zapłaty w ratach itp.

Zawarcie ugody w zakresie całego przedmiotu sporu może doprowadzić do umorzenia postępowania sądowego.

Sukces mediacji to oczywiście wypracowanie rozwiązania satysfakcjonującego strony sporu, ale by do tego doszło jej uczestnicy muszą mieć możliwość zaprezentowania swoich racji z gwarancją, że nie zostaną one wykorzystane przez drugą stronę w dalszym postępowaniu sądowym¹⁰. Gwarancją zapewnienia stronom sporu poczucia bezpieczeństwa jest obowiązująca w mediacji zasada poufności, dzięki której mediacja nie może być wykorzystana do zdobycia informacji na temat strony przeciwnej¹¹. Zasada poufności i niejawności mediacji wyrażona jest w art.183⁴ § 1 k.p.c. , który stanowi, że „Postępowanie mediacyjne nie jest jawne”, dotyczy ona nie tylko mediatora i strony sporu biorące udział w mediacji ale również ich pełnomocników czy doradców biorących udział w posiedzeniach mediacyjnych.

Może zdarzyć się, że spotkania mediacyjne i prowadzone rozmowy nie spowodują zawarcia ugody, w takiej sytuacji strony nie są w żaden sposób związane propozycjami wzajemnych ustępstw czy oświadczeniami, które składane były podczas mediacji. Zgodnie z przepisami prawa, strony nie mogą się na nie powoływać w dalszym procesie, a sprawa może być rozpoznana przez właściwy sąd.

Koszty mediacji w tym wynagrodzenie mediatora i zwrot wydatków związanych z przeprowadzeniem mediacji są ponoszone przez strony, po połowie lub wg indywidualnych ustaleń.

⁹ ETE jako instytucja prawa Unii Europejskiej został powołany do życia rozporządzeniem (WE) nr 805/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dn. 21 kwietnia 2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Wykonawczego dla roszczeń bezspornych (Dz. Urzędowy L143).

¹⁰ M. Miszkin-Wojciechowska, *Prawne gwarancje poufności mediacji gospodarczej i cywilnej – ocena regulacji prawa polskiego na tle wybranych rozwiązań w prawie obcym*. Kwartalnik ADR 2010/2, Warszawa s. 23-24.

¹¹ A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja...*, Wolters Kluwer, Warszawa, s. 25-41.

W postępowaniu mediacyjnym, do którego doszło na podstawie postanowienia sądu w sporach niemajątkowych oraz w sporach o prawa majątkowe, w których nie da się ustalić wartości przedmiotu sporu wynagrodzenie mediatora wynosi 150 zł za pierwsze spotkanie oraz po 100 zł za każde kolejne, jednak nie więcej niż 450 zł za całe postępowanie.

W przypadku praw majątkowych wynagrodzenie mediatora wynosi 1% wartości sporu (nie mniej niż 150 zł i nie więcej niż 2000 zł za całość postępowania mediacyjnego). Zwrotowi podlegają wydatki mediatora poniesione w związku z przeprowadzeniem mediacji, do których należą koszty korespondencji do 30 zł oraz koszty wynajmu pomieszczenia na potrzeby spotkania mediacyjnego do 70 zł za jedno spotkanie. Jeżeli mediator jest podatnikiem podatku VAT jest on doliczany do wspomnianych kwot.

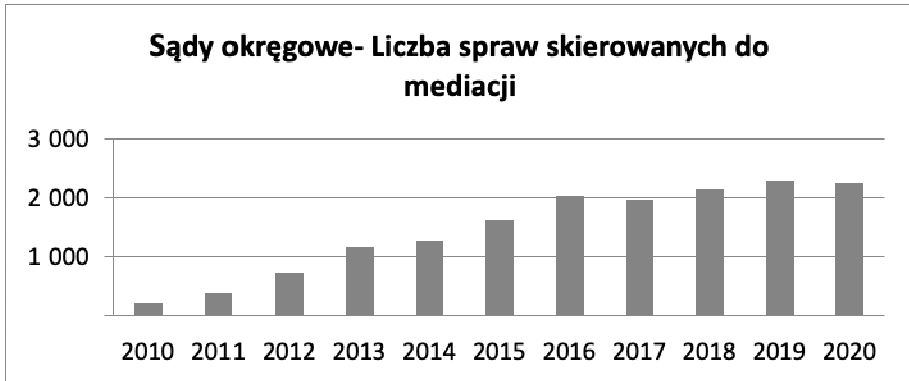
W przypadku mediacji pozasądowych, czyli umownych stawki wynagrodzenia mediatora i zwrot jego wydatków uzgadniane są indywidualnie przed rozpoczęciem mediacji lub wynikają z cennika ośrodka mediacyjnego. Łatwo zauważyć, że wskazane koszty postępowania mediacyjnego nie są wysokie biorąc pod uwagę, że w sprawach sądowych o zapłatę koszty finansowe to co najmniej 5% wartości przedmiotu sporu jako opłata sądowa oraz koszty pism i pełnomocników.

Coraz więcej spraw gospodarczych kierowanych jest do mediacji na podstawie postanowienia sądu (art. 183⁸ § 1 kpc). Analizie poddano okres ostatnich 10 lat czyli lata 2010-2020 na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości¹² z podziałem na sądy okręgowe i rejonowe.

Na poniższym wykresie nr 1 dotyczącym spraw kierowanych do mediacji na podstawie postanowienia sądu widać tendencję wzrostową. W roku 2010 były to 192 sprawy, w 2015 1606 spraw do 2250 spraw w roku 2020. Na wykresie nr 2 przedstawiono liczbę wniosków w postępowaniu pozasądowym skierowanych do sądów okręgowych o zatwierdzenie ugody. Jak wynika z poniższego wykresu spraw tego typu jest bardzo mało od 1 w 2010 roku, przez 10 w roku 2015 do 45 w roku 2020.

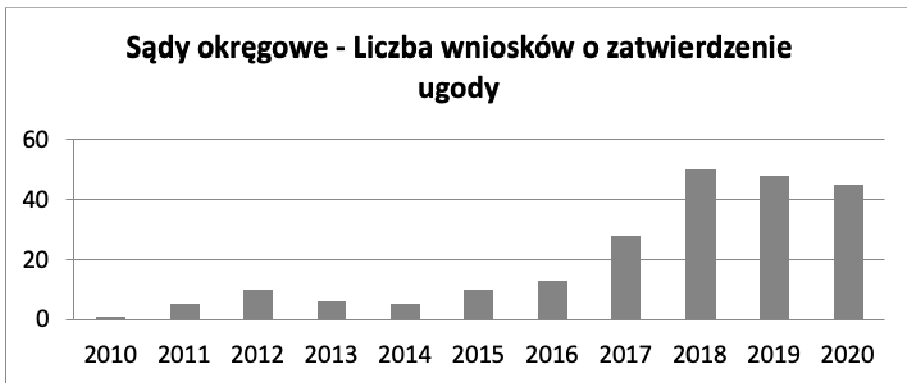
¹² <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

Wykres 1. Lista spraw skierowanych do mediacji przez sądy okręgowe w latach 2010-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

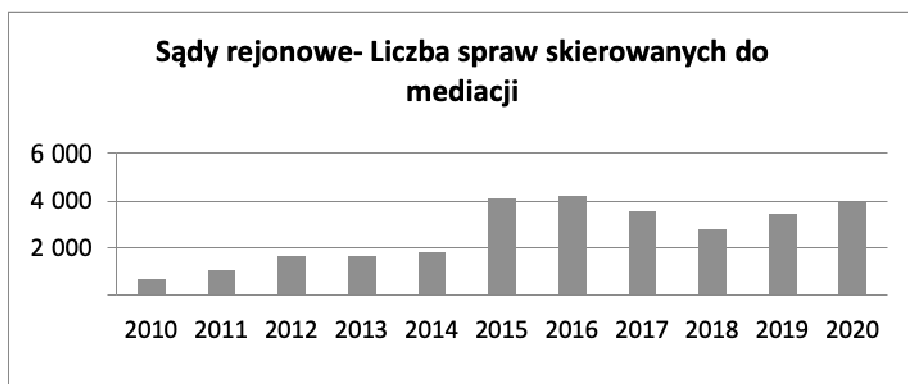
Wykres 2. Lista wniosków o zatwierdzenie ugody w postępowaniu pozasądowym skierowanych do sądu okręgowego w latach 2010-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

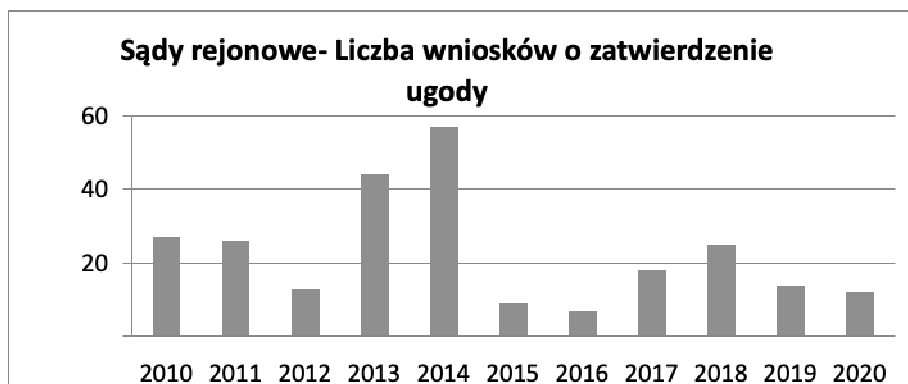
Kolejne wykresy pokazują ilości spraw skierowanych do mediacji na podstawie postanowienia sądu rejonowego od 656 spraw w 2010 roku, przez 4138 w roku 2015 do 3950 spraw w roku 2020 (wykres nr 3), oraz wniosków o zatwierdzenie ugód w postępowaniu pozasądowym skierowanym do zatwierdzenia przez sądy rejonowe od 27 w 2010 roku, przez 9 w roku 2015 do 12 roku 2020 (wykres nr 4).

Wykres 3. Lista spraw skierowanych do mediacji przez sądy rejonowe w latach 2010-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

Wykres 4. Lista wniosków o zatwierdzenie ugody w postępowaniu pozasądowym skierowanych do sądu rejonowego w latach 2010-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

Analiza ww. danych pokazuje, że nie ma wyraźnej tendencji wzrostowej rok do roku, a wręcz przeciwnie od 2014 roku w przypadku sądów rejonowych tendencja jest wręcz spadkowa. Ilość spraw w sporach gospodarczych kierowanych do zatwierdzenia ugody bez przeprowadzania wcześniejszego postępowania sądowego jest marginalna, niemalże równa 0.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że sądy rejonowe w sprawach gospodarczych rozpoznają sprawy do WPS (wartość przedmiotu sporu) do kwoty 100 tysięcy złotych a sądy okręgowe powyżej tej kwoty. Z ww. zestawień wynika, że więcej ugod zawieranych jest w sprawach kierowanych do mediacji przez sądy rejonowe, a więc tych o mniejszej wartości przedmiotu sporu.

Te dane pokazują jak ważnym aspektem w dzisiejszych czasach jest konieczność informowania przedsiębiorców o instytucji mediacji i zachęcania ich do polubownego załatwiania sporów za jej pośrednictwem.

Większość spraw nie tylko w sporach gospodarczych, ale we wszystkich jest kierowana od razu na drogę postępowania sądowego. W polskim porządku prawnym, na dzień dzisiejszy nie ma obowiązku korzystania z alternatywnych metod rozwiązywania sporów jak to ma miejsce w innych krajach.

W 2016 roku nowelą¹³ ustawodawca wprowadził wymóg, który stanowi, że pozew powinien zawierać informację czy strony podjęły próbę mediacji lub innego pozasądowego sposobu rozwiązania sporu, natomiast w przypadku ich niepodjęcia wyjaśnienie przyczyn.

Sądy starają się popularyzować mediacje, zamieszczają stosowne informacje w budynkach, na stronach internetowych a także wysyłają pouczenia o możliwości ugodowego zakończenia sporu. Jednak to trochę za mało i pomimo licznych korzyści płynących z mediacji w sprawach cywilnych i gospodarczych jest ona stosowana w około 1% spraw. Warto zachęcać i upowszechniać wśród prawników jak i przedsiębiorców wprowadzenie do umów handlowych tzw. klauzul mediacyjnych, lub mediacyjno-arbitrażowych (Mediation-Arbitration). Klauzula mediacyjna w chwili powstania sporu zobowiązuje do rozwiązywania sprawy w drodze mediacji, a klauzula med.-arb to proces dwustopniowy, w wyniku którego następuje próba zawarcia ugody w formie mediacji a w przypadku jej braku spór będzie rozstrzygany w ramach arbitrażu¹⁴.

Ważnym elementem w mediacji gospodarczej jest przygotowanie pełnomocników i stron do rozmów mediacyjnych. W wielu przypadkach to właśnie od postawy pełnomocnika zależy nastawienie klienta do mediacji. Gdy pełnomocnik jest pozytywnie nastawiony do instytucji mediacji i posiada stosowną wiedzę na jej temat, wpływa to korzystnie na chęć korzystania z niej przez przedsiębiorcę, jest niestety wielkie grono pełnomocników, którzy zdecydowanie wolą kontynuować spór na drodze sądowej i taka postawa praktycznie uniemożliwia prowadzenie mediacji. Uważają oni, że mediacja to oznaka słabości i traktują ją jako zbędny proces, który ich zdaniem nie doprowadzi do za-

¹³ Ustawa z 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów (Dz. U. poz.1595).

¹⁴ C. Rogula, A. Zemke-Górecka, *Mediacja w praktyce mediatora i pełnomocnika*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, s. 404.

mknięcia sprawy. W sporach gospodarczych, jeśli prowadzone są rozmowy mediacyjne, zazwyczaj oprócz przedsiębiorców towarzyszą im pełnomocnicy, którzy mają realny wpływ na swoich mocodawców. Można spotkać się z sytuacjami, gdzie pełnomocnik jednej ze zwaśnionych stron nie widzi szansy na porozumienie, ale po namowach decyduje się na rozpoczęcie mediacji i takie spory udaje się zażegnać na mocy porozumienia. Ważnym jest, aby mediator podejmujący się spraw gospodarczych miał doświadczenie i wiedzę w tym zakresie, ponieważ w dużej mierze od niego w przypadku właściwej identyfikacji przyczyny sporu może zależeć powodzenie mediacji. Odpowiednio dobrane i zadane przez mediatora prowadzącego postępowanie pytania są kluczem do zrozumienia sytuacji¹⁵ i wypracowania wspólnego stanowiska.

Przystępując do mediacji, każda ze stron powinna być skłonna do ustępstw i oczekiwań względem drugiej strony i mieć elastyczne podejścia dla szansy powodzenia zawarcia ugody.

Ministerstwo Sprawiedliwości pracuje nad nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego, która ma uregulować mediację i rozpoczęło w tym zakresie konsultacje społeczne.

Propozycje ministerstwa w tym zakresie są następujące:

- obligatoryjny udział stron w przed procesowym spotkaniu informacyjnym w sprawach gospodarczych;
- spotkanie informacyjne może prowadzić stały mediator, także poza budynkiem sądu. Za tę pracę otrzyma odrębne wynagrodzenie;
- sąd kierując strony do mediacji, będzie brał pod uwagę specjalizację mediatorów;
- sąd zatwierdza ugodę mediacyjną w terminie 30 dni;
- każdy pozew w sprawie gospodarczej lub z zakresu prawa pracy kierowany do sądu musi być poprzedzony mediacją potwierdzoną poświadczeniem mediatora;
- kontraktowe klauzule rozwiązywania sporów między przedsiębiorcami powinny zawierać formułę mówiącą, iż każdy spór przed skierowaniem go na drogę sądową będzie poddany próbie polubownego rozwiązania w trybie mediacji;
- konieczne jest wprowadzenie sankcji za nieumieszczenie w kontraktach pomiędzy firmami klauzuli rozwiązywania sporów¹⁶.

Szansę w tym widzą sędziowie – koordynatorzy ds. mediacji – uważają, że sędziowie już teraz mogą wiele spraw kierować do mediacji, ale nie korzystają z tej możliwości. W różnych sądach jest różne podejście do mediacji, są takie

¹⁵ D. Spencer, M. Morgan, *Mediation Law and Practice*, Dublin, November 2010, s. 126.

¹⁶ <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/obowiazkowa-mediacja-to-dobry-krok,507690.html>

które większość spraw kierują do mediacji oraz takie które instytucje mediacji traktują z dużą nieufnością.

Zdania mediatorów i środowiska prawniczego są podzielone w tym zakresie, ale jest to dobry kierunek i zdecydowany krok do przodu w popularyzacji polubownego rozwiązywania sporów i propagowania mediacji, w wyniku których znacznie mogą zostać odciążone sądy.

Podsumowanie

Dla każdego przedsiębiorcy szybkie uzyskanie zapłaty za sprzedane towary czy usługi jest bardzo ważne dla utrzymania rentowności, płynności finansowej, wywiązanie się z obowiązków zapłaty podatków i wynagrodzeń dla pracowników.

Odzyskanie należności lub uzyskanie rozstrzygnięcia na drodze sądowej jest długotrwałe i kosztowne, a zagrożenie utraty kontrahenta oraz ryzyko ujawnienia w sporze informacji poufnych stanowi dodatkową przeszkodę. W wyniku tego idealnym rozwiązaniem w sporach gospodarczych są alternatywne metody rozwiązywania sporów ze szczególnym uwzględnieniem mediacji. Mediacja jest atrakcyjną alternatywą dla przedsiębiorców, dzięki której przedsiębiorcy przy pomocy bezstronnego mediatora sami próbują dojść do porozumienia i wypracować ugodę kończącą spór. Przy mediacji strony mają cały czas wpływ na jej przebieg, a skierowanie sprawy do postępowania sądowego powoduje ich utratę kontroli nad wynikiem postępowania.

O wyniku sprawy w takiej sytuacji zdecyduje sąd, zaś strony ponoszą dodatkowe koszty i tracą czas na postępowania sądowe, które często trwają kilka lat. W mediacji strony pozostawiają sobie możliwość całkowitego wpływu na wynik sporu, to strony wybierają mediatora i to one przy jego udziale wypracowują satysfakcjonujące rozwiązanie. Dobrze przeprowadzona mediacja spowoduje możliwie szybkie załatwienie sporu przy niewielkich kosztach w porównaniu do postępowania sądowego z gwarancją zachowania poufności.

Strony nadal mogą kontynuować współpracę i zachować dobre relacje między sobą. Strony zawierają ugodę świadomie, idąc na wzajemne ustępstwa co powoduje, że około 80% ugód mediacyjnych jest wykonywanych dobrowolnie zgodnie z jej postanowieniami bez konieczności kierowania do egzekucji. Warto zauważyć, że w przypadku, gdyby ugoda nie była wykonywana przez stronę zobowiązaną dobrowolnie, ma ona moc wyroku i nie trzeba ponownie przeprowadzać długich i kosztownych postępowań sądowych.

Podmioty, które decydują się na zawarcie ugody niejako same podczas mediacji kreują wyrok, czego nie mogłyby doświadczyć w przypadku procesu sądowego,

oraz kończą spór bez zbędnych emocji i kosztów zachowując pozytywne relacje na przyszłość.

Bibliografia

1. E. Gmurzyńska, R. Morek, *Mediacje teoria i praktyka*. Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
2. A. Kalisz, A. Zienkiewicz, *Mediacja sądowa i pozasądowa*. Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
3. M. Miszkin-Wojciechowska, *Prawne gwarancje poufności mediacji gospodarczej i cywilnej – ocena regulacji prawa polskiego na tle wybranych rozwiązań w prawie obcym*. Kwartalnik ADR nr 2(10) Warszawa 2010.
4. A. Rogula, A. Zemke-Górecka, *Mediacja w praktyce mediatora i pełnomocnika*. Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
5. M. Skibinska, *Mediacja w erze Covid-19 (koronawirusa)*, Wolters Kluwer 2020.
6. D. Spencer, M. Morgan, *Mediation Law and Practice*.
7. R. Świeżak, M. Tański, *Alternatywne metody rozwiązywania sporów. Przegląd zagadnień*. Fundacja „Partners” Warszawa 2003 r.
8. <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>
9. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/obowiazkowa-mediacja-to-dobry-krok,507690.html>

MEDIATION AS A WAY TO SOLVE ECONOMIC CONFLICTS IN POLAND

The purpose of this article is to present the specifics of the possibility of solving problems occurring in business transactions through mediation alternative to court proceedings, which enables the parties to the dispute to settle the conflict faster and less costly, without the need to stop cooperation. To this end, the process of alternative dispute resolution through mediation will be discussed in detail, taking into account the entire mediation process. The rules of mediation will be presented, the benefits of using it in an ongoing dispute, as well as the course and costs of mediation proceedings. The mediator will be described in detail, with an indication of his competences necessary for effective mediation in commercial matters. The analysis of the number of cases referred to mediation by courts and out-of-court settlements referred for approval by mediators will be discussed. The data on the dissemination of mediation and the attitudes of lawyers to this institution will be analyzed.

Keywords: mediation, conflict resolution, economic disputes.

Agnieszka JUDKOWIAK*

SPRAWOZDANIE Z CYKLU WYKŁADÓW OTWARTYCH ORGANIZOWANYCH PRZEZ STUDENCKIE KOŁO NAUKOWE RACHMISTRZ

W semestrze letnim roku akademickiego 2020/2021 odbył się cykl wykładów otwartych zorganizowanych przez Studenckie Koło Naukowe RACHMISTRZ działające przy Katedrze Finansów na Wydziale Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej. Wydarzenie wspierał Program Nowoczesne Zarządzanie Biznesem. Spotkania miały charakter zdalny i odbywały się za pośrednictwem platformy MS Teams. Promocja wydarzenia odbywała się poprzez media społecznościowe oraz poprzez zaproszenia wysyłane bezpośrednio do szkół ponadpodstawowych.

Pierwszy z wykładów odbył się 31 marca 2021 roku. Spotkanie rozpoczął Pan Marcin Wąsik-Wiszniowski – Regionalny Dyrektor Programów Edukacji Ekonomicznej, przedstawiając krótko plan wykładu oraz Prowadzącego wykład – Pana dr. Romana Asyngiera, przedstawiciela Szkoły Giełdowej Fundacji Giełdy Papierów Wartościowych. Pan Prezes Studenckiego Koła Naukowego RACHMISTRZ – Gracjan Jurkiewicz w imieniu członków koła powitał wszystkich uczestników.

Tematem pierwszego spotkania były zagadnienia dotyczące inwestowania, a temat wykładu brzmiał: „Nie stój, inwestuj!”. Prowadzący rozpoczął wykład od pytania o cel inwestowania i spośród uzyskanych od uczestników odpowiedzi podkreślił najważniejszą, iż celem inwestowania jest osiągnięcie jak najwyższej stopy zwrotu z zainwestowanego kapitału przy możliwie najniższym akceptowanym ryzyku. Zaprezentował jakie są możliwości wydatkowania pieniędzy, przedstawił sylwetkę inwestora, omówił zagadnienia dotyczące pomnażania pieniędzy oraz scharakteryzował zależność pomiędzy zyskiem a ryzykiem, bardzo wyraźnie wskazując, iż im wyższe jest ryzyko, tym większe jest prawdopodobieństwo osiągnięcia zysku, ale też i straty. W dalszej kolejności

* Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

zaprezentowano zagadnienia dotyczące rynku finansowego i instrumentów finansowych. Przedstawiono funkcje rynku finansowego, jego uczestników oraz modelowy podział tego rynku. Wykładowca wskazał co oferuje rynek kapitałowy, przedstawił strategię inwestowania i rodzaje portfeli inwestycyjnych. Posługując się przykładami udowodnił, iż na rynku nie tylko się zarabia, ale także traci. Dalsza część wykładu została poświęcona zagadnieniom analizy fundamentalnej i technicznej spółek giełdowych. Przedstawiono korzyści wynikające z wprowadzenia spółki na giełdę, wskazano jak giełda wpływa na gospodarkę, zaprezentowano branże, do których klasyfikuje się spółki oraz indeksy WIG. Jako podsumowanie, Prowadzący wskazał, iż wygrać na rynku można wtedy, gdy dysponuje się odpowiednią znajomością rynku, przyjmuje się odpowiedni styl inwestycyjny oraz strategię inwestycyjną. Po części wykładowej głos oddano słuchaczom, którzy zapytali: *w jakie instrumenty inwestuje Prowadzący? czy młodzi ludzie inwestują w akcje? w jaki sposób odrabiać straty w inwestowaniu? Jak Prowadzący zapatruje się na inwestowanie na rynku chińskim?* Po dyskusji i odpowiedziach na pytania podziękowano wszystkim uczestnikom za udział w spotkaniu. W spotkaniu uczestniczyło 81 słuchaczy, wśród których byli studenci oraz wykładowcy Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej oraz uczniowie z Zespołu Szkół Ekonomiczno-Usługowych im. Stanisława Staszica w Bytowie.

Drugie spotkanie odbyło się 14 kwietnia 2020 roku. Po części powitalnej, dokonanej przez Pana Marcina Wąsika-Wiszniewskiego oraz Pana Gracjana Jurkiewicza, rozpoczęła się część zasadnicza spotkania – wykład pod tytułem „Bezpieczne zakupy w sieci”. Prelegentem był Pan Mariusz Tokarski – Kierownik Zespołu ds. Współpracy z Organami Ścigania – Ekspert Działu Bezpieczeństwa Allegro.pl. Na początku została przedstawiona historia Internetu i jego rozwój w Polsce. W nawiązaniu do zakupów w sieci omówiono zakupy za pośrednictwem telegazety jako namiastkę dzisiejszych zakupów online. Przedstawiono wzrost znaczenia Internetu, przy czym główną uwagę poświęcono sytuacji na polskim rynku. Skupiono się na zagadnieniach w sprawie ustalania haseł do kont i przedstawiono sposoby ich wyłudzeń. Przedstawiono sposób działania oszustów internetowych posługując się licznymi przykładami. Jednym z przytoczonych przez Prelegenta przykładów oszust dokonanych za pośrednictwem serwisu Allegro był zakup Nokii 3210, która przy odbiorze okazała się być ziemniakiem. Wykładowca wskazał, iż wraz z rozwojem serwisu Allegro uświadomiono sobie konieczność utworzenia działu bezpieczeństwa czuwającego nad transparentnością ofert składanych poprzez portal. Dalsza część wykładu została poświęcona zakupom online, ich wadom i zaletom oraz mocnym i słabym stronom. Uwagę poświęcono także bezpiecznym płatnościom, prawom konsumenta oraz kwestiom dotyczącym zgłaszania przestępstwa internetowego.

Podczas wykładu Prelegent przedstawiał liczne przykłady z praktyki gospodarczej. Na zakończenie wykładu omówiono przypadek próby wyłudzenia pieniędzy poprzez powiązanie serwisów: Allegro, OLX i InPost. Przedstawione przez Wykładowcę treści stały się przyczynkiem do podjęcia dyskusji z uczestnikami wykładu. Wśród tematów poddawanych dyskusji należy wymienić: oszustwa w sieci przy udziale zagranicznego sprzedawcy, oszustwa na Aliexpress, odstępowanie od płatności, zgłaszanie przestępstw, zakup towaru niezgodnego z opisem. Dyskusję zakończył Pan Marcin Wąsik-Wiszniewski, dokonując podsumowania, a podziękowania Wykładowcy w imieniu słuchaczy złożył Pan Gracjan Jurkiewicz. W spotkaniu uczestniczyło 111 słuchaczy, wśród których byli studenci oraz wykładowcy Wydziału Nauk Ekonomicznych Politechniki Koszalińskiej oraz uczniowie koszalińskich szkół ponadpodstawowych.

Spotkanie kończące cykl wykładów otwartych odbyło się 21 kwietnia 2020 roku i poprowadził je Pan Marcin Wąsik-Wiszniewski. Tematem spotkania było „Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni”. W pierwszej części wykładu omówiono sposoby wykorzystywania urządzeń elektronicznych przez Polaków, wskazano ciemną stronę Internetu jaką stanowią cyberataki. Przedstawiono jakie treści wrzucane do Internetu za pośrednictwem portali społecznościowych mogą być cenną informacją dla cyberprzestępców. W trakcie wykładu posłużono się filmikiem, w którym podstępnie pozyskiwano od przypadkowych przechodniów ich dane osobowe. Dalsza część wykładu stanowiła dyskusję poruszającą kwestie związane z: ukazywaniem życia prywatnego w mediach społecznościowych, ustalania haseł do kont, wysyłanymi przez cyberprzestępców SMS-ami z linkami przekierowującymi do stron ludożących podobnych do popularnych stron internetowych. Ostatnia część wykładu została poświęcona bankowości elektronicznej, zarówno w postaci strony internetowej, jak i aplikacji mobilnej oraz kart bankomatowych. Słuchacze otrzymali cenne wskazówki jak korzystać z bankowości elektronicznej, jak zastrzegać karty oraz jak zgłaszać podejrzenia o cyberataku. Po podsumowaniu wykładu słuchacze podzielili się swoimi doświadczeniami obcowania w cyberprzestrzeni. Na koniec Pan Prezes Studenckiego Koła Naukowego RACHMISTRZ Gracjan Jurkiewicz serdecznie podziękował Prelegentowi za wygłoszony wykład oraz pomoc w realizacji dwóch wcześniejszych spotkań, wyrażając nadzieję na nowy cykl wykładów otwartych w roku akademickim 2021/2022. W ostatnim wykładzie uczestniczyło 111 słuchaczy.

REPORT ON THE CYCLE OF OPEN LECTURES ORGANIZED BY THE RACHMISTRZ STUDENT CIRCLE

On March 31 and April 14 and 21, 2021, at the Faculty of Economic Sciences of the Koszalin University of Technology, a series of open lectures was organized by the RACHMISTRZ Student Scientific Association at the Department of Finance at the Faculty of Economic Sciences of the Koszalin University of Technology. The event was supported by the Modern Business Management Program. The series of online lectures consisted of meetings on the following topics: "Don't stand, invest!", "Safe online shopping", "Cyberspace security." The lectures were conducted by representatives of the Stock Exchange School of the Stock Exchange Foundation, the Allegro.pl Security Department and Regional Director of Economic Education Programs.

Patrycja KANIEWSKA*

Luiza OSSOWSKA**

FENOMEN MORSOWANIA W POLSCE

Zarys treści: Celem badań było wykazanie pozytywnego wpływu morsowania na Polaków i ich możliwości rekreacyjne. W ramach realizacji celu przeprowadzono badanie ankietowe z użyciem kwestionariusza. Badanie zostało odbyło się na przełomie grudnia i stycznia 2020/2021 roku. Pytania obejmowały opinię respondentów na temat morsowania i jego zalet. Kwestionariusz ankietowy stworzony został dzięki platformie Google Forms. Przyporządkowany do niej link udostępniono na ogólnopolskiej grupie morsów, na portalu społecznościowym, jakim jest Facebook. Za pośrednictwem Internetu ankietę wypełniło 411 respondentów. Dzięki przeprowadzonym badaniom wykazano, iż morsowanie wpływa pozytywnie nie tylko na aspekty fizyczne osób uprawiających zimne kąpiele, ale także działa na poprawę samopoczucia i spełnienia potrzeb socjalizacyjnych.

Słowa kluczowe: morsowanie, zimne kąpiele, rekreacja.

Wprowadzenie

Moda na aktywny wypoczynek sprawia, że w społeczeństwie polskim wzrasta zainteresowanie różnymi formami rekreacji ruchowej. Spośród wielu istniejących na przestrzeni ostatnich kilkunastu miesięcy dużym zainteresowaniem cieszą się zajęcia, które mają możliwość odbywania się na świeżym powietrzu. Zważywszy na restrykcje spowodowane pandemią SARS-COVID-19, ograniczono możliwości uprawiania wielu form rekreacji. Jednakże znalazły się również alternatywy i wcześniej niedoceniane formy spędzania wolnego czasu zyskały w ocenie na przełomie 2020/2021 roku. Jedną z tych form jest morsowanie.

* Studentka studiów II stopnia na kierunku Zarządzanie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

** Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

Morsowanie to zanurzanie ciała w zimnej wodzie¹. Zaliczane jest do tzw. rekreacji ruchowej, obejmującej wszelkie akceptowane społecznie formy fizycznej aktywności ludzi². W odniesieniu do różnych form rekreacji ważne jest podejmowanie działań w czasie wolnym, dobrowolnie, dla przyjemności, pomnażania sił psychofizycznych czy też odnowy wewnętrznej³.

Oczywiście korzystanie z zimnych kąpeli to nie nowa forma aktywności. Znana była już w starożytności. Obecnie coraz więcej badań przyczynia się do rozszerzania pojęcia morsowania. Promowanie tej formy rekreacji, sprzyja prowadzeniu badań nad wpływem zimnych kąpeli na organizm człowieka. Zanurzenie w zimnej wodzie jest jedną z powszechnych technik pozwalających na regenerację po zmęczeniu, może służyć jako środek przeciwbólowy, pobudza również organizm⁴.

Wzmianki o zimnych kąpielach można znaleźć w okresie średniowiecznym. Vincent de Beauvis, autor dzieła „Wielkie zwierciadło” z początków XIII stulecia, wskazał na pozytywne aspekty korzystania z ciepłej, a następnie zimnej kąpeli. Wysunął on konstruktywne wnioski i dowodził tezy, iż bezwzględnym warunkiem dobrego zdrowia jest właśnie kąpiel na zmianę w ciepłej i lodowatej wodzie⁵.

Za kolejnego prekursora morsowania uznaje się bawarskiego księdza Sebastiana Kneipp'a. Jego bogata historia życiowa daje podstawy sądzić, że to on w XIX stuleciu zainicjował fenomen zimnych kąpeli. Jako młody człowiek zachorował na gruźlicę, a wówczas była to choroba nieuleczalna. Zaczął wtedy czytać wiele książek i znalazł opis tej choroby w książce o wodolecznictwie. Udało mu się wyleczyć za pomocą kąpeli zanurzeniowych, wiedzy i doświadczeniu, jakie uzyskał o wodolecznictwie, a dzięki odzyskaniu zdrowia mógł ukończyć studia. Jego zastosowania wodne są nadal bardzo popularne. S. Kneipp rozszerzył definicję zdrowia, aby uwzględnić bardziej holistyczny

¹ <https://www.medme.pl/artykuly/morsowanie-zalety-negatywne-skutki-jak-zaczac-morsowac,73179.html> (22.04.2021).

² A. Dąbrowski, *Zarys teorii rekreacji ruchowej*, Wyd. AWF, Warszawa 2006, s. 36.

³ T. Wolańska, *Leksykon – sport dla wszystkich, rekreacja ruchowa*, Wyd. AWF, Warszawa 1997, s. 16; M. Kwilecka, *Bezpośrednie funkcje rekreacji*, ALMAMER, Warszawa 2006, s. 63.

⁴ M. Hakimi, S.M. Salleh, H.M.Y. Ainul, M.Z. Ngali, A.E. Ismail, M.N.A. Rahman, W.M.A.W. Mahmud, *Ice Bath Therapy on Athletes Recovery Response Using EEG*, „International Journal of Engineering & Technology”, 2018, Nr 7, s. 438-442; R. Wesołowski, M. Gackowska, A. Woźniak, C. Mila-Kierzenkowska, A. Jurecka, *Oddziaływanie zimna na organizm człowieka – morsowanie jako forma rekreacji ruchowej*, (w:) *Wiosna młodych fizjoterapeutów*, Wydawnictwo WSG, Bydgoszcz 2013, s. 39-49.

⁵ <https://www.san.pl/pl/blog/morsowanie-jak-zaczac> (14.04.2021).

pogląd, obejmujący aspekty psychiczne, społeczne i duchowe. W 1891 roku założył Kneipp Bund, czyli organizację do dziś promującą uzdrawianie wodą. Książka S. Kneippa „My Water Cure” została opublikowana w 1886 roku wraz z wieloma kolejnymi wydaniem i została przetłumaczona na wiele języków⁶.

W historii morsowania warto wspomnieć o genezie nazwy. Przy czym należy pamiętać, że morsowanie to polskie określenie zimnych kąpeli na świeżym powietrzu. Polska nazwa pochodzi od morsów, czyli morskich ssaków, których naturalnym i codziennym otoczeniem jest zimna Arktyka. Ssaki te można przede wszystkim spotkać w płytkiej lodowatej wodzie, ale także pływające pomiędzy krami lodowymi. Taka charakterystyka gatunku tych zwierząt daje możliwość do porównania, iż to właśnie morsom i ich zwyczajom nazwę swą zawdzięcza morsowanie, którym jak ze źródła możemy się dowiedzieć określa się zanurzenie lub krótkotrwałą kąpiel w zimnej wodzie jeziora, morza, rzeki albo innego zbiornika wodnego. Może ono przyjąć również formę kąpeli w przeręblu. Praktykowane jest zazwyczaj od jesieni do wiosny i zwykle ma charakter grupowy⁷.

Historia morsowania w Polsce sięga 1808 roku. To wówczas w Brzeźnie powstało pierwsze w Polsce morskie kąpielisko, które czynne było również poza sezonem letnim. Na przestrzeni kolejnych lat morsowanie zdobywało swoich zwolenników. Powstały również w Polsce kluby, które ich zrzeszały. Najstarszym z nich jest Gdański Klub Morsów założony już w 1975 roku. Od tego czasu zarejestrowano ponad 100 klubów rozmieszczonych w całej Polsce i liczba ta stale wzrasta.

Zimowe pływanie, które jest coraz bardziej popularne nie tylko w Polsce⁸, ale ma również długą tradycję w krajach północnych⁹, polega na regularnej kąpeli w lodowatych, naturalnych wodach. Akwenów wodnych w całej Polsce jest sporo, a osoby morsujące prześcigają się w pomysłach na wykreowanie miejsca do morsowania. W skład akwenów można wliczyć: morze, jeziora, rzeki, stawy, wodospady, zalewy czy chociażby przydomowe beczki z wodą.

⁶ S. Kneipp, *My Water-cure*, Third Edition, J. Koesel Publisher, Kempten 1894, <https://archive.org/details/mywatercureteste00knei/page/n7/mode/2up?ref=ol&view=ater> (18.05.2021). <http://www.morsowanie.kolobrzeg.pl/> (16.04.2021).

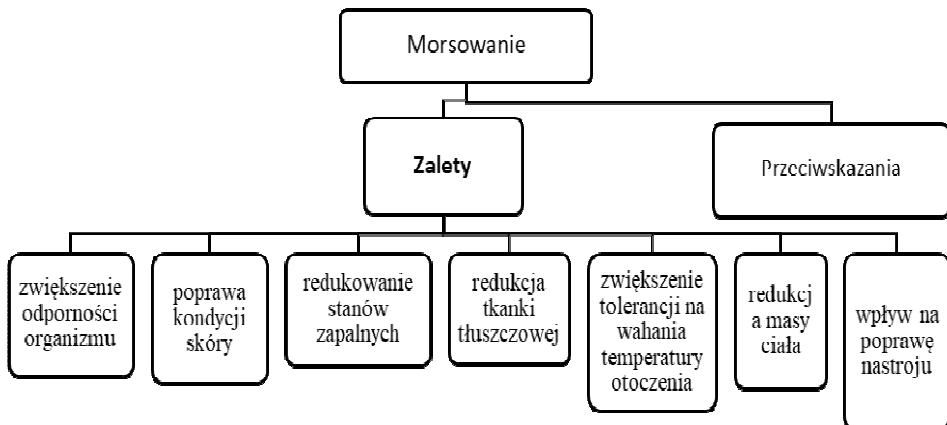
⁷ IWSA – International Winter Swimming Association, <https://iwsa.world/> (14.04.2021).

⁸ I. Michniewicz, R. Michniewicz, D. Walasek, *Morsowanie po polsku – by przyjemność nie stała się zimnym prysznicem dla organizatorów*, „Life and Movement”, 2018, Nr 4 (14), s. 20-36.

⁹ B. Knechtel, Z. Waśkiewicz, C.V. Sousa, L. Hill, P.T. Nikolaidis, *Cold Water Swimming - Benefits and Risks: A Narrative Review*, “International Journal of Environmental Research and Public Health”, 2020, Nr 17, 8984.

W sezonie jesienno-zimowym większość ludzi inicjuje zimne kąpiele dla ciekawości, ale przede wszystkim i przyjemności. Dla ludzi w ruchu jest to idealna rozrywka, ponieważ nie zabiera dużo czasu. Wiele osób stosujących od lat morsowanie uważa również, że narażenie organizmu na zimną wodę jest korzystne dla ich zdrowia. Stwierdzono, że pływanie zimą znosi ogólne zmęczenie, poprawia nastrój, zmniejsza zmęczenie i podnosi samoocenę. Łagodzi również ból w wielu chorobach, takich jak fibromialgia i artretyzm. Pływanie zimą łagodzi ból i stany zapalne chorób reumatycznych w podobny sposób jak krioterapia całego ciała¹⁰.

Na rysunku 1 można zauważyć, że morsowanie poprawia nie tylko ogólny nastrój, ale także niesie za sobą szereg innych zalet. Korzyści z zimnych kąpiele jest wiele i każdy morsujący może u siebie zauważyć zupełnie inne pozytywne zmiany. Zalety obejmują zarówno stronę fizyczną, jak i psychiczną organizmu.

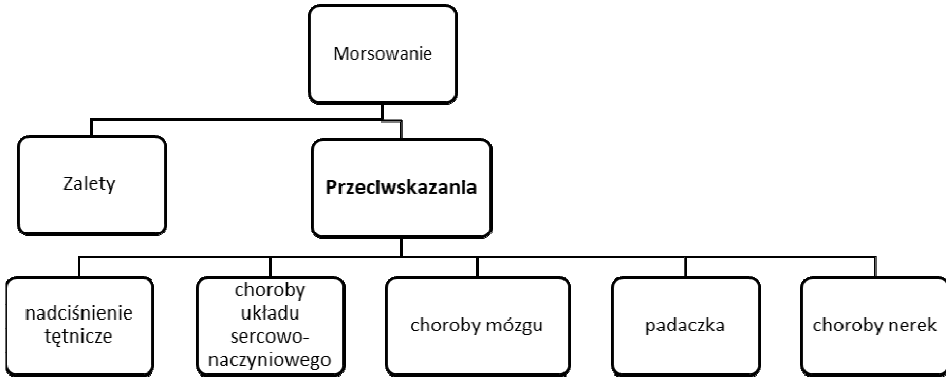
Rysunek 1. Zalety morsowania

Źródło: Opracowane na podstawie: <https://www.medme.pl/artykuly/morsowanie-zalety-negatywne-skutki-jak-zaczac-morsowac,73179.html> (26.06.2021).

Należy jednak pamiętać, że nie samymi zaletami należy się kierować podczas wyboru tego sposobu rekreacji. Do morsowania należy przede wszystkim podchodzić z rozsądkiem, gdyż niedostosowanie się do niektórych zaleceń nie tylko nie przyniesie korzyści, ale również można zaszkodzić swojemu zdrowiu. Negatywne strony morsowania jak na razie nie są wykazywane. Jednakże na rysunku 2 przedstawione zostały przeciwwskazania, które przyczyniać się mogą do niemożności uprawiania tej formy rekreacji.

¹⁰ P. Huttunen, L. Kokko, V. Ylijokuri, *Winter swimming improves general well-being*, „International Journal of Circumpolar Health”, 2004, Nr 63, s. 140-144.

Wśród przeciwwskazań wymieniane są choroby układu sercowo-naczyniowego, mózgu, nerek, padaczka, a także nadciśnienie. Zatem przed rozpoczęciem morsowania warto skonsultować się z lekarzem.

Rysunek 2. Przeciwwskazania morsowania

Źródło: Opracowane na podstawie: <https://www.hellozdrowie.pl/morsowanie-wady-i-zalety-czy-naprawde-warto-wbiec-do-lodowatej-wody/> (26.06.2021).

Sezon 2020/2021 to znaczny wzrost popularności morsowania w Polsce. Można domniemywać, że jest to silnie powiązane z ograniczeniami związanymi z pandemią SARS-CoV-2. Brak możliwości wykonywania niektórych dotychczas uprawianych form rekreacji sprawił, że ludzie zaczęli poszukiwać nowego sposobu spędzania wolnego czasu, a że do rozpoczęcia przygody z morsowaniem nie potrzeba specjalnego przygotowania ani sprzętu, wiele osób postanowiło spróbować swoich sił. Kolejne sezony pokażą czy był to tylko chwilowy trend spowodowany ogólną sytuacją w kraju, czy jednak morsowanie stanie się jedną z najczęściej wybieranych form rekreacji w okresie jesienno-zimowym w Polsce.

Cel, metoda i charakterystyka respondentów

Celem badań było wykazanie pozytywnego wpływu morsowania na Polaków i ich możliwości rekreacyjne. Badanie zostało przeprowadzone na przełomie szczytu sezonu morsowania tj. grudnia i stycznia 2020/2021 roku. Przedmiotem badania było uzyskanie informacji od osób uprawiających morsowanie na temat ich formy, sposobów rekreacji oraz ogólnej opinii na temat morsowania. W wyniku czasu jaki panował i wszelkich zasad odnoszących się do panującej pandemii, ankietę przeprowadzono w formie online. Kwestionariusz ankietowy stworzony został dzięki platformie Google

Forms. Przyporządkowany do niej link¹¹ udostępniono na ogólnopolskiej grupie morsów, która zrzesza amatorów zimnych kąpeli, na portalu społecznościowym, jakim jest Facebook. Dzięki temu za pośrednictwem Internetu i social-mediów ankietę wypełniło 411 respondentów w zasadzie z całego kraju.

W badaniu wzięło udział 286 kobiet i 125 mężczyzn, co wskazuje, że liczba kobiet stanowi prawie 70% ankietowanych osób. Ankietowani podzieleni zostali na 6 grup wiekowych. Niespełna połowa respondentów jest w wieku 40-55 lat. Kolejną grupę utworzyły osoby pomiędzy 29, a 39 rokiem życia (118 osób). Osoby w wieku 56-68 (43 osoby) i 18-28 (36 osób) utworzyły dwie podobne liczebnie grupy. Natomiast najmniej licznymi grupami są osoby w wieku powyżej 69 lat (7 osób) i poniżej 18 roku życia (3 osoby) – czyli najstarsze i najmłodsze. Taka struktura jasno wskazuje, że morsowanie jest najbardziej popularne wśród osób w średnim wieku, aktywnych w życiu zawodowym i prywatnym. Osoby te posiadają już problemy zdrowotne, spowodowane m.in. pracą. Mają również ograniczony czas na odpoczynek i rekreację, w wyniku czego bardziej dbają o zdrowie i wykorzystują do tego formę morsowania, która daje pozytywne efekty.

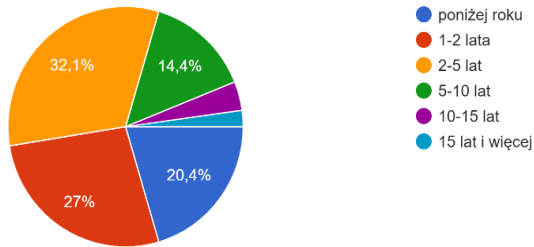
W strukturze ankietowanych według wykształcenia można zauważyć, że znacznie ponad połowa respondentów posiada wykształcenie wyższe (233 osoby). Kolejną liczną grupą są osoby z wykształceniem średnim, nie studiujące (135 osób). Ankietowanych, którzy kontynuują naukę było 16, natomiast 23 osoby z wykształceniem zawodowym przystąpiły do ankiety. Zaledwie 4 osoby udzielające odpowiedzi posiadały wykształcenie jedynie podstawowe. Wynika z tego, że morsują głównie osoby dość dobrze wykształcone, z czego może również wynikać ich większa świadomość potrzeb własnego ciała, umysłu i zdrowia.

Morsowanie w Polsce

Ponad 70% respondentów to osoby ze stażem morsowania do lat 5 (rysunek 3). Oznacza to, że ankietowani to osoby o średnim doświadczeniu. W badaniu jednak wzięły również udział osoby, które dopiero rozpoczęły swoją przygodę z morsowaniem i tworzą całkiem liczną grupę obejmującą ponad 20% badanych. Natomiast ¼ respondentów charakteryzuje się wieloletnim doświadczeniem. Odpowiedzi odzwierciedlają ogólne tendencje wzrostu zainteresowania morsowaniem. Polacy podejmują się morsowania coraz częściej, chętniej. Na przestrzeni ostatniego sezonu można zauważyć ogromny wzrost zainteresowania morsowaniem. Sytuacja ta spowodowana jest przede

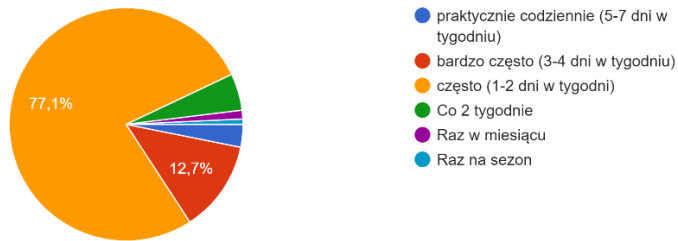
¹¹ Link do ankiety to: <https://forms.gle/i7cwPxBPp5zyq7xJ6> (12.12.2021).

wszystkim przez obostrzenia na świecie i w kraju. Osoby, które praktykowały różnego rodzaju formy rekreacji, w wyniku ograniczeń nie mogły ich kontynuować, co przyczyniło się do szukania innych form spędzania wolnego czasu.

Rysunek 3. Struktura odpowiedzi na pytanie „Jak długo praktykuje/uprawia Pan/i morsowanie?”

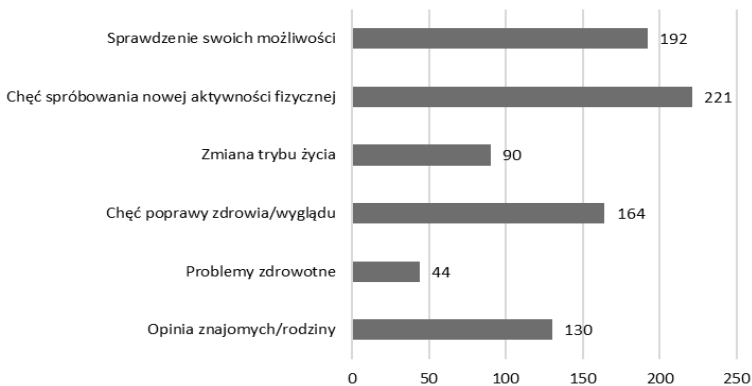
Źródło: Wyniki badania ankietowego, n = 411.

Rysunek 4. Struktura odpowiedzi na pytanie „Jak często Pan/i morsuje w sezonie?”

Źródło: Wyniki badania ankietowego, n = 411.

Kolejne pytanie dotyczyło częstotliwości morsowania w sezonie (rysunek 4). Należy podkreślić, że 317 ankietowanych udzieliło odpowiedzi, z której wynika, że morsują często i jest to około 1 lub 2 dni w tygodniu. Kolejną dość liczną grupą są osoby, które wchodzi do wody 3 lub 4 razy w tygodniu (52 osoby). Dalszych 21 osób to liczba respondentów, którzy co dwa tygodnie korzystają z zimnych kąpiel. Natomiast najmniej liczne grupy to osoby, które uprawiają morsowanie praktycznie codziennie (13 osób), raz w miesiącu (5 osób) oraz raz na sezon (3 osoby). Zauważyć można ogromną dysproporcję w zakresie częstotliwości praktykowania morsowania. Wynikać to może z wielu czynników, do jakich zaliczyć można warunki atmosferyczne jakie panują w danym miejscu, czy chociażby bliskość do akwenów wodnych, w których można morsować.

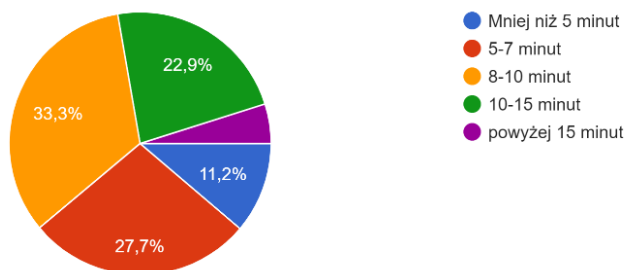
Rysunek 5. Struktura odpowiedzi na pytanie „Co skłoniło Pana/Panią do uprawiania morsowania?”

Źródło: Wyniki badania ankietowego, n = 411.

W pytaniu o to, co skłoniło respondentów do uprawiania morsowania (rysunek 5) można było wybrać więcej niż jeden wariant. Przygotowanych było 6 odpowiedzi, ale także była możliwość dodania własnej sugestii. Zdecydowana większość ankietowanych (221 osób) odpowiedziała, że dla nich głównym czynnikiem była chęć spróbowania nowej aktywności fizycznej. Ponieważ pandemiczne restrykcje i obostrzenia wpływały negatywnie na wiele aspektów życia ludzkiego, wiele osób szukało nowych sposobów na spędzenie wolnego czasu i spotykание się ze znajomymi.

Kolejnym czynnikiem, na który wskazali respondenci, było sprawdzenie swoich możliwości. Wejście do zimnej wody dla wielu osób oznacza próbę pokonania wielu swoich słabości, ale dzięki temu zdobywają nie tylko więcej pewności siebie, ale także nowe doświadczenia. Co ciekawe nawet nie połowa osób wskazała, iż została nakłoniona do morsowania, przez osoby które już wcześniej uprawiały zimne kąpiele w swoim życiu. Choć w praktyce jest to często spotykane – osoby z bliskiego otoczenia zachęcają do tej formy rekreacji innych.

Innym ważnym argumentem, jaki powtarzał się w odpowiedziach, była opinia znajomego czy też członka rodziny morsowaniem. W związku z tym respondent zdecydował się także uczestniczyć w tym wydarzeniu i tak rozpoczynała się jego/jej przygoda z zimnymi kąpielami. Nadmienić należy także takie odpowiedzi jak: ciekawość; przekraczanie swoich granic; chęć od zawsze, aby spróbować; chęć zrobienia wrażenia na innych. Ciekawymi odpowiedziami były: przeprowadzka blisko morza oraz miłość do Bałtyku. Jasno można stwierdzić, że bliskość do akwenu wodnego może wpływać na to, ile osób ma chęć do morsowania i odkrywania takiej pasji.

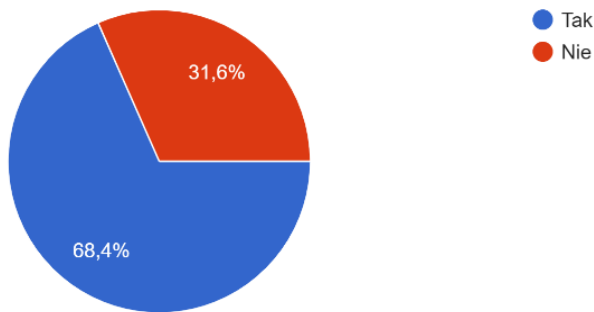
Rysunek 6. Struktura odpowiedzi ankietowanych osób na pytanie „Ile średnio Pan/i spędza czasu w wodzie podczas morsowania?”

Źródło: Wyniki badania ankietowego, n = 411.

Rysunek 6 zawiera odpowiedzi ankietowanych na pytanie o średni czas jaki respondenci spędzają w wodzie podczas morsowania. Najwięcej ankietowanych spędza od 8 do 10 minut w wodzie. Odpowiedź ta padła aż od 137 osób, co wraz z osobami, które swój czas określają od 5 do 7 minut (114 osób) stanowi blisko 60% badanej grupy. Poniżej 5 minut spędza w wodzie 46 osób, natomiast od 10 do 15 minut – 94 osoby. Spośród 411 badanych osób tylko 20 spędza w wodzie powyżej 15 minut (4,9%). Podczas morsowania każdy powinien do czasu podchodzić w sposób indywidualny. Wszystko zależne jest nie tylko od stażu, ale także od samopoczucia. Przyjmuje się, że osoby rozpoczynające przygodę z morsowaniem nie powinny przebywać w wodzie dłużej niż 2-3 minuty. Odpowiednie przygotowanie organizmu i dobre nastawienie sprawiają, że można w wodzie spędzić więcej czasu.

Każdy powinien spędzać tyle czasu w wodzie na ile pozwala mu organizm. Zawody i prześciganie się nie są niczym pożądanym podczas morsowania. Oczywiście są i osoby, którzy na swoim koncie mają pobite rekordy Guinnessa. Rekord został pobity w Polsce w 2019 roku. W skład zespołu wchodziło 5 osób: Valerjan Romanowski, Piotr Marczewski, Łukasz Suchecki, Mateusz Zygałdo oraz Mariusz Jaworski. Łącznie musieli oni spędzić przynajmniej 12 godzin w wodzie o temperaturze 1-3 stopni Celsjusza. Rekord został pobity, a panowie spędzili w sumie ponad 13 godzin w lodowatej wodzie¹².

¹² Rekord Guinnessa i Mistrzostwa Polski w Morsowaniu z VINGBERG – relacja <https://vingberg.pl/rekord-guinnessa-i-mistrzostwa-polski-w-morsowaniu-z-vingberg-relacja/> (12.03.2021).

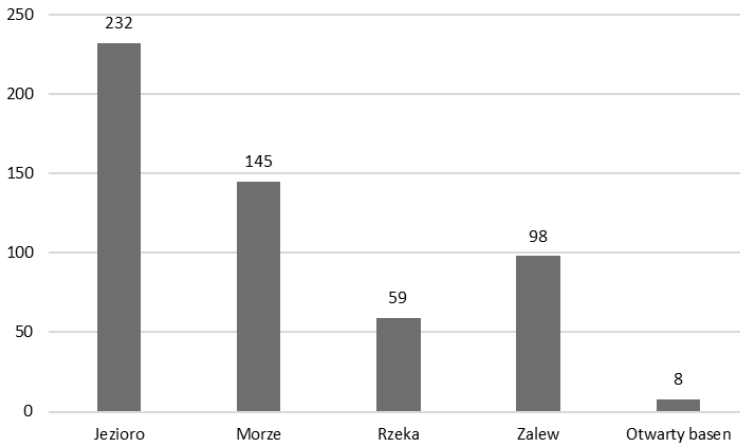

Rysunek 7. Struktura odpowiedzi ankietowanych osób na pytanie „Czy należy Pan/Pani do zrzeszonej grupy osób (klub/grupa) uprawiających morsowanie?”

Źródło: Wyniki badania ankietowego, n = 411.

Na pytanie „Czy należy Pan/Pani do zrzeszonej grupy osób (klub/grupa) uprawiających morsowanie?” (rysunek 7) 281 respondentów udzieliło twierdzącej odpowiedzi. Istotnie zaleca się, aby morsować z co najmniej jedną osobą towarzyszącą. Morsując w grupie pilnuje się nie tylko siebie, ale także pozostałych osób w grupie. Zyskuje się bezpieczeństwo i ogranicza prawdopodobieństwo utonięcia i zaszkodzenia własnemu organizmowi. Ponadto możliwość morsowania w grupie zaspokaja potrzeby socjalizacji i spotkania się z innymi. Wspólna pasja łączy. Z badania wynika, że blisko 70% respondentów wybiera morsowanie w grupie, niżeli indywidualne.

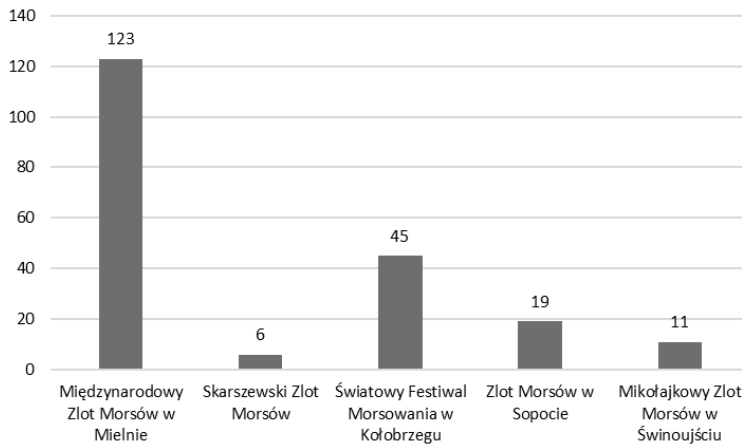
W pytaniu dotyczącym nazwy klubu, uzyskano aż 276 odpowiedzi. Wynikła tu różnica wyników, gdyż 5 osób, które udzieliło odpowiedzi, że należy do grupy zrzeszonej, nie podało nazwy klubu. Być może ta różnica spowodowana jest brakiem nazwy klubu lub dane osoby po prostu spotykają się w swojej prywatnej grupie, a może respondenci nie chcieli ujawniać nazwy swojego klubu. Z otrzymanych odpowiedzi jednak jasno udało się wywnioskować, że ankieta dotarła w różne regiony Polski. Najczęściej powtarzające się nazwy klubów w ankiecie to: „Żyrardowskie Morsy”, „Tyskie Morsy”, „Wielko-polskie Morsy Alaska”, „Radomskie Morsy”, „Posejdon Koszalin”, „Płockie Morsy”, „Morsy Okeanos Koszalin”, „Morsy Gdyńskie”, „Morsy Biała Podlaska”, „Lubelski Klub Morsów”, „Generator Endorfín Morsy Świdwin”. Dzięki czemu badanie oparte jest na różnych środowiskach i można dopatrzeć się różnic nie tylko w sposobie morsowania, ale także wpływie na rekreację i turystykę oraz przyszłości morsowania.

Rysunek 8. Struktura odpowiedzi na pytanie „Na jakim akwenu Pan/Pani morsuje?”
Źródło: Wyniki badania ankietowego, n = 411.

W pytaniu o akwen, na którym respondenci morsują udział wzięła cała grupa badawcza (411 osób). Strukturę odpowiedzi zamieszczono na rysunku 8. Odpowiedzi okazały się zróżnicowane. W odpowiedziach wskazanych było 5 akwenów (jezioro, morze, rzeka, zalew, basen otwarty), ale także dostępna była możliwość udzielenia własnej odpowiedzi. Można było wybrać więcej niż jedno rozwiązanie. Najczęściej podawaną odpowiedzią było „jezioro”. Takiej odpowiedzi udzieliły 234 osoby, co stanowi ponad połowę oddanych odpowiedzi (56,4% badanych). Innymi wskazanymi zbiornikami wodnymi są potoki, stawy, wodospady, górskie potoki. Zaskoczeniem okazać może się również, że akwenty i zbiorniki, osoby morsujące stawiają na własnych posesjach. Są to na przykład beczki lub stawy, które również zostały wskazane przez badanych. Może to wpływać na częstotliwość morsowania – mając zbiornik obok własnego domu, można z kąpiei korzystać codziennie.

Dla branży turystycznej zdecydowanie najkorzystniejsze jest, jeśli osoby uprawiające morsowanie wybierają miejsca ogólnie dostępne. Dzięki fanom zimnych kąpiei sezon w nadmorskich miejscowościach może znacznie zostać przedłużony, co jak wskazuje badanie jest prawdopodobne, gdyż duży odsetek osób bierze udział w kąpielach w morzu. Zauważając również odpowiedzi respondentów odnoszące się do miejsc górskich i tam morsowanie ma znaczenie. Znudzeni morskimi zimnymi kąpielami chętnie poznawac będą inne akwenty i sprzyjać to będzie podróżom do miejsc wskazanych przez okolicznych morsów.

Rysunek 9. Struktura odpowiedzi na pytanie „Czy brał Pan/i udział w którymś z wymienionych poniżej wydarzeń?”

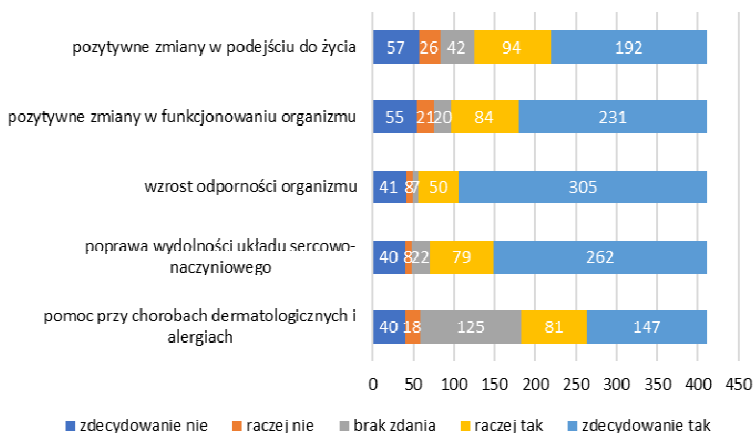
Źródło: Wyniki badania ankietowego, n = 193.

W pytaniu o udział w „morsowych” wydarzeniach respondenci posiadali już gotowy zestaw kilku odpowiedzi, jednakże mogli dodatkowo udzielić własnych. Zdecydowana większość odpowiadających wzięła udział w Międzynarodowym Zlocie Morsów w Mielnie (rysunek 9). Międzynarodowy Zlot Morsów w Mielnie to jedno z bardziej popularnych wydarzeń. Organizowane jest już od 2004 roku. Organizatorem jest Centrum Kultury w Mielnie, a z roku na rok fanów tego wydarzenia przybywa. Wydarzenie odbywa się w drugi weekend lutego każdego roku. Międzynarodowy Zlot Morsów dwukrotnie pobił rekord Guinnessa w największej liczbie osób kąpiących się w zimnym morzu w jednym czasie i miejscu. Po raz pierwszy w lutym 2010 roku, kiedy to do wody weszło 1054 Morsów, a po raz drugi w lutym 2015 roku kiedy w wodzie zanurzyły się 1799 osoby¹³. Każda edycja posiada rozbudowany plan wydarzeń, a morsy bawią się cały weekend (od piątku do niedzieli). Co edycję wymyślany jest kolejny motyw przewodni. Podczas XVII, który miał miejsce w lutym 2020 roku, hasłem przewodnim był „Międzygalaktyczny Zlot Morsów”¹⁴. W lutym 2021 roku miała odbyć się XVIII edycja tego wydarzenia. Jednak z powodu panujących restrykcji nie było takiej możliwości. Została ona przełożona na kolejny rok i w związku z czym będzie to podwójna edycja tego wydarzenia.

¹³ Wirtualna Polska Media S.A., 900 „morsów” z całego świata dało nura do Bałtyku, „wiadomosci.wp.pl”, 17 lutego 2008 [dostęp 2018-11-07] (pol.). (14.04.2021).

¹⁴ <https://zlotmorsow.mielno.pl/#/wpisy/historia-zlotu/321> (16.04.2021).

Z innych ciekawych wydarzeń należy wspomnieć: Światowy Festiwal Morsowania w Kołobrzegu¹⁵, Inwazję Morsujących Mikołajów¹⁶, Złot Morsów w Sławie¹⁷, Złot Morsów w Nowej Soli¹⁸, Złot Morsów w Helu „Na początku Polski”¹⁹.

Rysunek 10. Struktura odpowiedzi na pytanie o zalety morsowania

Źródło: Wyniki badania ankietowego, n = 411.

Na rysunku 10 zamieszczono strukturę odpowiedzi respondentów na pytanie o zalety morsowania. Na stwierdzenie, które dotyczyło zmiany myślenia na bardziej pozytywne, twierdzące zdanie wyraziło aż 287 osób. Okres jesienno-zimowy kojarzony jest zwykle z gorszym samopoczuciem i brzydką pogodą. Nie w tym przypadku. Morsujący uchodzą za pozytywne, pełne dobrego humoru i energii osoby. Minusowa temperatura, śnieg i mróz, nie są im straszne, a wręcz jeszcze bardziej zachęcają do skorzystania z zimnych kąpielel.

¹⁵ <http://www.morsowanie.kolobrzeg.pl/> (16.04.2021).

¹⁶ <https://gs24.pl/swinoujska-inwazja-morsujacych-mikolajow-nad-jeziorem-miedwie-2020-wybrano-miss-i-mistera-inwazji/ar/c2-15331490> (16.0.2021).

¹⁷ <https://gazetalubuska.pl/zlot-morsow-w-slawie-w-lodowatej-wodzie-jeziora-slawskiego-zanurzyl-sie-ponad-130-osob-bylo-bardzo-wesolo-i-kolorowo-zdjecia/ga/12867912/zd/27179516> (16.04.2021).

¹⁸ <https://gazetalubuska.pl/vii-ogolnopolski-zlot-morsow-w-nowej-soli-za-nami-kilkaset-osob-zanurzyl-sie-w-zimnej-wodziezdjecia-wideo/ar/c14-14696341> (16.0.2021).

¹⁹ <https://puck.naszemiasto.pl/6-zlot-morsow-w-helu-na-poczatku-polski-baltyk-wemgle-a-w/ar/c7-7587149> (16.0.2021).

Co również ukazują wskaźniki na wykresie 30, gdyż zaledwie 57 osób nie zauważyło swojej pozytywnej zmiany, odkąd korzysta z zimnych kąpielii.

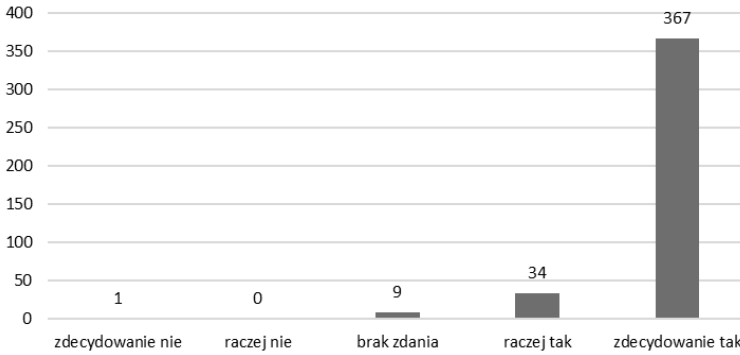
Zdecydowana większość ankietowanych morsów utwierdza się w przekonaniu że zauważyło pozytywne zmiany w swoim funkcjonowaniu dzięki morsowaniu (315 osób). Niespełna 19% stanowią osoby, które nie zauważyły pozytywnych zmian. Należy nadmienić, że brak pozytywnych wpływów wykazują osoby głównie określające swój staż morsowania do lat 2. Nic więc dziwnego, że mogły nie zauważyć jeszcze dobrego działania wynikającego z morsowania. Wiek również ma tu znaczenie. Za brakiem pozytywnych zmian opowiedziały się głównie osoby w przedziale 40-55 lat. Funkcjonowanie już dojrzałego organizmu różni się od tego młodego i zauważanie zmian jest czasem trudne. Jednakże pomimo brak większych zmian, osoby te nie zaprzestały morsowania, co przyczynia się do pozytywnych wniosków jakie można zauważyć z tego badania.

Tylko 8 badanych twierdzi, że największym atutem morsowania raczej nie jest zwiększenie odporności organizmu. Podobnej liczbie, bo 7 ankietowanym, trudno było przyjąć jednoznaczne stanowisko w tej kwestii i wskazali na brak zdania. Natomiast największy udział osób uzyskała odpowiedź „zdecydowanie tak” – 305 osób. Należy podkreślić, że 41 badanych zdecydowanie nie zgadza się, iż atutem morsowania jest zwiększająca się odporność organizmu. Wynika to z faktu, że osoby wskazujące tę odpowiedź należą do grupy osób początkujących i dopiero zaczynają budować swoją odporność poprzez zimne kąpiele.

Wykres na rysunku 10 zawiera ocenę odpowiedzi ankietowanych na stwierdzenie, że największym atutem morsowania jest poprawa wydolności układu sercowo-naczyniowego. Najwięcej ankietowanych zdecydowanie dostrzega wyżej wymienione stwierdzenie jako atut. Odpowiedź ta padła aż od 262 osób. Za odpowiedzią „raczej tak” opowiedziało się 79 osób, co w ogólnej sumie pozytywnie wyrażających swoją ocenę stanowi blisko 85% badanej grupy. Tylko 22 osoby wskazały na brak zdania w tej kwestii, co stanowi zaledwie 6% grupy badawczej. Spośród 411 badanych osób zaledwie 48 zdecydowało się na wybór negatywnej opinii na temat atutu morsowania jakim jest poprawa wydolności układu sercowo-naczyniowego.

Atut morsowania w postaci pomocy przy chorobach dermatologicznych i alergicznych okazał się najbardziej obojętny dla ankietowanych. Co prawda najwięcej osób udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie tak”, jednakże brakiem zdania wobec tego atutu wykazało się aż 125 osób. Zapewne spowodowane jest to brakiem posiadania przez osoby badane problemów skórnych czy alergicznych. Respondenci, którzy wykazali, że jest to atut to osoby przede wszystkim młode, które określały swój wiek od 18 do 39 roku życia. Taki przedział wiekowy najczęściej spotyka się z dolegliwościami skórnymi, takimi

jak np. trądzik, stąd też tak duża liczba pozytywnych opinii na temat wpływu morsowania na dolegliwości skórne.

Rysunek 11. Struktura odpowiedzi na pytanie “Czy powinno się popularyzować morsowanie”

Źródło: Wyniki badania ankietowego, n = 411.

Jak można zauważyć morys zdecydowanie potwierdziły znaczenie atutów tej formy rekreacji. Reasumując tę część, tak pozytywne opinie na temat tego, co można osiągnąć dzięki morsowaniu działa korzystnie na wzrost zainteresowania tego typu rekreacji. Dzięki temu z roku na rok tendencja na morsowanie jest rosnąca.

W kolejnym pytaniu respondenci mieli ocenić czy powinno popularyzować się morsowanie. Graficzne przedstawienie wyników obrazuje wykres na rysunku 11. Odpowiedzi na pytanie udzieliła cała grupa przebadanych, co ukazuje że blisko 90% z nich zdecydowanie uważa, że powinno się popularyzować morsowanie. Gdyby sumować odpowiedzi pozytywne można by zauważyć, że osób takich było aż 401. To daje jednoznaczną opinię na przedstawione wyżej stwierdzenie.

Podsumowanie

Morsowanie to fenomen, który buduje swoją społeczność. Z sezonu na sezon rośnie zainteresowanie tą formą spędzania wolnego czasu. Szczególnie wzrasta zainteresowanie w Polsce. Obecne czasy przepełnione ograniczeniami skłoniły do tego, że zimne kąpiele w jeziorze czy morzu to jedno z możliwych rozwiązań na uprawianie rekreacji. Dzięki przeprowadzonym badaniom wykazano, iż morsowanie wpływa pozytywnie nie tylko na aspekty fizyczne osób uprawiających zimne kąpiele, ale także działa na poprawę samopoczucia i spełnienia potrzeb socjalizacyjnych.

Polacy chętnie morsują z wielu powodów. Przede wszystkim ta forma rekreacji powoduje, że zauważają pozytywne zmiany zarówno w swoim organizmie, jak i w myśleniu. Poza tym ziemne kąpiele mają wiele zalet prozdrowotnych, takich jak poprawa odporności i wydolności. Powoduje to, że morsowanie łączy przyjemne z pożytecznym. W połączeniu z łatwością uprawiania tej formy rekreacji daje to wyjaśnienie jej znacznej popularności w Polsce.

Przyszłość morsowania zależna jest przede wszystkim od czynnych osób, które podjęły się tej rekreacji w swoim życiu. Wykazywanie przez nie potrzeb, takich jak chociażby tworzenie programów wycieczek, czy ofert hoteli dopasowanych specjalnie do nich, wpłynąć będzie na coraz lepsze rezultaty i rozwój nie tylko w zakresie rekreacji, ale także turystyki. Trend morsowania jest w Polsce na tyle popularny, że w najbliższym czasie z pewnością nie zabraknie nowych amatorów zimnych kąpieleli.

Bibliografia

1. Dąbrowski A., *Zarys teorii rekreacji ruchowej*, Wyd. AWF, Warszawa, 2006.
2. Hakimi M., Salleh S.M., Ainul H.M.Y., Ngali M.Z., Ismail A.E., Rahman M.N.A., Mahmud W.M.A.W., *Ice Bath Therapy on Athletes Recovery Response Using EEG*, „International Journal of Engineering & Technology”, 2018, Nr 7.
3. <http://www.morsowanie.kolobrzeg.pl/> (16.04.2021).
4. <https://gazetalubuska.pl/vii-ogolnopolski-zlot-morsow-w-nowej-soli-zanami-kilkaset-osob-zanurzyllo-sie-w-zimnej-wodziezdjecia-wideo/ar/c14-14696341> (16.0.2021).
5. <https://gazetalubuska.pl/zlot-morsow-w-slawie-w-lodowatej-wodzie-jeziora-slawskiego-zanurzyllo-sie-ponad-130-osob-bylo-bardzo-wesoloi-kolorowo-zdjecia/ga/12867912/zd/27179516> (16.04.2021).

6. <https://gs24.pl/swinoujska-inwazja-morsujacych-mikolajow-nad-jeziorem-miedwie-2020-wybrano-miss-i-mistera-inwazji/ar/c2-15331490> (16.0.2021).
7. <https://puck.naszemiasto.pl/6-zlot-morsow-w-helu-na-poczatku-polski-baltyk-we-mgle-a-w/ar/c7-7587149> (16.0.2021).
8. <https://www.medme.pl/artykuly/morsowanie-zalety-negatywne-skutki-jak-zaczac-morsowac,73179.html> (22.04.2021).
9. <https://www.san.pl/pl/blog/morsowanie-jak-zaczac> (14.04.2021).
10. <https://zlotmorsow.mielno.pl/#/wpisy/historia-zlotu/321> (16.04.2021).
11. Huttunen P., Kokko L., Ylijukuri V., *Winter swimming improves general well-being*, „International Journal of Circumpolar Health”, 2004, Nr 63.
12. IWSA – International Winter Swimming Association, <https://iwsa.world/> (14.04.2021).
13. Knechtle B., Waśkiewicz Z., Sousa C. V., Hill L., Nikolaidis P.T., *Cold Water Swimming – Benefits and Risks: A Narrative Review*, “International Journal of Environmental Research and Public Health”, 2020, Nr 17.
14. Kneipp S., *My Water-cure*, Third Edition, J. Koesel Publisher, Kempten 1894, <https://archive.org/details/mywatercureteste00knei/page/n7/mode/2up?ref=ol&view=theater> (18.05.2021). <http://www.morsowanie.kolobrzeg.pl/> (16.04.2021).
15. Kwilecka M., *Bezpośrednie funkcje rekreacji*, ALMAMER, Warszawa 2006.
16. Link do ankiety to: <https://forms.gle/i7cwPxBPp5zyq7xJ6> (12.12.2021).
17. Michniewicz I., Michniewicz R., Walasek D., *Morsowanie po polsku – by przyjemność nie stała się zimnym prysznicem dla organizatorów*, „Life and Movement”, 2018, Nr 4 (14).
18. Rekord Guinnessa i Mistrzostwa Polski w Morsowaniu z VINGBERG – relacja, <https://vingberg.pl/rekord-guinnessa-i-mistrzostwa-polski-w-morsowaniu-z-vingberg-relacja/> (12.03.2021).
19. Wesołowski R., Gackowska M., Woźniak A., Mila-Kierzenkowska C., Jurecka A., *Oddziaływanie zimna na organizm człowieka – morsowanie jako forma rekreacji ruchowej*, (w:) *Wiosna młodych fizjoterapeutów*, Wydawnictwo WSG, Bydgoszcz 2013.
20. Wirtualna Polska Media S.A., 900 „morsów” z całego świata dało nura do Bałtyku, „wiadomosci.wp.pl”, 17 lutego 2008 (dostęp 2018-11-07) (pol.) (14.04.2021).
21. Wolańska T., *Leksykon – sport dla wszystkich, rekreacja ruchowa*, Wyd. AWF, Warszawa 1997.

WINTER SWIMMING PHENOMEN IN POLAND

The aim of the research was to demonstrate the positive impact of sea on Poles and their recreational opportunities. As part of this aim, a questionnaire survey was conducted. The study took place at the turn of December and January 2020/2021. The questions included the respondents' opinion on sea and its advantages. The survey questionnaire was created thanks to the Google Forms platform. The link assigned to it was made available on a nationwide group of walruses, on a social networking site such as Facebook. 411 respondents completed the questionnaire via the Internet. Thanks to the conducted research, it has been shown that sea water has a positive effect not only on the physical aspects of people who take cold baths, but also improves well-being and fulfills socialization needs.

Key words: winter swimming, cold bathing, recreation.

KARPIŃSKI Dominik*

ZJAWISKO UNDEREMPLOYMENT NA RYNKU PRACY W POLSCE

Zarys treści: Celem artykułu była ocena zjawiska *underemployment* (niepełnego zatrudnienia) pod względem płci na rynku pracy w Polsce w latach 2005-2019. Postanowiono zbadać czy wśród niepełnozatrudnionych kobiet i mężczyzn zachodzą te same tendencje zmian. Ponadto zestawiono osoby niepełnozatrudnione z osobami zatrudnionymi oraz bezrobotnymi w Polsce, w powyższych latach, aby spojrzeć szerzej na problem badawczy. W pracy wykorzystano proste narzędzia analizy statystycznej, w tym analizy dynamiki zmian, w postaci miary przyrostu względnego o zmiennej podstawie oraz średniego tempa zmian zjawiska w czasie. Przeprowadzone badanie pozwoliło wyznaczyć średnie wartości w poszczególnych latach oraz wskazać okresy o najwyższych oraz najniższych wynikach. Ponadto zastosowane narzędzia umożliwiły wyznaczenie zmian rocznych wśród osób niepełnozatrudnionych, zatrudnionych czy bezrobotnych. W pracy wykorzystano dane z bazy Międzynarodowej Organizacji Pracy oraz dostępną literaturę związaną z przedmiotem pracy, w tym zagraniczną. W wyniku przeprowadzonych badań udowodniono, że zjawisko niepełnego zatrudnienia na rynku pracy w Polsce, w latach 2005-2019 dotknęło częściej kobiet niż mężczyzn. Ponadto dostrzeżono, że większe podobieństwo zachodzi między dynamiką zmian osób niepełnozatrudnionych a dynamiką zmian osób bezrobotnych niż zatrudnionych w badanym okresie.

Słowa kluczowe: underemployment, bezrobocie, rynek pracy, problemy społeczne, Polska.

* Student studiów II stopnia na kierunku Ekonomia, Koło Młodych Ekonomistów, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

Wprowadzenie

Rynek pracy stanowi ważną dziedzinę w gospodarce każdego państwa. Podstawowymi elementami zasobu pracy, które go kształtują są osoby pracujące oraz bezrobotni. Współcześnie można zaobserwować popularność elastycznych form zatrudnienia (umów cywilnoprawnych czy samozatrudnienia), które często wiążą się z pracą w niepełnym wymiarze czasu pracy czy pracą niewykorzystującą w pełni posiadanych kwalifikacji, czy umiejętności pracownika. Choć według danych udział umów cywilnoprawnych w Polsce między 2018 a 2019 rokiem spadł¹, to jednak znacząca grupa osób nadal decyduje się na tego typu zatrudnienie, np. studenci czy kobiety. Należy jednak zauważyć, że tego typu umowy cywilnoprawne są nie tylko korzystne dla pracowników, ale również dla pracodawców. Jako przykład należy podać możliwość zmniejszenia kosztów pracowniczych w wypadku zatrudnienia studenta (do 26 roku życia) na umowę zlecenie czy fakt, że kobieta w ciąży, która została zatrudniona na zasadzie umowy zlecenie może zostać zwolniona (nie ma prawa ochrony z powodu ciąży, jak w przypadku tradycyjnego stosunku pracy opartego o umowę o pracę). W związku z tymi tendencjami w ostatnich latach wykazano, że istotnym zjawiskiem, które ma wpływ na zasób siły roboczej jest *underemployment*.

Pojęcie to wywodzi się z języka angielskiego i oznacza niepełne zatrudnienie czy nieadekwatne zatrudnienie². *Underemployment* definiuje się w różnorodny sposób. Najważniejsze różnice odnoszą się do właściwego sklasyfikowania osoby, która podlega temu zjawisku, a dotyczą kwestii statusu i formy zatrudnienia, stopnia wykorzystania kwalifikacji czy umiejętności, a także wysokości wynagrodzenia. Nierozstrzygnięte kwestie dotyczą m.in. pytań: które osoby należy uznać za niepełnozatrudnione, czy powinny to być tylko osoby zatrudnione, czy także bezrobotne, jak niestandardowe zatrudnienie np. tzw. „umowy śmieciowe” wpływają na kategorię *underemployment*.

Międzynarodowa Organizacja Pracy wielokrotnie podjęła się zdefiniowania pojęcia niepełnego zatrudnienia poprzez przyjęcie odpowiednich rezolucji na International Conference of Labour Statisticians (ICLS) w 1954, 1966, 1982 oraz

¹ Zob. *Wybrane zagadnienia rynku pracy (liczba osób z minimalnym wynagrodzeniem, „samozatrudnieni”, umowy zlecenia, umowy o dzieło). Dane dla 2019 r.*, źródło danych GUS, 31.12.2020 r., https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5474/9/8/1/wybrane_zagadnienia_ryнку_pracy_dane_dla_2019_r.pdf (07.02.2021).

² Zob. A. Kiersztyn, *Underemployment: nowe zjawisko czy nowy termin?*, „Polityka Społeczna”, 2007, nr 10, s. 17-18.

1998 roku³. Zgodnie z najnowszymi ustaleniami ILO za miarę niepełnego zatrudnienia można uznać miarę *time-related underemployment*.

Odnosi się ona do osób zatrudnionych, które pracują w niepełnym wymiarze godzin przewidzianym dla zajmowanego przez nie stanowiska (nie pracują na pełen etat) oraz są skłonne pracować w większym wymiarze czasu pracy (także w ramach podjęcia dodatkowej pracy poza dotychczasową)⁴. Europejski Urząd Statystyczny odnosi zjawisko *underemployment* (w oryginalnej terminologii *Underemployed part-time Workers*) do osób pracujących w niepełnym wymiarze czasu pracy, które chcą i mogą pracować więcej godzin⁵. W bazie danych prowadzonej przez Europejski Urząd Statystyczny zjawisko *underemployment* traktowane jest jako dodatkowy wskaźnik uzupełniający miarę bezrobocia. Jest to relatywnie nowa miara, gdyż Europejski Urząd Statystyczny zaczął ją stosować dopiero od 2010 roku. Zjawisko *underemployment* współcześnie monitorowane jest poprzez gromadzenie danych dotyczących rynku pracy m.in. przez krajowe urzędy statystyczne, Europejski Urząd Statystyczny (EUROSTAT) czy Międzynarodową Organizację Pracy.

Dużą uwagę w definiowaniu zjawiska *underemployment* przypisuje się elastycznym formom zatrudnienia⁶. Mowa o umowach terminowych czy zatrudnieniu w niepełnym wymiarze czasu pracy. Formy te odbiegają od tradycyjnego stosunku pracy, który zakładał choćby nieokreślony czas umowy czy pracę na pełen etat. Współcześnie popularne są również elastyczne formy zatrudnienia niepracowniczego, czyli na przykładzie Polski są to umowy cywilno-prawne typu umowa-zlecenie czy umowa o dzieło. Te ostatnie w przeciwieństwie do tradycyjnej umowy o pracę różnią się tym, że reguluje je Kodeks Cywilny a nie Kodeks Pracy. Elastyczne formy pracy są dziś często spotykane, gdyż umożliwiają pracodawcom zmniejszenie kosztów zatrudnienia (np. w czasie kryzysu) czy dają możliwość obu stronom zerwania umowy w dowolnym momencie. Elastyczne formy zatrudnienia to także sposób na zmniejszenie bezrobocia, gdyż pozwalają

³ Zob. *Resolution concerning the measurement of underemployment and inadequate employment situations, adopted by the Sixteenth International Conference of Labour Statisticians (October 1998)*, The Sixteenth International Conference of Labour Statisticians, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087487.pdf (08.02.2021).

⁴ <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-time-related-underemployment/> (09.12.2020).

⁵ A. de la Fuente, *New measures of labour market attachment. 3 new Eurostat indicators to supplement the unemployment rate*, „Eurostat Statistics in Focus”, 2011, no 57/2011, s.1-2, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5579744/KS-SF-11-057-EN.PDF/00dae1ba-6112-4bc4-83bd-04c509bca24f> (09.12.2020).

⁶ Zob. A. Brzeziński, *Elastyczne formy zatrudnienia i zakres ich występowania*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie” 1, 2017, nr 28, s. 194-207.

one dostosować warunki do osób, które często znajdują się w trudnych sytuacjach życiowych, np. niepełnosprawność. Jednak mimo, że często niepełne zatrudnienie w ujęciu statystycznym odnosimy do kategorii zatrudnienia, to jednak bezpośrednio dotyczy raczej kategorii bezrobotnych.

Przypuszczenie to wynika z tego, że *underemployment* uwidacznia się na rynku pracy w sytuacji gdy ludzie nie chcą podjąć niestandardowego zatrudnienia, a jednak z przyczyn obiektywnych je podejmują. Często jest to kwestia wyboru, albo praca w niepełnym wymiarze czasu, albo brak zatrudnienia. Problem ten podejmują wyniki badań Narodowego Bloku Związków Zawodowych (National Trade Union Block) dotyczące mieszkańców Rumunii, które to wykazały, że w 2008 roku 55% badanych wśród osób pracujących w niepełnym wymiarze czasu pracy nie miało innego wyjścia (zostali przymuszeni do pracy na takich warunkach), a w 2011 r. było to już 58% osób⁷. Ponadto raport pt. „Szacowanie zastoju na rynku pracy w Unii Europejskiej” Europejskiej Fundacji na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy z 2017 roku dostarcza informacji, że wśród osób z kategorii zastoju pracowniczego, w 2015 roku było prawie 10 milionów osób zmuszonych do pracy w niepełnym wymiarze godzin (z ang. *involuntary part-times workers*), co odpowiada jednej czwartej osób zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy (z ang. *part-time workers*)⁸. Niepełne zatrudnienie dotyczy w głównej mierze osób młodych oraz kobiet. Pierwsza z wymienionych grup została objęta problemem ze względu na swój wiek i ewentualny brak doświadczenia zawodowego. Natomiast ze strony kobiet jest to często efekt decyzji związanej z chęcią pogodzenia obowiązków pracy z wychowaniem dzieci – obowiązkami macierzyńskimi⁹.

Celem artykułu jest ocena zjawiska *underemployment* pod względem płci na przykładzie rynku pracy w Polsce w latach 2005-2019. Do analizy wykorzystano informacje o liczbie zatrudnionych, bezrobotnych i niepełnozatrudnionych zgromadzonych mężczyzn i kobiet przez ILO. Ocena zjawiska *underemployment* została dokonana na podstawie prostej analizy statystycznej badanych kategorii.

⁷ C. Ciutacu, *Rising share of involuntary part-time and temporary work*, EurWork, 19.03.2013, <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2013/rising-share-of-involuntary-part-time-and-temporary-work> (10.12.2020).

⁸ Eurofound (2017), *Estimating labour market slack in the European Union*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, s. 41, https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1711en.pdf (18.12.2021).

⁹ J. Wąsowicz, *Elastyczność zatrudnienia a sytuacja rynku pracy w warunkach negatywnego szoku ekonomicznego*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2016, nr 291, s. 179.

Dane i metoda badawcza

Analiza problemu nierówności społecznych występujących na rynku pracy pozwala na rozszerzenie możliwości interpretacyjnych zależności, jakie zachodzą pomiędzy elementami zasobu siły roboczej. Celem niniejszego artykułu jest ocena zjawiska *underemployment* pod względem płci na przykładzie rynku pracy w Polsce w latach 2005-2019. Ze względu na powiązanie *underemployment* z osobami zatrudnionymi czy bezrobotnymi, starano się znaleźć powiązania pomiędzy tymi kategoriami. Główną hipotezę badawczą sformułowano następująco: zjawisko niepełnego zatrudnienia w Polsce w latach 2005-2019 dotyczy częściej kobiet niż mężczyzn.

Źródłem informacji o liczbie bezrobotnych, zatrudnionych oraz niepełnozatrudnionych była baza Międzynarodowej Organizacji Pracy. Zgodnie z definicją za osobę bezrobotną uznano wszystkie osoby w wieku produkcyjnym, które nie były zatrudnione, poszukiwały pracy w ostatnim okresie oraz były chętne podjąć pracę gdyby wystąpiłaby możliwość zatrudnienia¹⁰. Za osobę zatrudnioną uznano osobę w wieku produkcyjnym, która w krótkim okresie wykonywała jakąkolwiek działalność w celu produkcji dóbr lub dostarczania usług za wynagrodzenie lub dla zysku. Osoby te przepracowały co najmniej jedną godzinę. Do tej kategorii zalicza się także osoby nie pracujące z powodu tymczasowej nieobecności w pracy lub z powodu organizacji czasu pracy (np. praca zmianowa, ruchomy czas pracy, urlop wyrównawczy za nadgodziny)¹¹. Zgodnie z terminologią ILO przedstawioną na początku artykułu osoby niepełnozatrudnione to osoby zatrudnione, które pracują w niepełnym wymiarze godzin przewidzianym dla zajmowanego przez nie stanowiska (nie pracują na pełen etat) oraz są skłonne pracować w większym wymiarze czasu pracy (także w ramach podjęcia dodatkowej pracy poza dotychczasową)¹². Analizę zorganizowano według następującego schematu badania. W pierwszym etapie analizy zestawiono dane dotyczące osób niepełnozatrudnionych, zatrudnionych oraz bezrobotnych w Polsce w latach 2005-2019. W drugim, wyznaczono dynamikę zmian rocznych w każdej z badanych kategorii, wyznaczono średniookresowe tempo zmian zjawiska w czasie. Trzecim, ostatnim etapem badań, było podsumowanie i interpretacja wniosków badania.

Do wyznaczenia dynamiki zmian rocznych wykorzystano miary przyrostu względnego o zmiennej podstawie oraz średnie tempo zmian zjawiska w czasie.

¹⁰ <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/glossary/#U> (11.12.2020).

¹¹ <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/glossary/#E> (11.12.2020).

¹² <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-time-related-underemployment/> (09.12.2020).

Miara przyrostu względnego o zmiennej podstawie¹³:

$$\frac{y_2 - y_1}{y_1}, \frac{y_3 - y_2}{y_2}, \dots, \frac{y_n - y_{n-1}}{y_{n-1}} \quad (1)$$

gdzie:

y_t – to poziom zjawiska w pierwszym okresie badanym,

y_{t-1} – to poziom zjawiska w poprzednim okresie badanym.

Średnie tempo zmian zjawiska w czasie¹⁴:

$$i_G = \sqrt[n-1]{\frac{y_2}{y_1} \cdot \frac{y_3}{y_2} \cdot \dots \cdot \frac{y_{n-1}}{y_{n-2}} \cdot \frac{y_n}{y_{n-1}}} = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}} \quad (2)$$

gdzie:

y_t – to poziom zjawiska w pierwszym okresie badanym,

y_{t-1} – to poziom zjawiska w poprzednim okresie badanym,

n – to liczba okresów badanych.

Przedstawione mierniki odnoszą się do analizy dynamiki zjawisk. Pierwszy ze wzorów pozwala stwierdzić o ile procent badane zjawisko uległo zmianie w roku badanym w stosunku do roku poprzedniego. W zależności od wartości dodatniej lub ujemnej mowa o wzroście lub spadku badanego zjawiska. Natomiast średnie tempo zmian zjawiska w czasie ma na celu ocenić badane zjawisko w całym okresie. Wynik informuje o ile średnio uległo ono zmianie na przestrzeni badanych okresów (lat)¹⁵.

Wyniki badań

W celu oceny zjawiska *underemployment* pod względem płci postanowiono w pierwszej kolejności zebrać dane na temat zasobu siły roboczej Polski w latach 2005-2019. Pozyskane informacje obejmują 3 istotne dla badania grupy, czyli osoby zatrudnione, bezrobotne oraz niepełnozatrudnione (każda kategoria uwzględnia płeć). Dane pozyskane z zasobów Międzynarodowej Organizacji Pracy przedstawiono w tabeli 1.

¹³ M. Piłatowska, *Repetitorium ze statystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 132.

¹⁴ Tamże, s. 132.

¹⁵ Zob. Tamże, s. 132.

Tabela 1. Zasób siły roboczej Polski w wieku 15-64 lat, w latach 2005-2019 (w tys.)

ROK	Os. N-Z			Os. Z			Os. B		
	R	K	M	R	K	M	R	K	M
2005	522,4	311,1	211,3	13834,2	6191,1	7643	3039,3	1491,1	1548,2
2006	525,8	291,8	234	14338,4	6411,1	7927,3	2340,4	1140,5	1200
2007	443,4	263,6	179,8	14996,5	6738,3	8258,2	1613,8	785,9	827,9
2008	360	206,4	153,6	15557,4	6984,4	8573	1207,2	610,4	596,7
2009	390,7	214,9	175,9	15629,5	7051,9	8577,6	1409,2	676,4	732,8
2010	399,7	226,8	172,9	15233	6814,9	8418,1	1645,6	766,9	878,6
2011	394,2	222	172,1	15312,8	6816,7	8496,1	1655,5	801,4	854,1
2012	481,1	274,1	206,9	15340,3	6842,4	8497,8	1745,2	848,7	896,5
2013	541,3	306,6	234,7	15313,3	6827,7	8485,6	1788	864,3	923,6
2014	512	294,7	217,4	15591	6984,2	8606,8	1561,8	750	811,7
2015	434,2	242,2	191,9	15811,6	7121,3	8690,2	1300,2	601,3	698,9
2016	384,2	216	168,2	15901,8	7164,7	8737,2	1059,1	480,9	578,2
2017	351,3	202,2	149,1	16078,8	7236,7	8842,1	840,4	378,8	461,5
2018	305,4	159,5	145,9	16133,4	7280,9	8852,5	656,5	295,7	360,8
2019	263,2	143,7	119,6	16094,1	7209,1	8885	555,5	273,7	281,8
średnia arytmetyczna	420,59	238,37	182,22	15411,07	6911,69	8499,37	1494,51	717,73	776,75
gdzie: Os. N-Z – osoby niepełnozatrudnione Os. Z – osoby zatrudnione Os. B – osoby bezrobotne R – razem (kobiety + mężczyźni) K – kobiety M – mężczyźni									

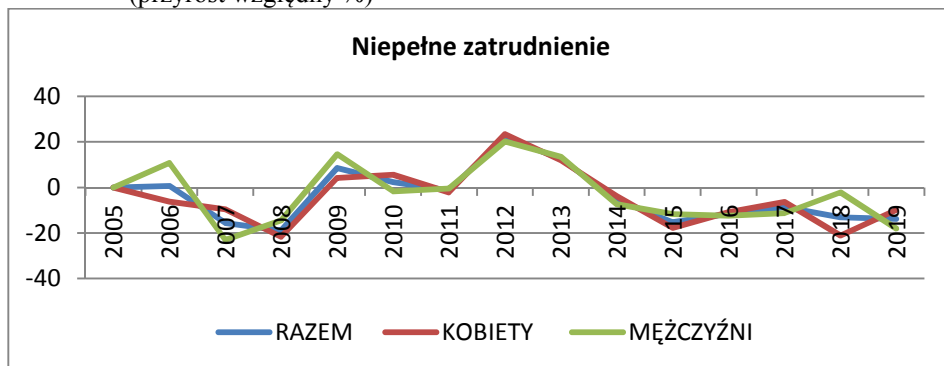
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ILOSTAT, <https://ilostat.ilo.org/data/> (13.12.2020).

Tabela 1 dostarcza istotnych informacji na temat zmian zasobu siły roboczej Polski w wieku 15-64 lat, w latach 2005-2019. Liczba niepełnozatrudnionych osób wyniosła średnio 420 593 osoby. Najwięcej niepełnozatrudnionych osób odnotowano w 2013 r. (541 300 osób), a najmniej w 2019 r. (263 200 osób). Średnia liczba niepełnozatrudnionych kobiet wyniosła 238 373 osoby. Najwięcej niepełnozatrudnionych kobiet odnotowano w 2005 r. (311 100 osób), a najmniej w 2019 r. (143 700 osób). Średnia liczba niepełnozatrudnionych mężczyzn wy-

niosła 182 220 osób (o 56 153 osoby mniej niż u kobiet). Najwięcej niepełnozatrudnionych mężczyzn odnotowano w 2013 (234 700 osób), a najmniej w 2019 r. (119 600 osób). Z analizy osób niepełnozatrudnionych w Polsce w latach 2005-2019 wynika, że w każdym roku więcej kobiet było dotkniętych tym zjawiskiem niż mężczyzn. Średnia różnica roczna między niepełnozatrudnionymi mężczyznami a kobietami wyniosła 56 153 osoby. Analiza pozostałych danych z tabeli 1 informuje, że liczba zatrudnionych osób wyniosła średnio 15 411 073 osoby. Najwięcej zatrudnionych osób odnotowano w 2018 r. (16 133 400 osób), a najmniej w 2005 r. (13 834 200 osób). Średnia liczba zatrudnionych kobiet wyniosła 6 911 693 osoby. Najwięcej zatrudnionych kobiet odnotowano w 2018 r. (7 280 900 osób), a najmniej w 2005 r. (6 191 100 osób). Średnia liczba zatrudnionych mężczyzn wyniosła 8 499 366 osoby (o 1 587 673 osoby więcej niż u kobiet). Najwięcej zatrudnionych mężczyzn odnotowano w 2019 r. (8 885 000 osób), a najmniej w 2005 r. (7 643 000 osób). Liczba bezrobotnych osób wyniosła średnio 1 494 513 osób. Najwięcej bezrobotnych osób odnotowano w 2005 r. (3 039 300 osób), a najmniej w 2019 r. (555 500 osób). Średnia liczba bezrobotnych kobiet wyniosła 717 733 osoby. Najwięcej bezrobotnych kobiet odnotowano w 2005 r. (1 491 100 osób), a najmniej w 2019 r. (273 700 osób). Średnia liczba bezrobotnych mężczyzn wyniosła 776 753 osoby (o 59 020 osób więcej niż u kobiet). Najwięcej bezrobotnych mężczyzn odnotowano w 2005 r. (1 548 200 osób), a najmniej w 2019 r. (281 800 osób).

Kolejnym krokiem w analizie niepełnego zatrudnienia pod względem płci w Polsce jest ukazanie dynamiki zmian tego zjawiska w latach 2005-2019. Na podstawie powyższych danych opracowano wykresy, które pokazują zmiany w czasie danych kategorii zasobu siły roboczej. Analiza ta pokazuje między innymi to, że niepełnozatrudnione kobiety i mężczyźni nie zawsze odnotowali tą samą tendencję zmian (wzrost czy spadek) w danych latach (np. rok 2006 czy 2010). Ponadto spadek osób niepełnozatrudnionych wśród kobiet w roku 2007 był mniejszy niż u mężczyzn. Podobna sytuacja ma miejsce w 2018 roku, z tą różnicą, że w tym okresie to kobiety zanotowały większy spadek liczby osób niepełnozatrudnionych niż mężczyźni.

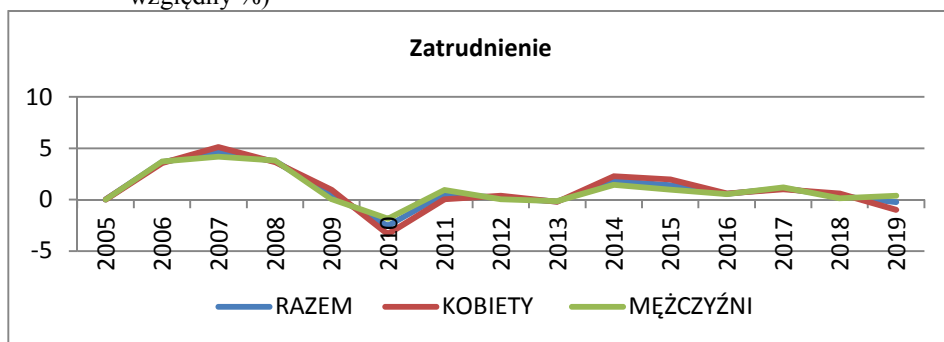
Wykres 1. Osoby niepełnozatrudnione w Polsce, w wieku 15-64 lat, w latach 2005-2019 (przyrost względny %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ILOSTAT, <https://ilostat.ilo.org/data/> (13.12.2020).

Z wykresu 1 można odczytać informacje na temat przyrostu względnego siły roboczej Polski w wieku 15-64 lat, w latach 2005-2019. Największy przyrost niepełnozatrudnionych osób miał miejsce w 2012 r. (22,04%), a największy spadek w 2008 r. (-18,81%). Wśród niepełnozatrudnionych kobiet oraz mężczyzn największy przyrost przypadł na 2012 rok (23,47% oraz 20,22%), a największy spadek u kobiet w 2008 r. (-21,70%), a u mężczyzn w 2007 r. (-23,16%). Powyższe informacje dotyczące sytuacji w 2012 r. mogą wynikać między innymi z następstw światowego kryzysu finansowego lat 2007-2009. Wydarzenie to wywarło wpływ między innymi na rynki pracy państw Unii Europejskiej, w tym Polski.

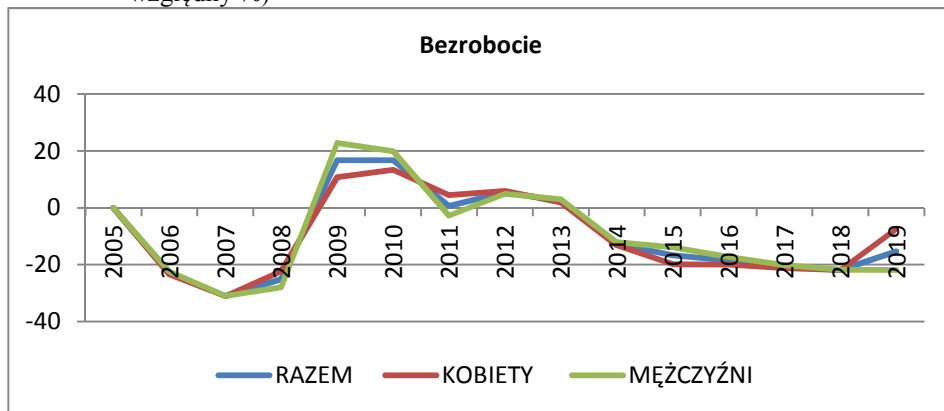
Wykres 2. Osoby zatrudnione w Polsce, w wieku 15-64 lat, w latach 2005-2019 (przyrost względny %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ILOSTAT, <https://ilostat.ilo.org/data/> (13.12.2020).

Z wykresu 2 wynika, że największy przyrost zatrudnionych osób wystąpił w 2007 r. (4,59%), a największy spadek w 2010 r. (-2,54%). Wśród zatrudnionych kobiet oraz mężczyzn największy przyrost przypadł na 2007 rok (5,10% oraz 4,17%), a największy spadek w 2010 r. (-3,36% oraz -1,86%). Pozytywne zmiany w 2007 roku można wytłumaczyć występującymi oznakami ożywienia gospodarczego w Europie w ówczesnym czasie, także inne państwa europejskie w latach 2003-2006 odnotowywały zwiększenie liczby osób pracujących czy wskaźnika zatrudnienia (z pewnymi wyjątkami)¹⁶. Z kolei spadek osób zatrudnionych odnotowany w 2010 roku może wynikać z następstw światowego kryzysu finansowego lat 2007-2009.

Wykres 3. Osoby bezrobotne w Polsce, w wieku 15-64 lat, w latach 2005-2019 (przyrost względny %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ILOSTAT, <https://ilostat.ilo.org/data/> (13.12.2020).

Największy przyrost bezrobotnych osób (zgodnie z wykresem 3) wystąpił w 2010 r. (16,78%), a największy spadek w 2007 r. (-31,05%). Wśród bezrobotnych kobiet największy przyrost przypadł na 2010 rok (13,38%), a wśród mężczyzn w 2009 r. (22,81%). Największy spadek zarówno wśród bezrobotnych kobiet, jak i mężczyzn przypadł na 2007 r. (-31,09% oraz -31,01%). Powyższa informacja dotycząca spadku bezrobocia może wynikać z następstw wejścia Polski do struktur Unii Europejskiej w 2004 roku. W jej wyniku Polacy zyskali moż-

¹⁶ *Zatrudnienie w Polsce 2007. Bezpieczeństwo na elastycznym rynku pracy*, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz oraz Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2008, s. 19, <https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/818338/Zatrudnienie%20w%20Polsce%202007.pdf/d4c93033-5bfb-49ef-8e37-ca64a66da75d?t=1406293235000> (25.12.2021)

liwość zatrudnienia w innych państwach członkowskich Unii Europejskiej. Z kolei wzrost bezrobocia w 2010 roku może wynikać z następstw globalnego kryzysu finansowego lat 2007-2009.

Przedstawione dane dotyczące zasobu siły roboczej Polski w wieku 15-64 lat, w latach 2005-2019 pozwalają wyznaczyć średnie tempo zmian zjawiska w czasie. W podanym okresie czasowym liczba niepełnozatrudnionych osób malała z roku na rok przeciętnie o 4,78% (kobiety: 5,37%, mężczyźni: 3,98%). Liczba zatrudnionych osób rosła z roku na rok przeciętnie o 1,09% (kobiety: 1,09%, mężczyźni: 1,08%). Liczba bezrobotnych osób malała z roku na rok przeciętnie o 11,43% (kobiety: 11,40%, mężczyźni: 11,46%). Analiza powyższych informacji wymaga uwzględnienia takich wydarzeń jak wstąpienie Polski do struktur Unii Europejskiej w 2004 roku czy światowy kryzys finansowy lat 2007-2009. Pierwsze z wymienionych wydarzeń wymusiło między innymi na polskim ustawodawstwie dostosowanie uregulowań prawnych dotyczących zatrudnienia do wymogów Unii Europejskiej, czy umożliwiło obywatelom Polski zatrudnienie w innych państwach członkowskich Unii Europejskiej. O ile zmiana ta miała znaczenie pozytywne, to kryzys finansowy mógł wyrzucić negatywne skutki w zakresie polskiego rynku pracy.

Podsumowanie

Zjawisko niepełnego zatrudnienia stanowi nowy problem, na który należy zwrócić uwagę. Spośród zgromadzonych informacji wynika, że zjawisko niepełnego zatrudnienia (*underemployment*) występuje na polskim rynku pracy. W 2019 roku (w odniesieniu do lat 2005-2019) występuje najmniej osób dotkniętych tym problemem. Z kolei największy wzrost osób niepełnozatrudnionych w badanych latach miał miejsce w 2012 roku. W odniesieniu do przyjętej na początku artykułu hipotezy należy stwierdzić, że w latach 2005-2019, w Polsce, w każdym roku było więcej kobiet dotkniętych zjawiskiem niepełnego zatrudnienia niż mężczyzn. Średnia różnica roczna między niepełnozatrudnionymi mężczyznami a kobietami wyniosła 56 153 osoby. Potwierdza to hipotezę, iż zjawisko to w badanym okresie w Polsce dotyczyło częściej kobiet niż mężczyzn. Wyniki badań nasuwają więc pytanie czy rzeczywiście na rynku pracy panuje w pełni równouprawnienie płci? Jak dowodzi przeprowadzona analiza różne czynniki powodują wciąż bariery zaangażowania kobiet w pracę na pełen etat, wykorzystującą w pełni ich umiejętności i kwalifikacje. Współcześnie następuje zmiana modelu rodziny oraz zmiana ról w rodzinie. Być może rynek pracy w Polsce nadal nie uwzględnia w pełni tych przemian. Należy zastanowić się nad podmiotami, które na niego wpływają, czyli między innymi państwem oraz pracodawcami. W dużej mierze to od nich zależy czy kobiety będą miały pełnię praw

na rynku pracy oraz czy będą traktowane w pełni równo z mężczyznami. Stąd należy kontynuować analizę spoglądając na sytuację w innych państwach.

W przeprowadzonych badaniach zestawiono także osoby niepełnozatrudnione wraz z osobami zatrudnionymi czy bezrobotnymi. Spoglądając na te kategorie, nie uwzględniając płci wynika, że częściej przyrost (spadek) niepełnozatrudnionych osób towarzyszył przyrostowi (spadkowi) bezrobotnych osób (37/42 wyniki) niż zatrudnionych (11/42 wyniki). Jednym z argumentów akceptującym zjawisko niepełnego zatrudnienia jest to, że poprzez umowy typu umowy – zlecenie czy inne umowy odbiegające od tradycyjnego modelu, stwarza się szansę na zwiększenie zatrudnienia. Tymczasem dotyczy to sytuacji, która nie potwierdza tego zdania. Należy więc zastanowić się czy praca w niepełnym wymiarze czasu pracy, czy też zjawisko niepełnego zatrudnienia nie jest bliższe bezrobociu niż zatrudnieniu, a być może to trzecia istotna kategoria określająca zaś siłę roboczej.

Bibliografia

1. Bell D. N. F., Blanchflower D. G., *Underemployment in the UK revisited*, „National Institute Economic Review”, 2013, no 224, s. F8-F22.
2. Bell D. N. F., Blanchflower D. G., *Underemployment in the US and Europe*, NBER Working Paper, no. 24927, 2018.
3. Brzeziński A., *Elastyczne formy zatrudnienia i zakres ich występowania*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie” 1, 2017, nr 28, s. 194-207.
4. Ciutacu C., *Rising share of involuntary part-time and temporary work*, EurWork, 19.03.2013, <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2013/rising-share-of-involuntary-part-time-and-temporary-work> (10.12.2020).
5. De la Fuente A., *New measures of labour market attachment. 3 new Eurostat indicators to supplement the unemployment rate*, Eurostat Statistics in Focus, 2011, no 57/2011, s. 1-2, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5579744/KS-SF-11-057-EN.PDF/00dae1ba-6112-4bc4-83bd-04c509bca24f> (09.12.2020).
6. Drela K., *Underemployment – wyzwanie rynku pracy*, „Studia prawno-ekonomiczne” CVII, 2018, s. 221-238.
[Elastyczne-formy-zatrudniania-pracownikow.html](#) (09.12.2020).
7. Eurofound (2017), *Estimating labour market slack in the European Union*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1711en.pdf (18.12.2021).

8. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/underemployment/> (09.12.2020).
9. <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-time-related-underemployment/> (09.12.2020).
10. <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/glossary/#U> (11.12.2020).
11. <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/glossary/#E> (11.12.2020).
12. <https://rynekpracy.pl/artykuly/underemployment-jako-uzupelniajacy-wskaznik-pomiaru-bezrobocia> (09.12.2020).
13. <https://www.infor.pl/prawo/praca/formy-zatrudnienia/305307>,
14. ILOSTAT, <https://ilostat.ilo.org/data/> (13.12.2020).
15. Kiersztyn A., *Underemployment: nowe zjawisko czy nowy termin?*, „Polityka Społeczna”, nr 10, 2007, s. 17-26.
16. Kozek W., *Rynek pracy. Perspektywa instytucjonalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.
17. Kryńska E., Kwiatkowski E., *Podstawy wiedzy o rynku pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
18. Maynard D. C., Joseph T. A., Maynard A. M., *Underemployment, Job attitudes and Turnover intentions*, „Journal of Organizational Behaviour”, 2006, no 27, s. 509-536.
19. Piłatowska M., *Repetitorium ze statystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
20. *Resolution concerning the measurement of underemployment and inadequate employment situations, adopted by the Sixteenth International Conference of Labour Statisticians (October 1998)*, The Sixteenth International Conference of Labour Statisticians, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087487.pdf (08.02.2021).
21. Skórska A., *Employment Or underemployment in the context of „Europe 2020” strategy implementation*, „Ekonomia XXI wieku”, 2015, nr 4(8), s. 30-46.
22. Szaban J. M., *Rynek pracy w Polsce i w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.
23. Wąsowicz J., *Elastyczność zatrudnienia a sytuacja na rynku pracy w warunkach negatywnego szoku ekonomicznego*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2016, nr 291, s. 177-193.

24. *Wybrane zagadnienia rynku pracy (liczba osób z minimalnym wynagrodzeniem, „samozatrudnieni”, umowy zlecenia, umowy o dzieło). Dane dla 2019 r.*, źródło danych GUS, 31.12.2020 r., https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5474/9/8/1/wybrane_zagadnienia_ryнку_pracy_dane_dla_2019_r.pdf (07.02.2021).
25. Wyszyński R., *Zjawisko niepełnego wykorzystania zasobu pracy – czym jest i co mówi o rynku pracy w Polsce*, „Bank i Kredyt” 47, 2016, no 3, s. 267-284.
26. *Zatrudnienie w Polsce 2007. Bezpieczeństwo na elastycznym rynku pracy*, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz oraz Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2008, <https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/818338/Zatrudnienie%20w%20Polsce%202007.pdf/d4c93033-5bfb-49ef-8e37-ca64a66da75d?t=1406293235000> (25.12.2021).

PHENOMEN OF UNDEREMPLOYMENT IN THE LABOUR MARKET IN POLAND

The aim of the article was to evaluate the phenomenon of underemployment in terms of gender equality in the labor market in Poland between 2005-2019. The article investigates whether the same tendencies of changes occur amongst underemployed men and women. In addition, the part-time employment was outlined together with the employed and unemployed in Poland within the above-mentioned years in order to examine the research problem more extensively. The author of the article used simple statistical tools, such as: analysis of the dynamics of changes in the form of a measure of relative increase with a variable base and the average rates of changes of the phenomenon over time. The conducted research allowed to determine the average values in individual years and indicate the periods with the highest and the lowest results. Moreover, the applied tools made it possible to determine the annual changes among the underemployed, employed and unemployed. The article uses data gained from the International Labor Organization together with literature related to the topic of the examination including foreign literature. As a result of the research, it was proved that the phenomenon of underemployment in the labor market in Poland in 2005-2019 affected women more than men. Moreover, it was noticed, that there is a greater similarity between the dynamics of changes in the underemployed and the dynamics of changes in the unemployed than in those employed in the analyzed period.

Keywords: underemployment, unemployment, labour market, social problems, Poland.

Podziękowania

Szczególne podziękowania dla Pani dr Kamili Radlińskiej za zmotywowanie do napisania powyższego artykułu oraz okazane wsparcie merytoryczne.

Aleksandra KOPACZ *

ZMIANY NA RYNKU SŁODYCZY W POLSCE OD 2005 ROKU NA PRZYKŁADZIE COLIAN HOLDING SA (WCZEŚNIEJ JUTRZENKA SA), ZPC MIESZKO SA ORAZ WAWEL SA

Zarys treści: Celem artykułu jest analiza wybranych aspektów działalności badanych podmiotów gospodarczych funkcjonujących na polskim rynku słodyczy od roku 2005. Analizą zostały objęte trzy przedsiębiorstwa: Colian Holding SA (wcześniej Jutrzenka SA), ZPC Mieszko SA i Wawel SA. Rynek słodyczy w Polsce od 2005 rozwijał się intensywnie. Wzrost spożycia słodyczy per capita w Polsce zachęcał do wprowadzania nowych innowacyjnych produktów z egzotycznymi składnikami. Na rynku słodyczy w Polsce panowała duża konkurencyjność, co wymuszało spore inwestycje w marketing. Sytuacja zmieniła się w roku 2020. Z powodu pandemii koronawirusa przychody producentów słodyczy zaczęły spadać, Covid miał również wpływ na niektóre zachowania konsumentów.

Słowa kluczowe: rynek słodyczy, trendy konsumenckie, analiza ekonomiczno-finansowa, przedsiębiorstwo, pandemia.

Wprowadzenie

Rynek to mechanizm koordynujący zachowania nabywców i sprzedawców uczestniczących w procesie wymiany dóbr oraz usług¹. Dzieląc rynek pod względem rodzaju dóbr będących przedmiotem obrotu wyróżniamy: rynek towarów, rynek dóbr konsumpcyjnych, rynek dóbr przemysłowych, rynek usług, rynek finansowy oraz rynek czynników produkcji. Rynek słodyczy w Polsce jest częścią rynku dóbr konsumpcyjnych. W niniejszej pracy rynek słodyczy został zbadany za pomocą analizy ekonomiczno-finansowej.

Analiza ekonomiczno-finansowa pozwala poznać ogólną sytuację przedsiębiorstwa. Wyróżniamy analizę ex post (analiza dotychczasowych efektów)

* Absolwentka Szkoły Głównej Handlowej

¹ D. Begg, S. Fischer, *Mikroekonomia*, PWE 2003, s. 72.

oraz analizę *ex-ante* (wyznaczenie dalszego kierunku działalności)². W artykule została przedstawiona analiza wybranych danych finansowych trzech podmiotów działających na polskim rynku słodocy. W latach 2005-2008 omawiane spółki finansowały działalność dzięki rynkowi kapitałowemu i emitowały akcje na GPW. Istotne informacje były publikowane w raportach bieżących i okresowych. W roku 2013 akcje Mieszko przestały być dostępne na GPW, w roku 2018 Jutrzenka SA opuściła giełdę. Wawel SA jest obecny na giełdzie do dziś i o jego sytuacji ekonomiczno-finansowej można najwięcej powiedzieć.

Na dynamikę rozwoju rynku słodocy w Polsce wpłynęła ogólna sytuacja ekonomiczna oraz wahania cen półproduktów, takich jak cukier, jaja czy kakao. Co więcej, trendy wskazywały na wykorzystywanie w wyrobach cukierniczych egzotycznych składników, które trzeba było importować z zagranicy. Rodzimy rynek słodocy był mocno konkurencyjny. Ze względu na różnorodność i ilość dostępnego na rynkach asortymentu, producenci musieli zwiększać wydatki na działania promocyjne i marketingowe³. Rosła rola produktów funkcjonalnych np. zdrowotnych czy niskokalorycznych⁴. Do słodocy zaliczamy wiele kategorii produktów, m.in: drażetki, tabliczki czekoladowe, batony, figurki i zestawy czekoladowe, praliny, ciasta gotowe do jedzenia, cukierki i lizaki, wafle impulsowe, ciastka, batony musli oraz specjalistyczne, chałwa i sezamki oraz gumy do żucia. Kluczowe kanały sprzedaży to dyskonty, które zyskiwały na znaczeniu. Kolejne były supermarkety, na trzecim miejscu uplasowały się średniej wielkości sklepy spożywcze.

Rynek słodocy w Polsce wygenerował w 2019 r. przychody w wysokości ponad 6,7 mld EUR. Pandemia koronawirusa skutkowała obniżeniem przychodów branży w 2020 r. o 7,0% do 6,3 mld EUR. Dodatkowo zauważalnym trendem był spadek przychodów ze sprzedaży gotowych ciast. Konsumentci spędzający czas w domu potrzebowali więcej półproduktów do samodzielnego wyrobu słodocy. Kolejnym trendem był spadek sprzedaży produktów pakowanych w sklepie (na wagę). W roku 2020 wprowadzono stałą, dodatkową opłatę (tzw. LID – „Living income differential”) w wysokości 400,00 USD, doliczaną do każdej tony ziarna kakaowego. W przeliczeniu na miarę kakaową daje nam wartość 500,00 USD na tonę⁵. Dotyczy to surowca pochodzącego z Ghany oraz

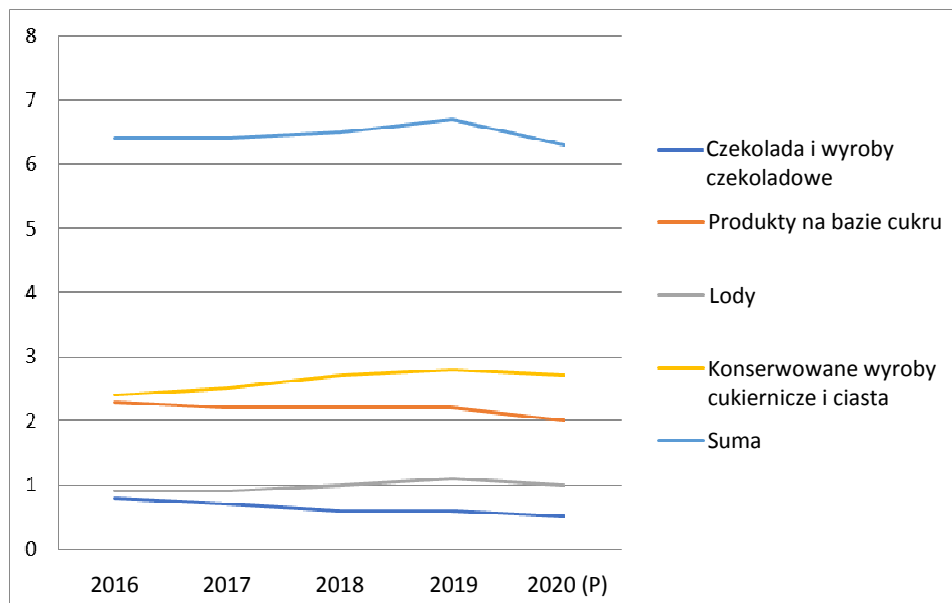
² W. Skoczylas (red.), *Analiza sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, Warszawa 2009, s. 91.

³ <https://www.gb.pl/rynek-slodocy-czeka-stabilny-wzrost-pnews-2604.html>, (16.03.2021).

⁴ *Analiza ekonomiczno-finansowa rynku słodocy w Polsce na przykładzie wybranych przedsiębiorstw*, Aleksandra Kopacz, praca magisterska pod kierunkiem dr Pawła Felis, s. 16.

⁵ <https://www.reuters.com/article/uk-ivorycoast-cocoa-idUSKBN2900NA> (15.03.2020)

Wybrzeża Kości Słoniowej, które razem pokrywają 60% światowego zapotrzebowania na kakao. Opłata LID wpłynęła negatywnie na marżę osiąganą przez omawiane przedsiębiorstwa.

Rysunek 1. Przychody na rynku słodczy w Polsce w latach 2016-2020 (mld EUR)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Wpływ światowej pandemii Koronawirusa na branżę słodczy; Biuro Strategii i Analiz Międzynarodowych Lipiec 2020 Bank PKO BP, s. 9.

Do komunikatu naukowego wykorzystano raporty roczne omawianych przedsiębiorstw, pracę magisterską „Analiza ekonomiczno-finansowa rynku słodczy w Polsce na przykładzie wybranych przedsiębiorstw w latach 2005-2008”, artykuły z prasy branżowej oraz informacje umieszczane na stronach internetowych Jutrzenka SA, ZPC Mieszko SA oraz Wawel SA. Dane finansowe zostały ujęte w tysiącach złotych i razem z dynamiką zmian umieszczone w załączniku 1.

Analiza majątku i wyników finansowych Colian Holding SA (dawniej Jutrzenka SA)

Jutrzenka SA powstała z połączenia dwóch przedwojennych zakładów Fabryki Braci Tysler oraz Fabryki Cukrów i Czekolady „Lukullus” w 1951.

W 1993 przedsiębiorstwo otrzymało status spółki akcyjnej a od 1995 akcje spółki zaczęły być notowane na giełdzie. W 2004 spółka kupiła markę i majątek firmy Goplana. W 2008 została utworzona grupa kapitałowa Jutrzenka Holding SA aby 22.08.2008 r. przekształcić się w Colian Holding SA⁶. Najbardziej znane marki Colian Holding SA to Jutrzenka, Goplana, Appetita, Grzeński i Akuku!

Dane finansowe oraz dynamika zmian zostały umieszczone na końcu artykułu. Colian Holding SA to największe z omawianych przedsiębiorstw. Na przestrzeni 2005-2016 obserwujemy stały wzrost sumy aktywów oraz przychodów ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów (najniższą wartość aktywów czyli 260 590 tys. zł odnotowano w 2005 natomiast najwyższą z 2017 to 1 203 439 tys. zł). Znaczny wzrost przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów w 2006 był spowodowany zakupem marki i majątku „Goplana”. Pozwoliło to na rozszerzenie obecności Firmy na prawie wszystkie segmenty rynku. Do oferowanych klientom 5 grup produktowych dołączyły 4 nowe: czekolady, wyroby czekoladowe nadziewane, karmelki oraz cukierki pozostałe (krówki). Włączenie do oferty Spółki w 2005 roku całkowicie nowych grup produktowych, wpłynęło znacznie na zmianę wielkości oraz struktury sprzedaży ilościowej⁷. Stały wzrost przychodów ze sprzedaży nie przełożył się na analogiczny wzrost zysku netto. Co więcej, Colian Holding w 2008 oraz 2017 zanotował stratę odpowiednio 34 607 tys. zł oraz 30 675 tys. zł.

Po okresie intensywnego pozyskiwania kapitału z rynku w latach 1995-2018 Zarząd Colian Holding SA podjął decyzję o wycofaniu akcji spółki z obrotu giełdowego. Po zwróceniu się do KNF i uzyskaniu zgody akcje oznaczone kodem PLNJTRZN0001 zostały wykluczone z obrotu giełdowego w dniu 28 września 2018⁸. Dlaczego następuje skup akcji? Zarząd wskazuje, że wycofanie firmy z giełdy umożliwi skupienie się na działalności i realizacji strategii rozwoju w kraju i za granicą.

Grupa Colian jest członkiem Polbisco⁹. Jest to Stowarzyszenie Polskich Producentów Wyrobów Czekoladowych i Cukierniczych, które zajmuje się reprezentacją wspólnych interesów w zakresie prawa, nauki, gospodarki i handlu. Grupa ściśle współpracuje z Radą Gospodarki Żywnościowej przy Ministrze Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Colian Holding SA jest również członkiem zwyczajnym Klastra Spożywczego Południowej Wielkopolski. Klastr to geo-

⁶ Sprawozdanie Zarządu z działalności Colian Holding SA za 2017, s. 3.

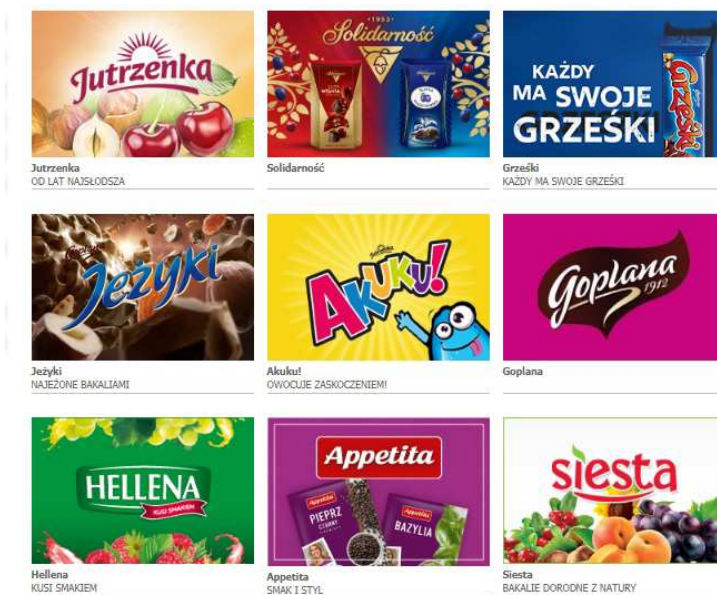
⁷ Roczne sprawozdanie z działalności „Jutrzenka” SA 2006 rok, s. 15.

⁸ <https://www.portalspozywczy.pl/slodycze-przekaski/wiadomosci/colian-holding-zostanie-wykluczony-z-obrotu-gieldowego-28-wrzesnia,163326.html> (15.03.2021).

⁹ http://www.colian.pl/profil_korporacyjny/files/materialy_dodatkowe/COLIAN_wspopracownicy_organizacjami.pdf (15.03.2021).

graficzne skupisko wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji w poszczególnych dziedzinach, konkurujących między sobą, ale także współpracujących¹⁰. Zadaniem klastra jest kształtowanie sytuacji gospodarczo-społecznej regionu w którym działa. Członkowie wspólnie inwestują dzięki czemu obniżają koszty i ryzyko, wzrasta natomiast ich konkurencyjność.

W 2017 r. Colian Holding SA umożliwił zakup słodczy poprzez sklep internetowy islodycze.pl. Oferta obejmuje gotowe zestawy jak również umożliwia konsumentom skomponowanie własnych słodczy. Ideą sklepu internetowego „Polskie Słodczy” jest nie tylko umożliwienie konsumentom dokonywania zakupów w dogodny i szybki sposób, ale także promocja polskich produktów, z uwzględnieniem ich regionalnego pochodzenia. Założenie koresponduje z najważniejszymi trendami rynkowymi¹¹.

Rysunek 2. Marki wchodzące w skład Grupy Colian

Źródło: http://www.colian.pl/profil_produktywy/pl/nasze-marki (16.03.2021).

¹⁰ <http://www.klaster.kalisz.pl/czlonkowie-zwyczajni/> (15.03.2021).

¹¹ <https://www.wiadomoscihandlowe.pl/artykul/islodycze-pl-grupa-colian-otwiera-sklep-internetowy-z-polskimi-slodyczami> (15.03.2021).

Analiza majątku i wyników finansowych ZPC Mieszko SA

Zakłady Przemysłu Cukierniczego Mieszko SA powstały 31 października 1996. Oferta spółki obejmuje: karmelki, wyroby czekoladowe, wafle i inne. Dostępne dane finansowe świadczą o ciągłym, stabilnym wzroście przychodów ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów (od 7% do 10% w latach 2006-2009). Aktywa razem również wzrastały w całym badanym okresie za wyjątkiem 2012 (spadek o 3%). Zysk netto wzrastał rok do roku, z poziomu 1486 tys. zł w 2005 do 15 212 tys. zł w 2013. 12 czerwca 2018 Mieszko podpisał deklarację dotyczącą pochodzenia jaj i produktów jajecznych. Dokument został podpisany ze względu na dobrostan zwierząt oraz oczekiwania Klientów. Firma deklaruje rezygnację z używania jaj i produktów jajecznych (masy jajowej, proszku jajecznego) pochodzących z chowu klatkowego przy wytwarzaniu swoich produktów do 2025 roku¹².

W 2014 spółka zakończyła notowania giełdowe. Dlatego do analiz zostały wykorzystane dane za ostatni pełny rok tj. 2013. Właściciel większościowy Bisantio Investments wezwał do sprzedaży ponad 13,8 miliona akcji Mieszko, czyli około 34 procent sumy, po 3,69 zł za walor. Wzywający zamierza kontynuować dotychczasową działalność gospodarczą spółki w dającej się przewidzieć przyszłości. Wzywający będzie w dalszym ciągu wspierać trwały wzrost i rozwój firmy, a także optymalizację jej struktury kapitałowej – zostało opublikowane w komunikacie spółki. Bisantio Investments uznał inwestycję w akcje Mieszko, jako oferującą atrakcyjne długoterminowe perspektywy inwestycyjne i są zainteresowani zwiększeniem swojego zaangażowania¹³.

Analiza majątku i wyników finansowych Wawel SA

Wawel SA to jedna z najstarszych fabryk cukierniczych w Polsce. Jej początki sięgają 1898, kiedy Adam Piasecki założył w Krakowie firmę cukierniczą. Akcje Wawel SA są od 1997 notowane na GPW¹⁴. Wawel SA corocznie wypłaca dywidendę. W lutym 2021 spółka poinformowała o planach wypłaty dywidendy 25 zł na akcję. W roku 2020 było to 30 zł na akcję¹⁵. Świadczy to o dobrej kondycji spółki oraz o dbałości o relacje z inwestorami.

¹² <https://www.mieszko.pl/pl/informacje-prasowe,22/12,mieszko-s-a-podpisalo-deklaracje-o-wycofaniu-jaj-pochodzenia-klatkowego-do-2025-roku.html> (15.03.2021).

¹³ <https://www.money.pl/gielda/spolkadnia/artukul/spolka,dnia,mieszko;zniknie;z;gieldej;ogromne;wezwanie,5,0,1607941.html> (15.03.2021).

¹⁴ <https://relacjeinwestorskie.wawel.com.pl/akcje-na-gieldzie/historia-na-gieldzie> (15.03.2021).

¹⁵ <https://relacjeinwestorskie.wawel.com.pl/raporty/raporty-biezace/raport/349> (15.03.2021).

Przychody netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów wzrastały stabilnie lub utrzymywały się na podobnym poziomie aż do wybuchu pandemii. Na początku omawianego okresu w 2005 wyniosły 217 618 tys. zł, po 15 latach działalności w 2020 osiągnęły 488 621 tys. zł. Ostatni omawiany rok przyniósł ich spadek o 13% w stosunku do roku poprzedniego. Pandemia nie miała znaczącego wpływu na sumę aktywów, które w 2020 wynosiły tylko o 1% mniej niż w roku poprzednim. Mimo redukcji kosztów Wawel SA zanotował w 2020 r. stratę netto w wysokości 7100 tys. zł.

Spółka Wawel SA jest społecznie zaangażowana. W maju 2020 spółka poinformowała o przekazaniu ponad 35 tysięcy maseczek oraz 1,5 tysiąca litrów płynów do dezynfekcji pracownikom sklepów w całym kraju. Celem inicjatywy było wsparcie niezależnych sklepów spożywczych oraz podziękowanie za zaangażowanie ich pracowników. Produkty do sklepów przekazywali w ramach regularnych wizyt przedstawiciele handlowi firmy Wawel, którzy również wyposażeni zostali w odpowiednie środki bezpieczeństwa. Wawel SA wspólnie z Fundacją Wawel z Rodziną przekazała łącznie ponad tonę słodczy do Szpitala Uniwersyteckiego i Szpitala im. Stefana Żeromskiego w Krakowie oraz Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej w Myślenicach. Paczki ze słodczymi Wawelu dotarły także do krakowskiego ośrodka kwarantanny¹⁶.

Pandemia miała istotny wpływ na wyniki finansowe Wawel. Przedsiębiorstwo zdecydowało o zwiększeniu stanów magazynowych miazgi kakaowej aby minimalizować ryzyko związane z przerwaniem łańcucha dostaw. Inne surowce przedsiębiorstwo pozyskuje od wielu dostawców i nie ma ryzyka przerwania łańcucha dostaw. Spółka podjęła działania zmierzające do redukcji kosztów. Było to zmniejszenie zatrudnienia osób bezpośrednio produkcyjnych oraz ograniczenie działań reklamowych. Również brak możliwości wyjazdów służbowych oraz uczestnictwa w targach wpłynął na obniżenie kosztów (mniejsza eksploatacja samochodów służbowych). Ograniczono korzystanie z usług firm zewnętrznych wyłącznie do zakresu niezbędnego do funkcjonowania firmy.

Spółka nie odczuła wpływu pandemii na płynność finansową, bez większych opóźnień otrzymywała należności i regulowała zobowiązania. Wszystkie większe zaplanowane na 2020 wydatki, w tym wypłata dywidendy zostały zrealizowane bez zakłóceń. W celu zwiększenia sprzedaży oraz dotarcia do nowych grup klientów został uruchomiony sklep internetowy słodkiwawel.pl¹⁷.

¹⁶ <https://relacjeinwestorskie.wawel.com.pl/aktualnosci/arttykul/121> (15.03.2021).

¹⁷ Sprawozdanie finansowe za 2020 rok Wawel SA s. 49.

Podsumowanie

Rynek słodczy w Polsce w okresie 2005-2020 rozwijał się intensywnie i cechował się dużą konkurencyjnością. Omawiane przedsiębiorstwa zwiększały swój majątek; rosły również przychody i zysk netto. Następnie z powodu pandemii koronawirusa przychody producentów słodczy zaczęły spadać. Covid zmienił zachowania konsumentów. Przedsiębiorstwa obecne na rynku słodczy inwestują w marketing oraz wprowadzają nowe produkty próbując utrzymać sprzedaż na wysokim poziomie.

Bibliografia

1. Begg D., Fischer S., *Mikroekonomia*, PWE 2003, s. 72.
2. Skoczylas W. (red.), *Analiza sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, Warszawa 2009, s. 91.
3. <https://www.gb.pl/rynek-slodyczny-czeka-stabilny-wzrost-pnews-2604.html> (16.03.2021).
4. *Analiza ekonomiczno-finansowa rynku słodczy w Polsce na przykładzie wybranych przedsiębiorstw*, Aleksandra Kopacz, praca magisterska pod kierunkiem Dr Pawła Felis, s. 16.
5. <https://www.reuters.com/article/uk-ivorycoast-cocoa-idUSKBN29O0NA> (15.03.2020).
6. Sprawozdanie Zarządu z działalności Colian Holding SA za 2017, s. 3.
7. Roczne sprawozdanie z działalności „Jutrzenka” S.A. 2006 rok, s. 15.
8. <https://www.portalspozywczy.pl/slodycze-przekaski/wiadomosci/colian-holding-zostanie-wykluczony-z-obrotu-gieldowego-28-wrzesnia,163326.html> (15.03.2021).
9. http://www.colian.pl/profil_korporacyjny/files/materialy_dodatkowe/CO_LIAN_wspopraca_z_organizacjami.pdf (15.03.2021).
10. <http://www.klaster.kalisz.pl/czlonkowie-zwyczajni/> (15.03.2021).
11. <https://www.wiadomoscihandlowe.pl/artykul/islodyczne-pl-grupa-colian-otwiera-sklep-internetowy-z-polskimi-slodyczami> (15.03.2021).
12. <https://www.mieszko.pl/pl/informacje-prasowe,22/12,mieszko-s-a-podpisalo-deklaracje-o-wycofaniu-jaj-pochodzenia-klatkowego-do-2025-roku.html> (15.03.2021).
13. <https://www.money.pl/gielda/spolka-dnia/artykul/spolka;dnia;mieszko;zniknie;z;gieldy;ogromne;wezwanie,5,0,1607941.html> (15.03.2021).
14. <https://relacjeinwestorskie.wawel.com.pl/akcje-na-gieldzie/historia-na-gieldzie> (15.03.2021).

15. <https://relacjinwestorskie.wawel.com.pl/raporty/raporty-biezace/raport/349> (15.03.2021).
16. <https://relacjinwestorskie.wawel.com.pl/aktualnosci/artykul/121> (15.03.2021).
17. Sprawozdanie finansowe za 2020 rok Wawel SA s. 49.
18. http://www.colian.pl/profil_produkty/pl/nasze-marki (16.03.2021).

CHANGES ON THE SWEETS MARKET IN POLAND SINCE 2005. ON THE EXAMPLE OF COLIAN HOLDING SA (FORMERLY JUTRZENKA SA), ZPC MIESZKO SA AND WAWEL SA

The aim of the article is to discuss the changes on the Polish confectionery market since 2005. The analysis covered three companies: Colian Holding SA (formerly Jutrzenka SA), ZPC Mieszko SA and Wawel SA. The confectionery market in Poland has been developing intensively since 2005. The increase in the consumption of sweets per capita in Poland encouraged the introduction of new innovative products with exotic ingredients. The confectionery market in Poland was highly competitive, which forced considerable investments in marketing. The situation changed in 2020. Due to the coronavirus pandemic, the revenues of confectionery producers began to decline, Covid also had an impact on consumer behavior.

Keywords: confectionery market, consumer trends, economic and financial analysis, enterprise, pandemic.

Załącznik 1. Dane finansowe w tys. zł oraz dynamika zmian dla lat 2005-2011

JUTRZENKA	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Aktywa razem	260 590	283 995	498 917	826 660	799 827	792 229	868 733
Przych. netto ze sprzedaży	288 659	428 415	489 647	535 855	580 413	621 591	638 719
Wynik z działalności operacyjnej	19 142	26 601	83 802	- 26 944	52 600	35 377	26 536
Zysk brutto	18 756	25 920	79 873	- 36 396	49 324	35 348	25 861
Zysk netto	15 048	20 551	77 990	- 34 607	32 776	31 238	19 534
MIESZKO	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Aktywa razem	207 964	214 100	224 781	224 493	230 362	241 473	552 887
Przych. netto ze sprzedaży	180 326	194 645	214 078	228 296	243 174	263 178	457 749
Wynik z działalności operacyjnej	7 588	8 812	9 513	12 843	14 745	18 029	43 989
Zysk brutto	2 076	3 116	4 055	7 673	11 160	15 261	34 094
Zysk netto	1 486	2 306	2 969	6 161	8 830	12 241	30 514
WAWEL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Aktywa razem	165 862	202 640	226 280	210 019	250 913	295 382	378 200
Przych. netto ze sprzedaży	217 618	239 222	245 195	255 389	313 333	377 637	465 146
Wynik z działalności operacyjnej	24 679	54 284	28 171	30 998	39 227	56 963	67 019
Zysk brutto	27 989	54 520	27 874	31 266	39 923	59 153	70 337
Zysk netto	22 969	44 184	22 378	25 090	32 051	47 739	56 783
Dynamika zmian							
JUTRZENKA	06/05	07/06	08/07	09/08	10/09	11/10	12/11
Aktywa razem	9%	76%	66%	-3%	-1%	10%	-5%
Przych. netto ze sprzedaży	48%	14%	9%	8%	7%	3%	-1%
Wynik z działalności operacyjnej	39%	215%	-132%	-295%	-33%	-25%	-83%
Zysk brutto	38%	208%	-146%	-236%	-28%	-27%	-67%
Zysk netto	37%	279%	-144%	-195%	-5%	-37%	138%
MIESZKO	06/05	07/06	08/07	09/08	10/09	11/10	12/11
Aktywa razem	3%	5%	0%	3%	5%	129%	5%
Przych. netto ze sprzedaży	8%	10%	7%	7%	8%	74%	5%
Wynik z działalności operacyjnej	16%	8%	35%	15%	22%	144%	-22%
Zysk brutto	50%	30%	89%	45%	37%	123%	-53%
Zysk netto	55%	29%	108%	43%	39%	149%	-54%
WAWEL	06/05	07/06	08/07	09/08	10/09	11/10	12/11
Aktywa razem	22%	12%	-7%	19%	18%	28%	16%
Przych. netto ze sprzedaży	10%	2%	4%	23%	21%	23%	20%
Wynik z działalności operacyjnej	120%	-48%	10%	27%	45%	18%	16%
Zysk brutto	95%	-49%	12%	28%	48%	19%	18%
Zysk netto	92%	-49%	12%	28%	49%	19%	17%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych omawianych przedsiębiorstw.

Załącznik 2. Dane finansowe w tys. zł oraz dynamika zmian dla lat 2012-2019

JUTRZENKA	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Aktywa razem	821 759	1 129 527	1 062 962	1 090 571	1 121 560	1 203 439	bd	bd
Przych. netto ze sprzedaży	634 424	807 767	883 828	888 964	930 029	962 933	bd	bd
Wynik z działalności operacyjnej	4 468	22 065	30 551	69 016	41 499	45 407	bd	bd
Zysk brutto	8 449	18 196	30 445	69 918	42 250	43 944	bd	bd
Zysk netto	46 427	30 800	20 791	66 822	39 689	- 30 675	bd	bd
MIESZKO	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Aktywa razem	580 967	560 734	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Przych. netto ze sprzedaży	481 443	486 390	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Wynik z działalności operacyjnej	34 498	31 851	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Zysk brutto	16 140	16 188	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Zysk netto	13 997	15 212	bd	bd	bd	bd	bd	bd
WAWEL	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Aktywa razem	437 625	503 369	554 904	634 521	672 814	732 315	773 675	795 139
Przych. netto ze sprzedaży	555 897	595 645	594 161	631 188	645 896	566 324	559 164	564 440
Wynik z działalności operacyjnej	77 440	96 011	102 922	107 843	98 677	97 495	94 370	70 303
Zysk brutto	82 710	99 804	108 683	114 994	105 279	104 561	95 860	73 042
Zysk netto	66 668	80 467	88 035	92 868	85 086	113 322	77 256	18 785
Dynamika zmian								
JUTRZENKA	13/12	14/13	15/14	16/15	17/16	18/17	19/18	20/19
Aktywa razem	37%	-6%	3%	3%	7%	bd	bd	bd
Przych. netto ze sprzedaży	27%	9%	1%	5%	4%	bd	bd	bd
Wynik z działalności operacyjnej	394%	38%	126%	-40%	9%	bd	bd	bd
Zysk brutto	115%	67%	130%	-40%	4%	bd	bd	bd
Zysk netto	-34%	-32%	221%	-41%	-177%	bd	bd	bd
MIESZKO	13/12	14/13	15/14	16/15	17/16	18/17	19/18	20/19
Aktywa razem	-3%	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Przych. netto ze sprzedaży	1%	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Wynik z działalności operacyjnej	-8%	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Zysk brutto	0%	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Zysk netto	9%	bd	bd	bd	bd	bd	bd	bd
WAWEL	13/12	14/13	15/14	16/15	17/16	18/17	19/18	20/19
Aktywa razem	15%	10%	14%	6%	9%	6%	3%	bd
Przych. netto ze sprzedaży	7%	0%	6%	2%	-12%	-1%	1%	Bd
Wynik z działalności operacyjnej	24%	7%	5%	-8%	-1%	-3%	-26%	Bd
Zysk brutto	21%	9%	6%	-8%	-1%	-8%	-24%	bd
Zysk netto	21%	9%	5%	-8%	33%	-32%	-76%	bd

Zródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych omawianych przedsiębiorstw.

Kamil PIETRASIK*

IMPLIKACJE PANDEMII COVID-19 DLA SAUDYJSKIEGO BUDŻETU 2021

Zarys treści: Pandemia COVID-19 spowodowała, iż wiele gospodarek wraz z planami budżetowymi na rok 2020 musiały być skorygowane, zaś kolejne planowane budżety np. na rok 2021 muszą być nakreślane z dozą ostrożności. Ten stan rzeczy dotyczy nie tylko Arabii Saudyjskiej, ale i pozostałych państw na świecie. Tak więc, celem niniejszego artykułu jest wyartykułowanie następstw, jakie wyniknęły oraz w przyszłości mogą wynikać z założeń zatwierdzonego przez króla Arabii Saudyjskiej budżetu na rok 2021 mając na uwadze wygenerowania innego poziomu przychodów przy jednoczesnych nieprzewidywalnych wydatkach królestwa saudyjskiego. W tym celu zaproponowano technikę badawczą, jaką jest krytyka, analiza oraz przegląd nie tylko literatury przedmiotu, ale przede wszystkim źródeł internetowych, które są bogate w tej materii ze względu na aktualny temat i nie do końca omówiony przez ekspertów, naukowców w anglojęzycznych lub polskojęzycznych artykułach, rozdziałach lub przyczynkach do dyskusji.

Słowa kluczowe: Arabia Saudyjska, budżet, deficyt, Bliski Wschód, pandemia.

Wprowadzenie

Pandemia koronawirusa (COVID-19)¹, która na początku 2020 r. pojawiła się nie tylko w wielu krajach bliskowschodnich, ale na całym świecie, spowodowała, iż nakreślone wcześniej plany budżetowe i przyszłe założone projekty, inicjatywy uwzględnione w budżecie państwowym trzeba było zmodyfikować. COVID-19 uwypuklił wiele problemów na płaszczyźnie nie tylko ekonomicznej, ale również gospodarczej i politycznej. W tym celu można podać na przykład kazu Wielkiej Brytanii, która musiała skorygować założenia swojego budżetu i wygospodarować dodatkowo 12 miliardów funtów brytyjskich (GBP), w celu ratowania swojej gospodarki, która to odnotowała straty z powodu wspomnianej

* Członek Towarzystwa Azji i Pacyfiku

¹ Szerzej zob.: K. Pietrasik, *Arabia Saudyjska: historie wybranych epidemii i prerogatywa królewska w walce z koronawirusem*, *Studia Orientalne*, nr 2, 2020, s. 62-64.

pandemii². Powodem był spadek wzrostu gospodarczego z 1,4 proc. (2019) do zaledwie 1 proc. w 2020 r.³. Również taki bogaty kraj jak Arabia Saudyjska musiał dokonać korekt w kwestii prognozowanych wydatkach oraz szacunkowych przychodach, które miały być realizowane oraz zostać osiągnięte począwszy od 1 stycznia 2020 r., a także zmienić kurs prowadzenia polityki krajowej i zagranicznej na wielu płaszczyznach: społecznych, gospodarczych, kulturowych i pozostałych. Zatem jak widać na kanwie podanych wcześniej przykładów, proponowany temat jest ważny i ma charakter rozwojowy, albowiem pandemia koronawirusa ma to do siebie, iż może spowodować, że zaprezentowane założenia saudyjskiego budżetu oraz poruszone kwestie w tymże artykule ulegną zmianie. Jednak na chwilę obecną, dysponując dotychczasowymi informacjami dot. budżetu saudyjskiego na rok 2021, autor proponuje pochylić się nad implikacjami pandemii COVID-19 dla saudyjskiego budżetu 2021. W tym celu zaproponowano technikę badawczą, jaką jest krytyka, analiza oraz przegląd nie tylko literatury przedmiotu, ale przede wszystkim eksplikacja oraz weryfikacja źródeł internetowych, które są bogate w tym aspekcie ze względu na aktualność poruszanego zagadnienia. Tym samym można tutaj zasugerować stwierdzenie, iż artykuł ten spełnia rolę dostarczenia jak najbardziej obiektywnych spostrzeżeń na temat saudyjskiego budżetu 2021.

Założenia budżetu saudyjskiego na rok 2021

Strategia *Wizja 2030* dotycząca dywersyfikacji gospodarki pomogła Arabii Saudyjskiej w przetrwaniu pandemii COVID-19 i umożliwiła ustalenie priorytetów np. w systemie ochrony zdrowia na co wskazali w dniu 15 grudnia 2020 r., saudyjski król Salman oraz książę koronny Mohammed bin Salman. Otóż tego dnia, w trakcie przedstawiania zatwierdzonego budżetu na 2021 r. wraz z wydatkami, które oszacowano na kwotę 990 miliardów riali saudyjskich (264 miliardów dolarów amerykańskich – USD), król Salman wspomniał o tym, iż nakazał, ażeby budżet jego królestwa za priorytet przyjął: ochronę zdrowia oraz zapewnienie bezpieczeństwa obywateli saudyjskich i mieszkańców tego królestwa. A także wygospodarowano dodatkowe fundusze i przedsięwzięto wysiłki w celu ograniczenia skutków pandemii wpływających na saudyjską gospodarkę⁴. Z kolei

² *Chancellor delivers Budget 2020*, <https://www.gov.uk/government/news/chancellor-delivers-budget-2020>, (02.02.2021).

³ *UK Budget 2020: Chancellor signals "whatever it takes" support*, <https://www.cazenovecapital.com/uk/wealth-management/insights/wealth-planning/uk-budget-2020-chancellor-signals-whatever-it-takes-support/>, (02.02.2021).

⁴ *King Salman announces Saudi Arabia's \$264bn budget 'with health the priority'*, <https://www.arabnews.com/node/1777876/business-economy>, (02.02.2021).

książę koronny Mohammed wspomniał, że rok 2020 był trudnym rokiem nie tylko dla saudyjskiego królestwa, ale także dla całego świata z powodu pandemii koronawirusa⁵. Trudno się z tym stwierdzeniem nie zgodzić, bowiem jak pokazał przytoczony wcześniej przypadek Wielkiej Brytanii, wszystkie państwa świata odnotowały nie progres na wielu płaszczyznach a wręcz przeciwnie. Natomiast wracając do wspomnianych wcześniej wydarzeń z 15 grudnia 2020 r. ws. saudyjskiej deklaracji budżetowej, to można wyszczególnić pewne trafne stwierdzenie. A mianowicie: „*Wizja 2030* została wypróbowana i przetestowana przez pandemię, powodując zwiększenie odporności gospodarki i pomagając zniwelować negatywne skutki kryzysu”⁶. Warto w tym miejscu wskazać także, że saudyjskie prognozy na 2021 r. pokazały, że w tym roku spodziewany jest spadek o 3,7 proc. PKB, a w przyszłym roku (2022 r. – w przyp. autora) wzrost o 3,2 proc. przy założeniu, że aktywność gospodarcza poprawi się w 2021 roku. Jednak zanim ten stan ulegnie zmianie i nastąpi powrót do poziomu 4,9 procent a następnie niemalże zniknie (0,4 procent) będzie to możliwe dopiero w 2023 r.⁷. W ocenie autora tekstu są to bardzo optymistyczne scenariusze. Lecz należy pamiętać, iż skutki, te negatywne, w postaci mniejszych wpływów, czy też ogólnych przychodów z tytułu np. prowadzenia handlu zagranicznego, Arabia Saudyjska może odczuwać przez kolejne lata a nie maksymalnie do roku 2023, tak jak zostało wspomniane wcześniej.

Idąc dalej warto wskazać, iż saudyjski minister finansów Mohammed al-Jadaan powiedział na konferencji prasowej w dniu 15 grudnia 2020 r., że większość sektorów gospodarki zaczęła ożywiać się po negatywnych skutkach wynikających z pandemii, zauważalne w drugiej połowie 2020 r.: „Myślę, że ożywienie gospodarcze w trzecim i czwartym kwartale dobrze wróży wzrostowi gospodarczemu w najbliższych latach”⁸. Powyższe słowa brzmią optymistycznie, gdy mówi się o ujęciu długoterminowym. W tym miejscu warto zauważyć, iż Monica Malik, główna ekonomistka w *Abu Dhabi Commercial Bank*, prognozuje, w tej kwestii, że docelowy saudyjski deficyt na 2021 r. wydaje się być ambitny: „ale w tym roku widzieliśmy istotne wsparcie dla budżetu w postaci ogromnej dywidendy *Aramco* i zwrotów z inwestycji, które prawdopodobnie będą kluczowymi

⁵ *King Salman announces Saudi Arabia's \$264bn budget 'with health the priority'*, <https://www.arabnews.com/node/1777876/business-economy>, (02.02.2021).

⁶ *King Salman announces Saudi Arabia's \$264bn budget 'with health the priority'*, <https://www.arabnews.com/node/1777876/business-economy>, (02.02.2021).

⁷ *King Salman announces Saudi Arabia's \$264bn budget 'with health the priority'*, <https://www.arabnews.com/node/1777876/business-economy>, (02.02.2021).

⁸ *Saudi 2021 budget cuts spending after deficit spike on oil, COVID-19*, <https://www.reuters.com/article/saudi-budget-int-idUSKBN28P2MJ>, (02.02.2021).

czynnikami wpływającymi na 2021 r.⁹. Co ciekawe Arabia Saudyjska spodziewa się, że dług publiczny wzrośnie w 2021 r. do poziomu 937 miliardów riali z 854 miliardów riali, w porównaniu z 2020 r. Tym samym, oczekuje się, że rezerwy rządowe w saudyjskim banku centralnym spadną w 2021 r. do 280 miliardów riali z szacowanych 346 miliardów ujętych na rok 2020, podało saudyjskie ministerstwo finansów¹⁰. Zatem można użyć stwierdzenia, że Arabia Saudyjska może pochwalić się ogromnym oraz ambitnym budżetem, tak jak zostało to wspomniane wcześniej w tekście. Niemniej jednak należy wziąć pod uwagę kilka kwestii, które mogą sprawić, iż wszystko to może ulec zmianie. Otóż warto pamiętać, że polityka dystrybucyjna, która kładzie nacisk na inwestycje infrastrukturalne może przyspieszyć ekspansję gospodarczą. Ogromne budżety mogą stanowić potężną dźwignię finansową dla polityki fiskalnej, które stymulują popyt (i wzrost) poprzez wydatki deficytowe, kiedy potencjał ekonomiczny jest niewykorzystany, i może złagodzić jego skutki (ustabilizowanie cen), gdy jego możliwości zostaną w pełni wykorzystane¹¹. Przy nakreślaniu założeń budżetu dla poszczególnego państwa na nadchodzący rok fiskalny należy brać pod uwagę wiele czynników i nie chodzi tutaj o wpływy z tytułu eksportu surowców lub wpływów wygenerowanych w sektorze turystycznym, w przypadku gdy mowa o Arabii Saudyjskiej, ale innymi czynnikami wewnętrznymi. Na przykład warto wskazać na pewne zjawisko społeczne, czyli na tzw. starzenie się społeczeństwa¹². Chodzi tutaj przede wszystkim o: wypłacenie emerytur i zagwarantowanie opieki medycznej, ekspansję państwa oraz inicjacje i rozwój wydatków, czy wpływy z podatków państwowych, a także koszty różnych programów, które zostały zorganizowane przez instytucje państwowe¹³. Warto nadmienić, iż uzależnienie swojego budżetu od sprzedaży ropy naftowej i gazu ziemnego, to nie tylko specyfika saudyjska, ale również innego kraju bliskowschodniego, na przykład Iraku. Warte podkreślenia w tej kwestii jest to, iż w dniu 21 grudnia 2020 r. rząd Iraku zatwierdził projekt budżetu na 2021 r. na poziomie 150 bilionów irackich dinarów (103 miliardy USD), ponieważ kraj ten zmaga się z kryzysem gospodarczym oraz finansowym spowodowanym niskimi cenami ropy. Co więcej, iracki deficyt budżetowy oszacowano tym samym na kwotę 63 bilionów dinarów (43 miliardy

⁹ *Saudi 2021 budget cuts spending after deficit spike on oil, COVID-19*, <https://www.reuters.com/article/saudi-budget-int-idUSKBN28P2MJ>, (02.02.2021).

¹⁰ *Saudi 2021 budget cuts spending after deficit spike on oil, COVID-19*, <https://www.reuters.com/article/saudi-budget-int-idUSKBN28P2MJ> (02.02.2021).

¹¹ A. Hicks, *Public budget* (w:) J. Beckert, M. Zafirovski, *International encyclopedia of economic sociology*, Routledge, Londyn 2011, s. 546.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

USD) – podały irackie agencje rządowe¹⁴. Natomiast warto podać analogię i na przykład Niemcy, ogłosiły, że ich budżet na rok 2021 – osiągnie kwotę 413,4 miliardów euro, to o prawie 19 proc. mniej niż przeznaczono w budżecie na rok 2020, lecz o 43 miliardy euro więcej niż pierwotnie przewidywano. Przedstawiony powyżej kasus Niemiec, świadczy o tym, że budżet tego państwa na rok 2021 i praktycznie do roku 2024 będzie kształtowany przez odczuwalne skutki ekonomiczne jakie wygenerowała pandemia COVID-19¹⁵. W tym miejscu autor tekstu proponuje zakończyć omawianie wątków irackiego i niemieckiego budżetu na rok 2021 i sugeruje, ażeby pochylić się nad priorytetami saudyjskiego budżetu z lat ubiegłych, w celu pokazania jak kształtował się deficyt przy jednoczesnym ukazaniu priorytetowych sektorów na które wygospodarowano najwięcej funduszy z budżetu na dany rok. Zatem poniżej zaprezentowano założenia saudyjskich budżetów od 2017 do 2020 r. z uwzględnieniem wydatków na poszczególne, najważniejsze sektory wraz z osiągniętym deficytem, w danym roku fiskalnym.

Tabela 1. Założenia saudyjskich budżetów w latach 2017-2020

Rok	Najważniejsze sektory	Deficyt (w %)
2017	Edukacyjny, obrony narodowej, zdrowia i rozwoju społecznego, bezpieczeństwa i administracji regionalnej.	7,7
2018	Administracyjny (również na poziomie lokalnym), edukacyjny, zdrowia i rozwoju społecznego	5,9
2019	Infrastrukturalno-transportowy, obrony narodowej, zasobów ekonomicznych, edukacyjny, zdrowia i rozwoju społecznego, administracyjny publicznej i lokalnej.	4,2
2020	Infrastrukturalno-transportowy, edukacyjny, administracyjny (również na poziomie lokalnym), zasobów ekonomicznych, edukacyjny, zdrowia i rozwoju społecznego, obrony narodowej, administracja regionalna i bezpieczeństwa.	6,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Budget*, <https://www.mof.gov.sa/en/budget/Pages/Statement.aspx> (02.02.2021).

¹⁴ *Iraq's cabinet approves 2021 draft budget of \$103 billion*, <https://www.reuters.com/article/iraq-budget-int/iraqs-cabinet-approves-2021-draft-budget-of-103-billion-idUSKBN28V2G8>, (02.02.2021).

¹⁵ *Investing to address the consequences of the pandemic*, <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/cabinet-budget-2021-1790544>, (02.02.2021).

Jak wynika z zaprezentowanej tabeli 1, w roku 2017 królestwo saudyjskie w swoim budżecie wskazało, iż priorytetem będą wydatki na takie sektory jak: edukacyjny, obrony narodowej, zdrowia, rozwoju społecznego bezpieczeństwa i administracji regionalnej. Zaś deficyt w tymże roku osiągnął 7,7 proc. saudyjskiego Produktu Krajowego Brutto (PKB). Rok później saudyjskie wydatki były skierowane na sektory podobne, co rok w roku 2017. Wówczas deficyt został utrzymany na poziomie 5,9 proc., czyli o 1,8 proc. mniej niż rok wcześniej. Natomiast w roku 2019, sektorami na które przeznaczono najwięcej funduszy to m.in.: infrastrukturalno-transportowy, obrony narodowej, zasobów ekonomicznych, edukacyjny, zdrowia i rozwoju społecznego, administracyjny publicznej i lokalnej. Zaś deficyt zamknięto na poziomie 4,2 proc. W porównaniu z rokiem 2018, to było o 1,7 proc. mniej. Mogło się wydawać, iż deficyt w roku 2020 będzie mniejszy mając na uwadze tendencję spadkową w tej kwestii, począwszy od roku 2017, lecz realia okazały się zupełnie inne i z powodu pandemii koronawirusa wyglądało to nieco inaczej. Otóż w budżecie saudyjskim na rok 2020 zakładano, że priorytetem będą takie sektory jak: infrastrukturalno-transportowy, edukacyjny, administracyjny (również na poziomie lokalnym), zasobów ekonomicznych, edukacyjny, zdrowia i rozwoju społecznego, obrony narodowej, administracja regionalna i bezpieczeństwa. Zaś deficyt zamknięto na poziomie 6,4 proc., czyli w porównaniu z rokiem 2019 o 2,2 proc. więcej. Warto jeszcze nadmienić, iż podczas planowania budżetu w roku 2020, dokonano prognozy dot. deficytu na kolejne lata i przypuszczalnie stwierdzono, że w roku 2021 wyniesie on 5,1 proc. zaś w roku 2022 – 3,0 proc. Natomiast w 2023 r. według saudyjskiego ministerstwa finansów i króla saudyjskiego deficyt ma osiągnąć 0,4 proc.¹⁶ W ocenie autora jest to raczej niemożliwe, gdyż jak zostało wspomniane wcześniej w tekście, następstwa pandemii koronawirusa będą widoczne przez długi okres czasu, a nie do 2023 r.

Ogólnie rzecz ujmując autor tekstu chce wskazać, iż przytoczone powyżej kwestie dot. deficytu prognozowanego i realnego oraz planowanie budżetu na kolejny rok, to jedna kwestia, zaś jego urzeczywistnienie, to druga sprawa. Warto wskazać na pewien element. Otóż Saudowie w swoich budżetach począwszy od roku 2016 do 2021 r. nie uwzględniają w swoich planach sektorów, które są istotne w ocenie autora tekstu w kwestii finansowania. Takimi sektorami są m.in.: energetyczny, medialny, ekonomii i planowania, czy sprawiedliwości. Dlaczego? można zaproponować tutaj stwierdzenie mówiące, iż saudyjskie królestwo na chwilę obecną nie zмага się z problemami w tych sektorach i nie ma potrzeby

¹⁶ *Budget Statement. Fiscal Year 2020*, <https://www.mof.gov.sa/en/budget/2020/Documents/Bud-Eng2020.pdf>, (02.02.2021).

ogromnego wsparcia finansowego z budżetu saudyjskiego. W ramach potwierdzenia powyższych słów warto nadmienić, że gospodarki, które charakteryzują się wysokim, ale niewielkim wykorzystaniem produkcji, generują duże dochody i to bez konieczności angażowania ludzi do pracy, aby wygenerować te ogromne zyski¹⁷. W tym miejscu warto jeszcze krótko zasygnalizować, iż priorytetową kwestią w planowaniu wydatków budżetowych Arabii Saudyjskiej jest obronność, szacowana na prawie 9 miliardów riali saudyjskich, które to wyniosły w roku 1975, co daje wydatki rządu dla porównania wydatki takie jak na sektor budownictwa¹⁸.

Następstwa wynikające z założeń saudyjskiego budżetu

Przedstawione w poprzedniej części tekstu założenia, jakie nakreślone zostały w saudyjskim budżecie na rok 2021 mogą ulec zmianie (opinia autora tekstu). Głównie chodzi tutaj o skorygowanie planów, jeśli chodzi o kwestie dot. wielkości osiągniętych zysków oraz wydatków, w momencie, gdy faktyczne liczby będą różnić się od prognozowanych. Zatem nie będzie tajemnicą, gdy padnie w tym miejscu stwierdzenie, że budżet tegoż bliskowschodniego państwa uzależniony jest nadal od wielkości sprzedaży ropy naftowej oraz gazu ziemnego (kwestie wydatków i osiągniętego deficytu). Warto pokreślić jeszcze, iż w roku 2020, w czasie gdy stwierdzono na całym świecie pandemię koronawirusa, popyt na surowce ze strony wielu państw na świecie – zmniejszył się¹⁹. Tym samym wpływy do budżetu saudyjskiego z tego tytułu były o wiele mniejsze niż przypuszczano rok wcześniej. W związku z tym automatycznie dochodzi do weryfikowania założeń budżetowych ujętych na rok 2020 i następuje korygowanie wielkości poniesionych wydatków. Niewielkie zainteresowanie nabyciem saudyjskich surowców, spowodowane było nie tylko mniejszymi wpływami do budżetu poszczególnego kraju, lecz wprowadzonymi pewnymi ograniczeniami lub zawieszeniem w poruszaniu się w ruchu morskim, lądowym, czy też powietrznym. W wyniku tego, eksploatacja prywatnych środków komunikacji odnotowała tendencję spadkową. Warto także dodać, iż wynikało to z faktu, że przez kilka miesięcy grupy osób na świecie wykonywało swoje obowiązki zawodowe nie tylko w sposób stacjonarny ale także zdalny. Zdaniem autora tekstu poruszony wątek również przyczynił się do tego, iż zmniejszył się popyt na saudyjskie surowce

¹⁷ R. Wilson, *The economies of the Middle East*, Macmillan Press, London-Basingstoke 1979, s. 40. (ebook).

¹⁸ Ibidem, s. 46.

¹⁹ *Oil Plunges Below Zero for First Time in Unprecedented Wipeout*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-19/oil-drops-to-18-year-low-on-global-demand-crunch-storage-woes> (2.1.2021).

i tym samym wygenerował mniejsze zyski niż zakładano w budżecie saudyjskim na rok 2020. Idąc dalej można zauważyć, że gospodarki MENA charakteryzują się dominacją sektora publicznego w działalności gospodarczej zapewniającej dużą część produkcji krajowej i na opieraniu się głównie na krajowych środkach finansowych, które w większości przypadków nie zaspokajają potrzeb poszczególnych gospodarek. W związku z tym takie kraje dokonały radykalnych zmian w polityce gospodarczej i zwróciły się ku bardziej zliberalizowanej polityce gospodarczej, ażeby podjąć wsparcia własnego rozwoju²⁰. Podejmując próbę analizy sytuacji na rynku paliwowym i lotniczym oraz motoryzacyjnym jaka miała miejsce w 2020 r. można zasugerować stwierdzenie, iż deficyt nie tylko saudyjski ale np. iracki może być większy niż planowano, zaś przychody z tytułu sprzedaży surowców mogą utrzymywać się na niewielkim poziomie. Natomiast podejmując się nietłatego zadania, jakim jest próba prognozy, to warto zauważyć, że gdyby sytuacja w roku 2021 na wcześniej wspomnianych rynkach była inna niż w roku 2020, to plany zawarte w saudyjskim budżecie byłyby realizowane zgodnie z przyjętym harmonogramem. Niemniej jednak warto mieć na uwadze pewien istotny fakt. Mianowicie region MENA może pochwalić się największymi na świecie rezerwami ropy naftowej, zaś nadwyżki finansowe są znaczne. Co ciekawe region ten ma ogromny potencjał w sferze odnawialnych źródeł energii – zwłaszcza energii słonecznej. Warto dodać, że po proklamowaniu niepodległości w XX wieku państwa (arabskie – w przyp. autora) skupiły się na produkcji a także wydobywaniu własnych surowców, strukturze zdrowia oraz budownictwie²¹.

W tym miejscu autor proponuje przywołać inne czynniki, które mogą znacząco wpłynąć na saudyjskie założenia budżetowe. Otóż mogą one ulec zmianie w momencie, gdy w Arabii Saudyjskiej nastąpi tendencja spadkowa osób odwiedzających Arabię Saudyjską, w celach turystycznych, pielgrzymkowych do dwóch świętych miejsc: Mekki i Medyny. Nieprzypadkowo nadmieniono wątek turystów, gdyż to właśnie turyści przynoszą ogromne zyski dla poszczególnych państw. W tym miejscu przywołajmy kazu Japonii. Otóż liczba turystów w porównaniu z listopadem roku 2019 i 2020, z powodu pandemii koronawirusa i tym samym wprowadzenia obostrzeń w wielu krajach, w tym i w Japonii, spadła

²⁰ *Editor's Introduction: The Problem under Analysis* (w:) M. Sami Ben Ali, *Economic Development in the Middle East and North Africa. Challenges and Prospects*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2016, s. XVIII.

²¹ M. Sami Ben Ali, S. M. S. Krammer, *The Role of Institutions in Economic Development* (w:) M. Sami Ben Ali, *Economic Development in the Middle East and North Africa. Challenges and Prospects*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2016, s. 7.

o 97,7 proc.²². W wyniku czego Japończycy przeznaczyci z budżetu 1.03 trylionów USD, w celu ratowania swojej gospodarki i zapewnienia płynności w funkcjonowaniu finansów publicznych²³. W tym miejscu warto powrócić do wątku, w którym to wspomniano o osobach przybywających do Arabii Saudyjskiej. Otóż osoby przybywające do Arabii Saudyjskiej w celach: religijnych, turystycznych i zarobkowych, generują zyski dla saudyjskiego budżetu. Warto zaznaczyć w tym miejscu, iż np. w roku 2010 zyski składające się na PKB Arabii Saudyjskiej generowało ponad 44 proc. nie-saudyjskiej²⁴ siły roboczej²⁵. Zaś ponad dekadę później wskaźniki te mogą być zupełnie inne, gdyż wiele krajów na świecie stworzyło regulacje prawne, w postaci zakazu opuszczania danego kraju np. Indii²⁶ lub Filipin²⁷. Przyniesione kraje nie zostały wymienione przez autora przypadkowo, albowiem osoby z Indii i Filipin stanowią największą grupę pracowników zagranicznych pracujących w królestwie saudyjskim²⁸. Gdyby sytuacja jaka miała miejsce w roku 2020, powtórzyła się w 2021 r., to w budżecie saudyjskim zatwierdzonym w połowie grudnia 2020 r. trzeba dokonać poprawek. Bowiem, gdyby utrzymano wydatki na ustalonym poziomie, zaś zyski nie byłyby wystarczające, wynikające z tytułu niewydolności w sektorze pracowniczym i tzw. manka siły roboczej pochodzącej głównie z wielu krajów Azji Południowo-Wschodniej, czy Azji Południowej, nastąpić może gwałtowny wzrost saudyjskiego deficytu, który nawet Arabia Saudyjska z osiągniętym PKB *per capita* – 54,500 USD (2017 r.)²⁹ musi uważnie kontrolować i na niepokojące sygnały na

²² *Foreign visitors to Japan down 97,7% in Nov. from year earlier*, https://saudigazette.com.sa/article/601589?fbclid=IwAR0AmFcoZu-nXgMtbYZHVb_2hJd6_CV2gygYsOaTCeELDMWmo1a4o4fHHQ-E (02.01.2021).

²³ *Japan Approves Record \$1 Trillion Budget for Next Year*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-12-21/japan-approves-record--trillion-budget-for-next-year> (02.01.2021).

²⁴ Chodzi tutaj o emigrantów zarobkowych z takich krajów jak: Indie, czy Filipiny. Szerzej zob.: N. Buchele, *Saudi Arabia – Culture Smart!: The Essential Guide to Customs & Culture*, Kuperard, Londyn 2009, s. 105.

²⁵ *Editor's Introduction...*, op. cit., s. XVIII.

²⁶ *Covid-19: Should Indian states consider lockdowns again – even as a last resort?*, <https://scroll.in/article/979363/covid-19-should-indian-states-consider-lockdowns-again-even-as-a-last-resort> (02.01.2021).

²⁷ *Coronavirus: Millions return to lockdown in Philippines*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-53646149> (02.01.2021).

²⁸ Wiele mniejszości żyje w Arabii Saudyjskiej nielegalnie. Grupy te pochodzą również z: Indonezji, Bangladeszu, Afryki i krajów arabskich. Za: T. H. Faadak, K. Roberts, *Youth in Saudi Arabia*, Palgrave Macmillan, Cham 2019, s. 159.

²⁹ *Middle East: Saudi Arabia*, https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook//geos/print_sa.html (02.01.2021).

płaszczyźnie gospodarki, ekonomii, w odpowiednim momencie reagować. W przeciwnym razie w dłuższej perspektywie, zyski z eksportu surowców nie będą odczuwalne w królestwie saudyjskim a tym samym rozwój oraz innowacyjność dotykające wiele płaszczyzn tegoż państwa zostaną opóźnione lub wstrzymane i zauważalne będzie wówczas wyhamowanie wzrostu tempa gospodarczego, co może okazać w przypadku Arabii Saudyjskiej nie od razu katastrofą ale dość uciążliwe. A to może prowadzić w skrajnym przypadku do pojawienia się masowych demonstracji i protestów ze strony obywateli saudyjskich i osób zamieszkujących to królestwo, w celu wyrażenia swojego sprzeciwu lub niezadowolonia z sposobu prowadzenia polityki np. fiskalnej.

Podsumowanie

Tytułem zakończenia należy wskazać, iż pandemia COVID-19 przyczyniła się znacząco do tego, iż nie tylko Arabia Saudyjska, ale i inne państwa na świecie musiały w roku 2020 nanieść poprawki na ustalone w roku 2019, wydatki i przychody, które nie były takie, jak zaplanowano. Z kolei rok 2020, to moment, który sprawił, iż z ogromną ostrożnością planowano budżet saudyjski na rok 2021, który również pod wpływem wielu czynników spowodowanych COVID-19 mógł zniekształcić przyjęte założenia budżetowe w 2020 r. Podjęty temat dotyczący omawiania budżetu saudyjskiego przyjętego na rok 2021 ma charakter rozwoju i podlegający ciągłej analizie, bowiem założenia zawarte w tymże budżecie mogą w każdej chwili ulec zmianie. Jednak wielkość eksportu i importu przy jednoczesnych dochodach i wydatkach krajowych może przyczynić się do poprawy wskaźników ekonomicznych, bądź też zwiększenia się deficytu saudyjskiego. Natomiast, jeśli chodzi o królestwo saudyjskie to, pomimo utrzymującego się na wysokim poziomie PKB na jednego mieszkańca, musi ono umiejętnie nakreślać plany w swoich corocznych budżetach. W przeciwnym razie, Arabia Saudyjska może odczuć zwolnienie tempa wzrostu gospodarczego, a tym samym zmniejszą się nakłady na takie istotne sektory jak np. system ochrony zdrowia, edukację, czy częstotliwość wydobywania saudyjskich surowców, które są bardzo cenne i mają ogromny wpływ na założenia zaplanowane w budżetach na przyszłość.

Bibliografia

1. Buchele N., *Saudi Arabia – Culture Smart!: The Essential Guide to Customs & Culture*, Kuperard, Londyn 2009.
2. *Budget*, <https://www.mof.gov.sa/en/budget/Pages/Statement.aspx> (02.02.2021).
3. *Budget Statement. Fiscal Year 2020*, <https://www.mof.gov.sa/en/budget/2020/Documents/Bud-Eng2020.pdf> (02.02.2021).
4. *Chancellor delivers Budget 2020*, <https://www.gov.uk/government/news/chancellor-delivers-budget-2020> (02.02.2021).
5. *Coronavirus: Millions return to lockdown in Philippines*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-53646149> (02.02.2021).
6. *Covid-19: Should Indian states consider lockdowns again – even as a last resort?*, <https://scroll.in/article/979363/covid-19-should-indian-states-consider-lockdowns-again-even-as-a-last-resort> (02.02.2021).
7. *Editor's Introduction: The Problem under Analysis* (w:) M. Sami Ben Ali, *Economic Development in the Middle East and North Africa. Challenges and Prospects*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2016.
8. Faadak H. T., Roberts K., *Youth in Saudi Arabia*, Palgrave Macmillan, Cham 2019.
9. *Foreign visitors to Japan down 97,7% in Nov. from year earlier*, https://saudigazette.com.sa/article/601589?fbclid=IwAR0AmFcoZunXgMtbYZHVb_2hJd6_CV2gygYsOaTCeEIDMWMo1a4o4fHHQ-E (02.02.2021).
10. Hicks A., *Public budget* (w:) J. Beckert, M. Zafirovski, *International encyclopedia of economic sociology*, Routledge, Londyn 2011.
11. *Investing to address the consequences of the pandemic*, <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/cabinet-budget-2021-1790544> (02.02.2021).
12. *Iraq's cabinet approves 2021 draft budget of \$103 billion*, <https://www.reuters.com/article/iraq-budget-int/iraqs-cabinet-approves-2021-draft-budget-of-103-billion-idUSKBN28V2G8> (02.02.2021).
13. *Japan Approves Record \$1 Trillion Budget for Next Year*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-12-21/japan-approves-record-1-trillion-budget-for-next-year> (02.01.2021).
14. *King Salman announces Saudi Arabia's \$264bn budget 'with health the priority'*, <https://www.arabnews.com/node/1777876/business-economy> (02.02.2021).
15. *Middle East: Saudi Arabia*, https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook//geos/print_sa.html (02.02.2021).

16. *Oil Plunges Below Zero for First Time in Unprecedented Wipeout*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-19/oil-drops-to-18-year-low-on-global-demand-crunch-storage-woes> (02.02.2021).
17. Pietrasik K., *Arabia Saudyjska: historie wybranych epidemii i prerogatywa królewska w walce z koronawirusem*, *Studia Orientalne*, nr 2, 2020.
18. *Saudi 2021 budget cuts spending after deficit spike on oil, COVID-19*, <https://www.reuters.com/article/saudi-budget-int-idUSKBN28P2MJ> (02.02.2021).
19. *UK Budget 2020: Chancellor signals "whatever it takes" support*, <https://www.cazenovecapital.com/uk/wealth-management/insights/wealth-planning/uk-budget-2020-chancellor-signals-whatever-it-takes-support/> (02.02.2021).
20. Wilson R., *The economies of the Middle East*, Macmillan Press, London-Basingstoke 1979 (ebook).

THE IMPLICATIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC FOR THE SAUDI BUDGET 2021

The COVID-19 pandemic meant that many economies, along with their budget plans for 2020, had to be adjusted, and subsequent planned budgets for 2021 must be drafted with a dose of caution. This state of affairs applies to all countries in the world, including Saudi Arabia. Thus, the purpose of this article is to articulate the implications of the 2021 budget approved by the King of Saudi Arabia (current Salman ibn Abd al-Aziz Al Su'ud), bearing in mind the variable revenues and unpredictable expenses of the Saudi kingdom. For this purpose, a research technique was proposed, which is criticism, analysis and review of not only the literature on the subject, but mainly internet sources, which are rich in this aspect due to the current topic.

Keywords: Saudi Arabia, economy, budget, Middle East, pandemic.

Noman RIAZ*

Kamila RADLIŃSKA**

KOBIETY W PERSPEKTYWIE PAKISTAŃSKIEGO RYNKU PRACY

Zarys treści: Celem głównym artykułu jest ocena sytuacji kobiet na rynkach pracy w krajach islamskich, w szczególności ich aktywności zawodowej. Analizy oparto na przykładzie rynku pracy Islamskiej Republiki Pakistanu i zmian jakie na nim zaszły w okresie 1973-2020. Zasadnicze pytanie, na które starano się odpowiedzieć, zostało sformułowane w postaci: czy rynek pracy w Pakistanie jest zróżnicowany pod względem płci i jeśli tak, to jaka jest tendencja zmian aktywności zawodowej kobiet. Przedmiotem analiz są podstawowe charakterystyki opisujące w sposób tradycyjny aktywność zawodową kobiet, tj. wskaźnik aktywności zawodowej, liczba i struktura zatrudnienia oraz stopa bezrobocia. Podstawowym źródłem danych są bazy danych Międzynarodowej Organizacji Pracy (The International Labour Organization) oraz Banku Światowego (The World Bank). Sytuacja kobiet na rynku pracy Islamskiej Republiki Pakistanu jest trudna. Pakistan jest piątym w kolejności na świecie państwem pod względem ludności oraz szóstym pod względem zasobu siły roboczej, ze współczynnikiem aktywności zawodowej w 2019 roku – 52,51%. Pakistańskie kobiety stanowią około połowę społeczeństwa, jednak uczestniczą one tylko w niewielkim zakresie w rynku pracy. Aktywność zawodowa Pakistanek w ostatnich pięciu latach nie przekroczyła 23% i jest to jeden z najniższych wyników na świecie. Pozytywne zmiany są obserwowane, jednak jest to proces bardzo powolny. Wykluczenie kobiet z rynku pracy pociąga za sobą koszty dla gospodarki oraz negatywnie wpływa na rozwój społeczno-gospodarczy Pakistanu. Rząd Pakistanu postawił przed rynkiem pracy ambitne cele, w którym kluczową rolę odgrywa wzrost aktywności zawodowej kobiet.

Słowa kluczowe: aktywność zawodowa, rynek pracy, płeć, Pakistan.

* Guizhou University, Guiyang, Guizhou, China

** Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

Wprowadzenie

Rynki pracy na świecie charakteryzują się dużym zróżnicowaniem w przestrzeni i czasie. Przejawem zróżnicowania rynków pracy jest powszechnie obserwowana segmentacja według płci. Gdy u podstaw podziału pracowników leży różna produktywność ich pracy to nie jest to zjawisko negatywne. Jednak nierówny rozkład pracy mężczyzn i kobiet najczęściej ma charakter dyskryminacyjny i nie wynika ani z rodzaju, ani z jakości wykonywanej przez obie grupy pracy.

Produktywność pracy powinna naturalnie dzielić rynek pracy na dwa segmenty. W pierwszej grupie, tj. w grupie pracowników o wyższej produktywności pracy powinni znaleźć się pracownicy o wyższym statusie, wyższych stawkach płac, zajmujący stanowiska związane z dodatkowymi korzyściami itd. Drugą grupę, tj. grupę pracowników o niższej produktywności pracy powinni stanowić tzw. pracownicy drugiej kategorii¹. Rozróżnienie pracowników ze względu na produktywność pracy daje korzyści w postaci wzrostu produkcji oraz poczucia sprawiedliwości w miejscu pracy. Jednak najczęściej to nie produktywność pracy dzieli pracowników na segment pierwszy i drugorzędny. Podział rynku pracy często dokonuje się w oparciu o inne niż produktywność pracy przesłanki – trwałym podziałem rynku pracy jest jego segmentacja ze względu na płeć.

Segmentacja ze względu na płeć jest powszechnie obserwowana na rynkach pracy na świecie². Wydaje się ona być odporna na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, ponieważ dotyczy rynków pracy zarówno w krajach wysokorozwiniętych, jak i w krajach o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego³. Segmentacja ze względu na płeć najczęściej związana jest z dyskryminacją kobiet. Kobiety częściej niż mężczyźni na rynkach pracy są pracownikami drugiej kategorii.

Dyskryminacja kobiet na rynkach pracy przejawia się m.in. niższym poziomem aktywności zawodowej, zatrudnianiem kobiet przy pracach niskopłatnych, pracą w niepełnym wymiarze godzin⁴. Powszechnym zjawiskiem na ryn-

¹ E. Kryńska, Podział rynku pracy. Koncepcje segmentacyjne, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica*, 137, 1995, s. 16-18; J. Schauer, *Labor market duality in Korea*. International Monetary Fund, 2018, s. 35-47.

² J. Rembeza, K. Radlińska, *Labor market discrimination—are women still more secondary workers?*. *Journal of Business Economics and Management*, 22(1), 2021, s. 77-97.

³ S. Das, A. Kotikula, *Gender-based employment segregation: Understanding causes and policy interventions*. World Bank, 2019, s. 5.

⁴ H. Buddelmeyer, L. Wang-Sheng, M. Wooden, *Low-paid employment and unemployment dynamics in Australia*. *Economic Record*, 86(272), 2010, s. 28-48

ku pracy jest dyskryminacja płacowa kobiet⁵, czy zatrudnianie kobiet na stanowiskach poniżej ich kwalifikacji⁶. Kobiety jako pracownicy drugiej kategorii mają większe niż mężczyźni problemy z przejściem z prac niskopłatnych do wysokopłatnych⁷.

Sytuacja kobiet na rynkach pracy w krajach islamskich całkowicie różni się od zachodniego postrzegania roli kobiety jako pracownika. Bowiem to religia i prawo szariatu reguluje stosunki pomiędzy pracownikiem, a pracodawcą, określa zasady funkcjonowania rynku pracy. Prawo szariatu do niedawna nieomal całkowicie usunęło kobiety z rynku pracy, czego rezultatem był brak edukacji oraz duża bierność zawodowa islamskich kobiet. Sytuacja gospodarcza krajów muzułmańskich, aktywne polityki i programy krajowe oraz działalność instytucji międzynarodowych⁸ spowodowały, że współcześnie kobiety muzułmańskie cieszą się większym dostępem do edukacji i rynku pracy. Jednak z powodów osobistych, rodzinnych oraz środowiska pracy⁹ proces aktywizacji zawodowej kobiet jest długotrwały. Dodatkowo jest on hamowany wciąż niską autonomią kobiet wynikającą z niewielkiej samodzielności ekonomicznej, niewielkiego udziału kobiet w polityce, ekonomii, czy społeczeństwie i co jest z tym związane brakiem żeńskich wzorców do naśladowania.

Kobiety na islamskim rynku pracy pełnią role, które są im przypisane i które są wynikiem kompromisu pomiędzy wychowaniem, tradycją, kulturowym znaczeniem ról płci oraz islamskimi naukami o kobietach¹⁰. Te z muzułmańskich kobiet, które podejmują próbę podjęcia aktywności zawodowej, podobnie jak kobiety na całym świecie, pragną zrównoważyć karierę za-

⁵ M. Bertrand, K.F. Hallock, The gender gap in top corporate jobs. *ILR Review*, 55(1), 2001, s. 3-21.

⁶ J. Kim, J-W. Lee, K. Shin, Gender inequality and economic growth in Korea. *Pacific Economic Review*, 23(4), 2018, s. 658-682.

⁷ G. Stephan, Employer wage subsidies and wages in Germany: Empirical evidence from individual data. *Zeitschrift für Arbeitsmarkt Forschung*, 43(1), 2010, s. 53-71.

⁸ m.in. Organizacji Współpracy Islamskiej (OIC) czy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), które za jedno ze swoich zadań postawiły sobie wprowadzenie zasad równości płci. Jednym z kluczowych obszarów działania Organizacji Współpracy Islamskiej (OIC) jest wzmocnienie znaczenia praw człowieka i upodmiotowienie kobiet. Natomiast cele zrównoważonego rozwoju ONZ skoncentrowane są m.in. na poprawie różnorodności płci na rynku pracy i równości płci w nauce.

⁹ E. Samier, E. ElKaleh, Towards a Model of Muslim Women's Management Empowerment: Philosophical and Historical Evidence and Critical Approaches. *Administrative Sciences*, 11(2), 47, 2021.

¹⁰ A.R. Cheema, S. Firdous, T. Ahmad, Estimating the Determinants of Female Labor Force Participation in Pakistan. *International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity Vol.12, No. 1*, (2021), s. 413-424.

wodową ze zobowiązaniami rodzinnymi. Tyle tylko, że poza dostosowaniem się do wymogów globalnej gospodarki wymaga się od nich również uwzględnienia ról określonych przez religię i społeczeństwo. To właśnie te przeszkody powodują, że często nieomal całkowicie wycofują się one z rynku pracy. Mimo, że kobietom w tych krajach w ciągu ostatniego dziesięciolecia zapewnia się większy dostęp do edukacji i uczestnictwo w rynku pracy to osiągnięcie równowagi płci i wzmocnienie pozycji kobiet na rynku pracy i w społeczeństwie jest sprawą wciąż otwartą. Osiągnięcie równości płci w krajach islamskich traktowane jest priorytetowo przez rządy i organizacje krajowe oraz organizacje o zasięgu międzynarodowym.

W ramach niniejszego artykułu dyskusję dotyczącą sytuacji kobiet na rynkach pracy krajów islamskich przeprowadzono na przykładzie rynku pracy Islamskiej Republiki Pakistanu.

Pakistan jest piątym w kolejności na świecie państwem pod względem liczby ludności. Szacowana populacja w 2020 roku wyniosła 215,25 mln ludności. Ponadto, to także znaczny potencjał siły roboczej – pod względem liczby aktywnych zawodowo w 2020 roku zajął szóste miejsce na świecie, po: Chinach, USA, Indiach, Indonezji, Brazylii¹¹. Jednak współczesny rynek pracy Pakistanu zdominowany jest przez mężczyzn. Udział aktywnych zawodowo kobiet nie przekracza 25%. W 2019 roku Pakistan zajął niechlubne 166 miejsce na 180 krajów, pod względem wskaźnika aktywności zawodowej kobiet. Niższą aktywność zawodową kobiet zanotowano jedynie w: Jemenie, Syrii, Iraku, Jordanii, Algierii, Iranie, Somalii, Maroko, Egipcie, Indiach, Libanie, Arabii Saudyjskiej, Samoa i Tunezji¹². Analizując ostatnie dwie dekady, sytuacja kobiet na pakistańskim rynku pracy poprawia się powoli i systematycznie. Jednym z celów strategicznych pakistańskiego rządu jest wzrost aktywności zawodowej kobiet.

Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej określono cel pracy, scharakteryzowano dane i ich źródła. W drugiej, bazując na prostych charakterystykach rynku pracy, przedstawiono sytuację kobiet w Pakistanie. W trzeciej omówiono wyniki badania empirycznego oraz sformułowano wnioski z analizy.

¹¹ The World Bank (2021). Labor force, total, Data bases, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN>

¹² The International Labour Organization (2021). Labor force Participation rate, Data bases, <https://ilostat.ilo.org/data/>

Cel pracy i źródła danych

Celem głównym badania empirycznego jest ocena sytuacji kobiet na rynku pracy w Islamskiej Republice Pakistanu, w szczególności ich aktywności zawodowej w latach 1973-2019. Zasadnicze pytanie, na które starano się odpowiedzieć, zostało sformułowane w postaci: czy rynek pracy w Pakistanie jest zróżnicowany pod względem płci i jeśli tak, to jaka jest tendencja zmian aktywności zawodowej kobiet.

Podstawą analiz jest założenie dotyczące segmentacji rynku pracy, której przejawem jest m.in. niejednakowe traktowanie kobiet i mężczyzn. W krajach islamskich zjawisko to jest obserwowane powszechnie niezależnie od regionu i poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Sytuacja kobiet na rynku pracy w krajach islamskich zazwyczaj jest trudniejsza, co znajduje odzwierciedlenie m.in. w niższym ich udziale w rynku pracy.

Przedmiotem analiz są podstawowe charakterystyki opisujące w sposób tradycyjny aktywność zawodową kobiet. W analizie posłużono się trzema podstawowymi wskaźnikami charakteryzującymi aktywność ludności na rynku pracy, tj. wskaźnikiem aktywności zawodowej, liczbą zatrudnienia oraz stopą bezrobocia. Wszystkie zgromadzone dane analizowano z uwzględnieniem płci. Podstawowym źródłem danych były bazy danych Międzynarodowej Organizacji Pracy (The International Labour Organization – ILO) oraz uzupełniająco Banku Światowego (The World Bank – WB). Okres analizy obejmował lata 1973-2020, chociaż horyzont czasowy wybranych danych został ograniczony ich dostępnością¹³.

Wyniki badania

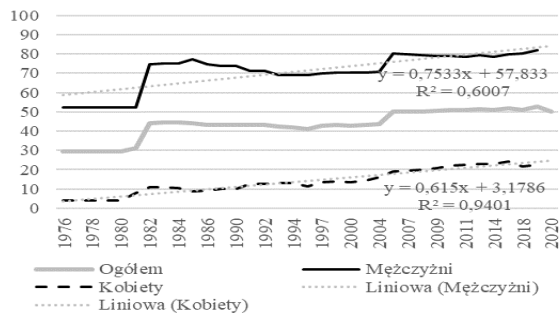
Przedmiotem analizy empirycznej zaprezentowanej w niniejszym artykule jest charakterystyka i ocena sytuacji kobiet na rynku pracy Islamskiej Republiki Pakistanu. Rynek pracy w Pakistanie, podobnie jak w większości krajów islamskich regulują normy i obrządek religijny. Koran wraz z Sunną określa wszystko co jest wymagane, dozwolone, zalecane, odradzane i zabronione, także w kontekście postępowania na rynku pracy. Zasady i nauki islamskie wyznaczają ramy życia społeczno-gospodarczego, definiują prawa ekonomiczne, określają zasady prowadzenia działalności gospodarczej, działalność bankową, szcze-

¹³ Szczegółowy zakres czasowy badania dotyczy: współczynnik aktywności zawodowej ogółem – 1976-2020 oraz współczynnik aktywności zawodowej mężczyzn i kobiet – 1976-2019; liczba zatrudnienia ogółem 1973-2019 oraz liczba zatrudnienia mężczyzn i kobiet 1985-2019; stopa bezrobocia ogółem, mężczyzn i kobiet – dane dostępne dla wybranych lat w okresie 1988-2018.

gółowo określają zachowanie obywateli, w tym także postępowania jednostki i społeczeństwa na rynku pracy, w szczególności kobiet.

Analizy oparto na prostych danych charakteryzujących rynki pracy na świecie, tj. danych dotyczących aktywności zawodowej ludności, liczby i struktury zatrudnienia oraz stopy bezrobocia. Badanie podstawowych cech rynku pracy w układzie płci wskazuje na znaczne jego zróżnicowanie. Podobnie jak we wszystkich sferach życia gospodarczego i społecznego Pakistanu także na rynku pracy zauważa się wyraźny podział na rynek pracy mężczyzn oraz rynek pracy kobiet. W szczególności w przypadku stopy partycypacji mężczyzn i kobiet (wykres 1) oraz liczby i tendencji zatrudnienia mężczyzn i kobiet (wykres 2, 3, 4). Mniejsze zróżnicowanie natomiast obserwuje się biorąc pod uwagę stopę bezrobocia mężczyzn i kobiet¹⁴ (wykres 5).

Wykres 1. Wskaźnik aktywności zawodowej mężczyzn i kobiet w Islamskiej Republice Pakistanu w latach 1976-2019 [%]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ILOdata.

W 2019 roku w Pakistanie ogólny wskaźnik aktywności zawodowej wyniósł 52,51%. Wskaźnik ten był silnie zróżnicowany pod względem płci – partycypacja mężczyzn wyniosła 81,86%, partycypacja kobiet – 22,63%. Zatem, aktywność zawodowa mężczyzn była wysoka, ponad trzyipółkrotnie wyższa niż aktywność zawodowa kobiet. Mimo, że relacja stopy partycypacji kobiet do mężczyzn, szczególnie w ostatnich dziesięciu latach analizy, zmniejszała się systematycznie, to aktywność zawodowa pakistańskich kobiet wciąż jest niewielka – należy do najniższych, nie tylko wśród krajów islamskich, ale również na świecie. W analizowanym okresie wskaźnik aktywności zawodowej w Islamskiej Republice Pakistanu (ogółem, mężczyzn i kobiet) zwiększał się syste-

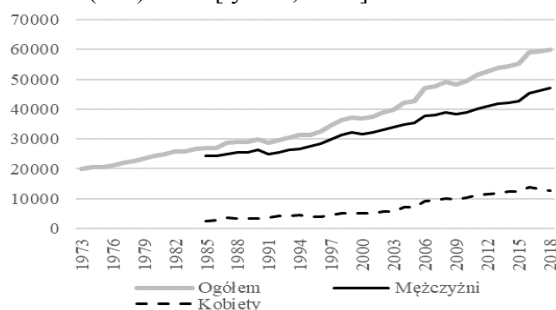
¹⁴ Spostrzeżenie to potwierdza istniejący od jakiegoś czasu pogląd, że stopa bezrobocia obecnie nie jest wystarczającą charakterystyką rynku pracy. Szerzej m.in. R. Gammarano, *Avoiding unemployment is not enough: an analysis of other forms of labour underutilization*, International Labour Organization, 2018, s. 1.

matycznie – dynamika wzrostu była zróżnicowana pod względem płci. Stopa partycypacji mężczyzn wzrastała bardziej dynamicznie (od 1976 roku przeciętnie o +0,76% rocznie) i reagowała gwałtownie na zmiany sytuacji gospodarczej kraju – zwiększała się lub zmniejszała na skutek zmian aktywności gospodarczej. W odróżnieniu od zmian aktywności zawodowej kobiet (od 1976 roku liczba zatrudnienia kobiet przeciętnie wzrastała o +0,65% rocznie), która reagowała mniej gwałtownie niż stopa partycypacji mężczyzn na zmiany koniunktury gospodarczej kraju. Niewielkie pozytywne tendencje zmian współczynnika aktywności zawodowej kobiet obserwuje się w ostatnich kilkunastu latach analizy, tj. 2007-2019. W tym okresie współczynnik aktywności zawodowej kobiet wzrastał w szybszym tempie niż współczynnik aktywności zawodowej mężczyzn. Nie pozwoliło to jednak zmniejszyć różnicy pomiędzy aktywnością zawodową kobiet i aktywnością zawodową mężczyzn.

Podsumowując, cechą charakteryzującą pakistańskiego rynku pracy¹⁵ jest niski poziom aktywności zawodowej kobiet. Niski poziom aktywności zawodowej kobiet i powolne tendencje jego zmian są wynikiem, przede wszystkim uwarunkowań społecznych wynikających z reguł ekonomii pracy obowiązujących w krajach islamskich. Bardziej intensywne i trwałe zmiany postaw społecznych wobec aktywnych zawodowo kobiet wymagają czasu i edukacji zarówno kobiet, jak i społeczeństwa.

Na grupę aktywnych zawodowo składają się zatrudnieni oraz bezrobotni. Poniżej przedstawiono i oceniono poziom oraz tendencje zmian liczby zatrudnionych z uwzględnieniem płci oraz dokonano zestawienia stopy bezrobocia mężczyzn i kobiet.

Wykres 2. Liczba zatrudnionych mężczyzn i kobiet w Islamskiej Republice Pakistanu w latach 1973(185)-2018 [tys. os; % r/r]

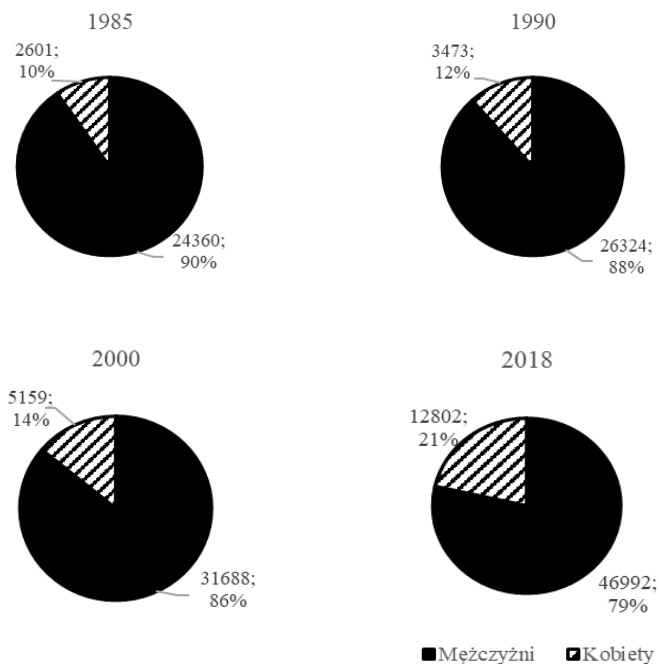

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ILOdata.

¹⁵ W rozumieniu zachodnim – największym problemem pakistańskiego rynku pracy.

Liczba zatrudnionych ogółem w Islamskiej Republice Pakistanu w latach 1973-2018 systematycznie wzrastała (wykres 2). Podobnie jak w przypadku wskaźnika aktywności zawodowej rynek pracy w tym zakresie jest silnie zróżnicowany, tj. zatrudnienie mężczyzn jest zdecydowanie wyższe niż zatrudnienie kobiet. Liczba zatrudnionych mężczyzn była w 2018 roku ponad trzyipółkrotnie wyższa niż liczba zatrudnionych kobiet. Dynamika wzrostu liczby zatrudnionych kobiet była wyższa niż dynamika wzrostu liczby zatrudnionych mężczyzn. W 2018 roku w porównaniu z rokiem 1985 liczba zatrudnionych kobiet wzrosła nieomal pięciokrotnie, podczas gdy liczba zatrudnionych mężczyzn już tylko około dwukrotnie. Mimo pozytywnej tendencji zmian liczby zatrudnionych kobiet to ich udział w liczbie zatrudnionych ogółem nadal jest niewielki. W pierwszych latach analizy udział zatrudnionych kobiet w liczbie zatrudnionych ogółem wynosił ok. 10%, obecnie udział ten jest ponad dwukrotnie wyższy – od 2007 roku jego poziom waha się przedziale 20-23%. Udział liczby zatrudnionych kobiet w zatrudnieniu ogółem w odniesieniu do wybranych lat został zaprezentowany na wykresie 3.

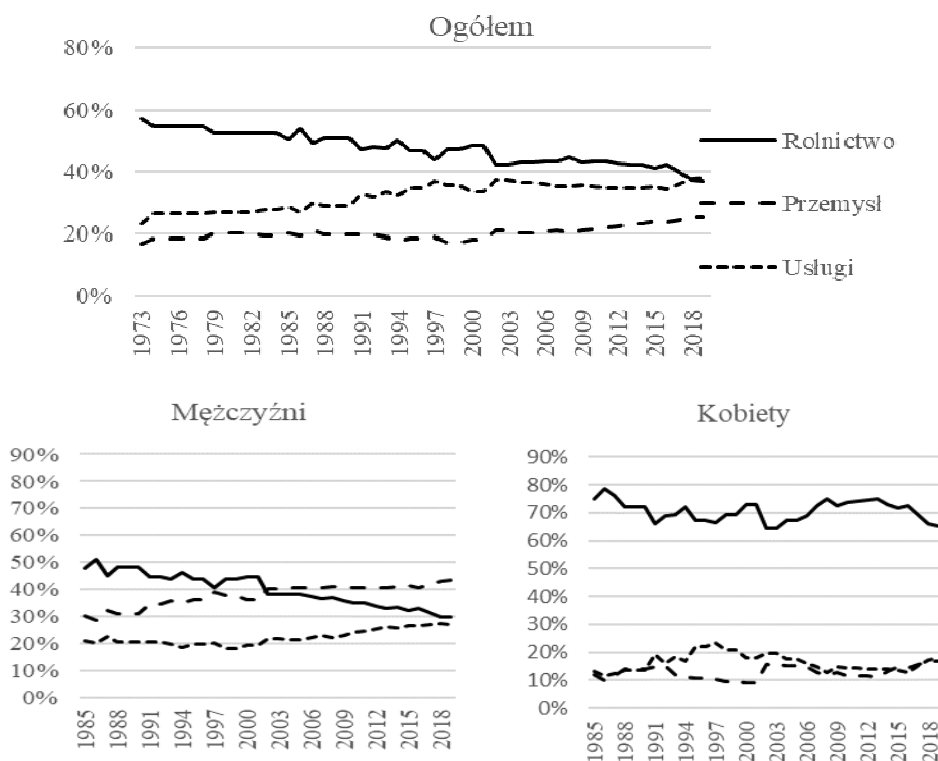
Wykres 3. Udział liczby zatrudnionych kobiet w zatrudnieniu ogółem w Islamskiej Republice Pakistanu w wybranych latach [tys. os.; % r/r]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ILOdata.

Kobiety podejmujące pracę na pakistańskim rynku pracy to cały czas rzadkość. Sytuacja ta wynika w dużej mierze z powodu ograniczeń związanych z ich mobilnością – kobietom w Pakistanie odradza się swobodne przemieszczanie, w tym także z powodu pracy. Zatrudnienie kobiet zatem jest ograniczone koniecznością opieki przez męskiego członka rodziny podczas wyjścia i powrotu z miejsca pracy. Dodatkowo obowiązki domowe i role społeczne jakie są nałożone na islamskie kobiety powodują, że stają się one bierne zawodowo, nie podejmują aktywności zawodowej i zatrudnienia.

Wykres 4. Sektorowe zróżnicowanie zatrudnienia według płci w Islamskiej Republice Pakistanu w latach 1973 (1985)-2019 [%]

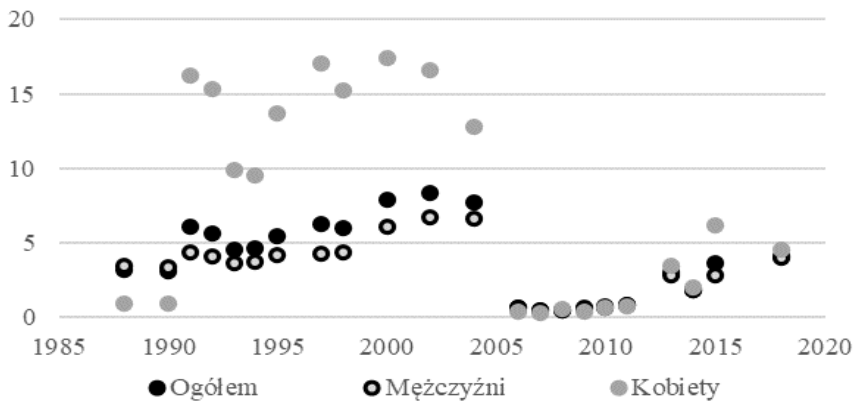
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ILOdata.

Kobiety z uwagi na swoje cechy indywidualne oraz role jakie pełnią w społeczeństwie i rodzinie naturalnie stają się pracownikami drugiej kategorii. W Pakistanie jeśli nawet kobieta podejmie zatrudnienie to są to przede wszystkim proste prace, najczęściej w rolnictwie. Ok. 70% zatrudnionych kobiet znaj-

duje zatrudnienie właśnie w sektorze rolniczym. W usługach i przemyśle zatrudnionych jest ok. 30% pracujących kobiet, mniej więcej w równych proporcjach. Zatrudnienie mężczyzn jest mniej zróżnicowane sektorowo, w 2018 roku 37% zatrudnionych mężczyzn było zatrudnionych w rolnictwie, 25% w przemyśle i 38% w usługach. Sektorowe zróżnicowanie zatrudnienia mężczyzn i kobiet w latach 1973-2018 zostało przedstawione na wykresie 4.

W ramach opisu sytuacji kobiet na rynku pracy w Islamskiej Republice Pakistanu dokonano również analizy i oceny stopy bezrobocia według płci (wykres 5). Stopa bezrobocia w Pakistanie w roku 2018 była niewielka (4,08%) i nieznacznie zróżnicowana w zależności od płci – stopa bezrobocia mężczyzn wyniosła 3,96%, a kobiet – 4,55%. Charakteryzowała się jednak znacznymi zmianami w czasie, do końca lat 90. stopa bezrobocia kobiet była przeciętnie wyższa o ok. 9,75% od stopy bezrobocia mężczyzn. Po roku 2004 zauważa się obniżenie stopy bezrobocia zarówno w grupie mężczyzn, jak i kobiet. W latach 2004-2018 przeciętna stopa bezrobocia kobiet wyniosła 2,87% i była niewiele wyższa niż stopa bezrobocia mężczyzn (w tym okresie różnica pomiędzy stopą bezrobocia kobiet i mężczyzn wyniosła przeciętnie 0,92%). Od roku 2011 obserwuje się w obu grupach tendencję do wzrostu poziomu bezrobocia mierzono stopą bezrobocia – w grupie kobiet tendencja ta jest bardziej gwałtowna.

Wykres 5. Stopa bezrobocia mężczyzn i kobiet Islamskiej Republiki Pakistanu w latach 1985-2018

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ILOdata.

Podsumowanie

Przedmiotem analizy zaprezentowanej w niniejszym artykule była charakterystyka sytuacji kobiet na rynku pracy w krajach islamskich i jej ocena. Rynek

pracy w krajach islamskich, podobnie jak pozostałe sfery życia społeczno-gospodarczego tych krajów, reguluje religia. Podobnie, ekonomia pracy podporządkowana jest ekonomii szariatu i odbiega od klasycznego ujęcia ekonomii pracy. Jest mieszaniną ideałów islamu i zachodnich koncepcji ekonomicznych. Relacje obowiązujące między pracownikiem, a pracodawcą, podejmowane są w specyficznych warunkach, podporządkowane są bowiem stosunkom rodzinnym i obyczajom lokalnej społeczności.

Odzwierciedleniem sytuacji panującej na rynkach pracy w krajach islamskich, jest ich specyfika. Jak wskazują dane dotyczące rynku pracy w Islamskiej Republice Pakistanu kobiety na rynku pracy stanowią niewiele ponad jedną piątą ludności aktywnej zawodowo, chociaż udział ten powoli, ale systematycznie wzrasta. Mała aktywność zawodowa kobiet wynika z różnych przyczyn¹⁶ i zależy od kontekstu lokalnego. Przykład pakistańskich kobiet wskazuje, że niska aktywność zawodowa kobiet cechuje zarówno kobiety zamieszkujące miasta, jak i obszary wiejskie. W miastach kobiety spotykają się z trudnościami związanymi z ich mobilnością. Z jednej strony immobilność kobiet oraz zasady obowiązujące w społecznościach lokalnych, z drugiej cechy indywidualne kobiet i ich najbliższego otoczenia stanowią o ograniczonej ich partycypacji w rynku pracy. Potrzeba opieki podczas wyjścia i powrotu z pracy powoduje barierę nie do pokonania dla kobiet zamieszkujących miasta. Często mentalność kobiet, obawa przed wyjściem z domu jest tak silnym czynnikiem ograniczającym ich aktywność, że nie decydują się one na podjęcie pracy, w szczególności w dużych skupiskach miejskich. Także troska męskich członków rodziny o bezpieczeństwo kobiet negatywnie wpływa na udział kobiet w rynku pracy. Na obszarach wiejskich, natomiast znaczącą przeszkodą jest rodzaj wykonywanej pracy. Kobiety na wsiach najczęściej zatrudniane są w rolnictwie, co związane jest z wykonywaniem prac dorywczych, sezonowych, w nieregularnych odstępach czasu, często też nieodpłatnych.

Stopa bezrobocia kobiet i mężczyzn w Pakistanie jest niewielka, co jest zgodne z tendencjami ogólnoświatowymi. Dane empiryczne nie wskazują na istotne różnice w stopie bezrobocia kobiet i mężczyzn – pozwala to na postawienie przypuszczenia, że aktywni zawodowo mężczyźni i kobiety w podobnym stopniu są narażeni na bycie bezrobotnym.

Sytuacja kobiet na pakistańskim rynku pracy jest trudna – stanowią one niewielki odsetek ludności zawodowej, chociaż ich udział powoli i systematycznie rośnie. Wzmocnienie pozycji kobiet jest konieczne do poprawy gospodarczej Pakistanu. 48% populacji Pakistanu to kobiety, które w przeważającej

¹⁶ S. Amir, A. Kotikula, R.P. Pande, L.L.Y. Bossavie, U. Khadka, *Female Labor Force Participation in Pakistan: What do we know? Pakistan Gender and Social Inclusion Platform & Social Protection and Jobs teams*, World Bank Group, 2018, s. 4.

większości nie uczestniczą w procesie tworzenia dochodu narodowego. Odpowiedzią na niewykorzystanie zasobu pracy jest Strategia rozwoju Pakistanu Vision 2025, w której rząd Islamskiej Republiki Pakistanu wyznaczył sobie ambitny plan wzrostu udziału kobiet w rynku pracy, do poziomu 45% w 2025 roku¹⁷. Zmniejszenie segmentacji zatrudnienia według płci w Pakistanie jest trudne ponieważ nierówności na rynku pracy związane z płcią są trwałe i obecne zarówno w krajach wysokorozwiniętych, jak i rozwijających się, a w Pakistanie nakłada się na to dodatkowo religia oraz lokalny kontekst społeczny. Wydaje się, że ścieżką prowadzącą do poprawy sytuacji kobiet na rynku pracy jest ich edukacja. Chociaż równie ważną rolę w tym procesie odgrywa edukacja mężczyzn.

Bibliografia

1. S. Amir, A. Kotikula, R.P. Pande, L.L.Y. Bossavie, U. Khadka, *Female Labor Force Participation in Pakistan: What do we know? Pakistan Gender and Social Inclusion Platform & Social Protection and Jobs teams*, World Bank Group, 2018.
2. M. Bertrand, K.F. Hallock, The gender gap in top corporate jobs. *ILR Review*, 55(1), 2001, s.3-21.
3. H. Buddelmeyer, L. Wang-Sheng, M. Wooden, Low-paid employment and unemployment dynamics in Australia. *Economic Record*, 86(272), 2010, s. 28-48.
4. A.R. Cheema, S. Firdous, T. Ahmad, Estimating the Determinants of Female Labor Force Participation in Pakistan. *International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity Vol.12, No. 1*, (2021), s. 413-424.
5. S. Das, A. Kotikula, *Gender-based employment segregation: Understanding causes and policy interventions*. World Bank, 2019.
6. R. Gammarano, *Avoiding unemployment is not enough: an analysis of other forms of labour underutilization*, International Labour Organization, 2018.
7. J. Kim, J-W. Lee, K. Shin, Gender inequality and economic growth in Korea. *Pacific Economic Review*, 23(4), 2018, s. 658-682.
8. E. Kryńska, Podział rynku pracy. Koncepcje segmentacyjne, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica*, 137, 1995, s. 35-47.
9. *Pakistan Vision 2025*, Ministry of Planning Development and Reform, Government of Pakistan, Islamabad.

¹⁷ Pakistan Vision 2025, Ministry of Planning Development and Reform, Government of Pakistan, Islamabad, s. 101.

10. J. Rembeza, K. Radlińska, *Labor market discrimination—are women still more secondary workers?*. *Journal of Business Economics and Management*, 22(1), 2021, s.77-97.
11. E. Samier, E. ElKaleh, *Towards a Model of Muslim Women’s Management Empowerment: Philosophical and Historical Evidence and Critical Approaches*. *Administrative Sciences*, 11(2), 47, 2021.
12. J. Schauer, *Labor market duality in Korea*. International Monetary Fund, 2018.
13. G. Stephan, G. Employer wage subsidies and wages in Germany: Empirical evidence from individual data. *Zeitschrift für Arbeitsmarkt Forschung*, 43(1), 2010, s. 53-71.
14. The International Labour Organization (2021). Labor force Participation rate, Data bases, <https://ilostat.ilo.org/data/>
15. The World Bank (2021). Labor force, total, Data bases, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN>

WOMEN IN THE PERSPECTIVE OF THE PAKISTANI LABOR MARKET

The main aim of the article is to assess the situation of women in the labor markets in Islamic countries, in particular their professional activity. The analyzes were based on the example of the labor market of the Islamic Republic of Pakistan 1973-2020. The main question that was tried was formulated as: whether the labor market in Pakistan is differentiated in terms of gender and, if so, what is the trend of changes in the economic activity of women. The subject of the analyzes are the basic characteristics describing the professional activity of women in a traditional way, ie the economic activity rate, the number and structure of employment, and the unemployment rate. The primary source of data is the database of the International Labor Organization and the database of the World Bank. The situation of women in the labor market of the Islamic Republic of Pakistan is difficult. Pakistan is the fifth largest country in the world in terms of population and the sixth largest labor force, with the labor force participation rate in 2019 - 52.51%. Pakistani women make up about half of the population, but they participate only to a small extent in the labor market. Professional activity of Pakistani women in the last five years has not exceeded 23%, which is one of the worst results in the world. Positive changes are taking place, but the process is very slow. The exclusion of women from the labor market entails costs for the economy and has a negative impact on its socio-economic development. The Pakistani government has set ambitious goals for the labor market, in which the increase in the professional activity of women plays a key role.

Keywords: labor force, labor market, gender, Pakistan.

WOKÓŁ WYBRANYCH ZAGADNIENÍ AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Zarys treści: Celem artykułu jest omówienie wybranych potrzeb i problemów, z jakimi zmagają się osoby z różnymi typami niepełnosprawności w kontekście ich aktywności zawodowej. Artykuł ma charakter przeglądowy. Poszukiwano odpowiedzi na pytania badawcze: Z jakimi problemami zmagają się osoby niepełnosprawne w odniesieniu do ich aktywności zawodowej? Jakie podejmowane są działania na rzecz poprawy zaspokajania potrzeb zawodowych osób z niepełnosprawnościami w Polsce? Postawiono następujące hipotezy:

1. Problemy i potrzeby osób z niepełnosprawnościami są wielopłaszczyznowe w odniesieniu do ich aktywności zawodowej.
2. Działania na rzecz poprawy zaspokajania potrzeb zawodowych osób z niepełnosprawnościami są zależne od wyspecjalizowanych podmiotów.

W artykule analizą objęto osoby niepełnosprawne w Polsce. Wykorzystano metodę Desk Research. Przeanalizowano dostępne dane zastane, czyli opublikowane na łamach artykułów naukowych, dostępne również w e-zasobach, czyli raportach badawczych oraz e-informacje pochodzące ze strony internetowej Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych z zakresu niepełnosprawności i rehabilitacji zawodowej. Szczególnie istotnym źródłem informacji z perspektywy podjętej problematyki okazał się raport badawczy Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (2017) dotyczący badań potrzeb osób niepełnosprawnych.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, aktywność zawodowa, potrzeby, problemy.

* Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

Wprowadzenie

Niepelnosprawność to problem występujący w każdym społeczeństwie. „W 2007 r. liczba osób niepełnosprawnych w Unii Europejskiej stanowiła około 10% populacji, (tj. około 37 mln osób). Po przyjęciu nowych państw członkowskich (po 2004 r.), w tym Polski, liczba ta zwiększyła się do około 50 mln osób”¹. Wg danych Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych szacuje się, że ludzi z niepełnosprawnością w Polsce może być od 4,9 mln do nawet 7,7 mln. Liczba niepełnoletnich osób z niepełnosprawnością zgodnie z Europejskim Ankietowanym Badaniem Zdrowia wynosiła ponad 211 tys.²

Według danych Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności liczba osób zmagających się z niepełnosprawnościami powyżej 16 roku życia w Polsce od roku 2002 malała. W roku 2006 liczba ta wynosiła 3,5 mln, w 2018 roku ok. 3,0 mln³. Należy podkreślić, iż liczba osób z prawnym orzeczeniem o niepełnosprawności znajdujących się w wieku produkcyjnym wynosiła ogółem 1625 tys., (tj. ok. 7,6%). Zgodnie z danymi Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w grudniu 2019 r. w Polsce było 2,4 mln osób z niepełnosprawnościami⁴.

Osoby niepełnosprawne, pomimo ograniczeń związanych ze stanem chorobowym, wykazują chęć podejmowania różnego rodzaju aktywności, tj. kulturalnych, społecznych, sportowych, a także aktywności zawodowej. Osoby z niepełnosprawnościami są i chcą być aktywne, w tym także na rynku pracy. Uczestniczą w ogólnopolskich wydarzeniach sportowych. Biorą udział w Paroolimpiadzie, uprawiają także sporty ekstremalne, np. wspinaczkę skałkową, czy nurkowanie. W tym miejscu można też przykładowo wymienić malowanie, które jest domeną tych ludzi z niepełnosprawnościami, którzy nie posiadają kończyn, wówczas artyści, którzy są osobami zmagającymi się z niepełnosprawnością preferują „malarstwo ustne”. Innym przykładem mogą być także tzw. skoki w tandemie, które porównać można ze skokami ze spadochronem, które są preferowane przez ludzi pełnosprawnych. Nierzadko jest to aktywność, która jest ich własną inicjatywą i która jest możliwa dzięki indywidualnie wypracowanym działaniom⁵. Aktywność, w tym zawodowa, osób zmagających się z dysfunk-

¹ B. Szluz, *Osoby niepełnosprawne w Unii Europejskiej – sytuacja i perspektywy*, *Seminare. Poszukiwania naukowe*, nr 24 (1), 2007, s. 325.

² Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Dane: rynek pracy osób niepełnosprawnych <http://niepełnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=80&print=1>, data pobrania 08.09.2021.

³ Tamże.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

cyjami zdrowotnymi organizmu pozytywnie wpływa na procesy z zakresu integracji społecznej osób niepełnosprawnych z ludźmi zdrowymi, przeciwdziała izolacji społecznej oraz zapobiega wykluczeniu społecznemu, oraz procesom degradacji jednostki. Należy w tym miejscu podkreślić, iż sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy jest skomplikowana ze względu na ograniczenia zdrowotne, ale także istniejące liczne i różnorodne bariery natury architektonicznej, prawnej, ale także psychologicznej, z którymi muszą się one zmagać. Do barier, które utrudniają podjęcie pracy osobom niepełnosprawnym można zaliczyć następujące: opór ze strony pracodawców, niską świadomość społeczną, brak akceptacji społecznej osób niepełnosprawnych przez osoby pełnosprawne, niezajomość przepisów prawnych ze strony pracodawców, jak i samych osób z niepełnosprawnościami dotyczących ich możliwości w zakresie aktywności zawodowej. Wśród kolejnych można wymienić również bariery architektoniczne.

Na podstawie informacji za rok 2019 opublikowanych przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej najwyższą aktywność zawodową obserwuje się wśród osób niepełnosprawnych w wieku 35-44 lata. Współczynnik aktywności zawodowej dla tej grupy wiekowej odnotowano na poziomie 35,4%. Natomiast w gorszym położeniu znajdują się młode jednostki borykające się z niepełnosprawnościami, pomiędzy 15 a 24 rokiem życia. Wskaźnik zatrudnienia kształtował się na poziomie 10,9%. Niemniej jednak trzeba zauważyć, iż tak młode osoby rzadko podejmują aktywność zawodową⁶.

Podjęta w artykule problematyka aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych jest ważna i potrzebna ze względu na skalę problemu niepełnosprawności. Celem artykułu jest zaprezentowanie wybranych problemów i potrzeb osób z różnymi typami niepełnosprawności w kontekście ich aktywności zawodowej. Autorka podjęła próbę uzupełnienia istniejącego stanu wiedzy i poszukiwała odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Z jakimi problemami zmagają się osoby niepełnosprawne w odniesieniu do ich aktywności zawodowej? oraz Jakie podejmowane są działania na rzecz poprawy zaspokajania potrzeb zawodowych osób z niepełnosprawnościami w Polsce?

Weryfikacji poddano następujące hipotezy:

1. Problemy i potrzeby osób z niepełnosprawnościami są wielopłaszczyznowe w odniesieniu do ich aktywności zawodowej,
2. Działania na rzecz poprawy zaspokajania potrzeb zawodowych osób z niepełnosprawnościami są zależne od wyspecjalizowanych podmiotów.

Cel artykułu determinuje przyjęty układ artykułu. W części pierwszej wyjaśniono czym jest niepełnosprawność. W części drugiej wprowadzono czytelnika

⁶ Tamże.

w wybrane problemy osób niepełnosprawnych związane z aktywnością zawodową. W części trzeciej artykułu omówiono specyfikę potrzeb osób z różnego typu niepełnosprawnościami w aspekcie ich aktywności zawodowej. W czwartej omówiono przykładowe działania na rzecz poprawy zaspokajania potrzeb zawodowych osób z niepełnosprawnościami. Artykuł kończy się podsumowaniem i reasumpcją wniosków z przeprowadzonych badań.

W artykule wykorzystana została metoda Desk Research. Dokonano analizy danych zastanych, tj. opracowań literaturowych, źródeł internetowych. Analizowano m.in. artykuły z zakresu tematyki niepełnosprawności, a także wydany z inicjatywy Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych raport badawczy. E-zasoby stanowiły głównie raporty badawcze: P. Kubickiego *Wyzwania polityki publicznej wobec osób z niepełno sprawnościami*, wydany przez Polski Instytut Ekonomiczny, oraz raport badawczy autorstwa M. Sochańskiej-Kawieckiej z zespołem pt. *Badanie potrzeb osób niepełnosprawnych*, wydany przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Wykorzystano też dane online Biura Analiz i Dokumentacji Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych Kancelarii Senatu, oraz Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych dotyczące rynku pracy osób niepełnosprawnych. Z perspektywy podjętej problematyki artykułu przydatne źródło informacji stanowił raport badawczy Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Raport opracowano w okresie od 1 marca do 12 maja 2017 roku. Celem wspomnianego badania uczyniono analizę potrzeb osób zmagających się z niepełnosprawnościami z ich perspektywy. Badanie miało na celu dostarczenie rekomendacji w odniesieniu zaspokajania potrzeb populacji, jaką stanowią osoby niepełnosprawne. Sygnalizowany raport to badanie ogólnopolskie, na którego potrzeby wykorzystano: indywidualne wywiady pogłębione (IDI), które przeprowadzono z respondentami niepełnosprawnymi, 5 zogniskowanych dyskusji o charakterze grupowym, panel ekspercki z osobami tworzącymi otoczenie badanych respondentów z niepełnosprawnościami, 966 wywiadów kwestionariuszowych CAPI z osobami zmagającymi się z różnego typu niepełnosprawnościami⁷.

Pojęcie niepełnosprawności

Rozpoczynając rozważania dotyczące niepełnosprawności należy podkreślić, iż jest to termin szeroki. Jak słusznie zauważa Beata Trębicka-Postrzygacz:

⁷ M. Sochańska-Kawiecka, Z. Kołakowska-Seroczyńska, D. Zielińska, E. Makowska-Belta, P. Ziewiec, *Badanie potrzeb osób niepełnosprawnych. Raport końcowy*, Warszawa 2017, Raport dostępny w wersji online (data dostępu 25.03.2020) https://www.pfron.org.pl/fileadmin/Badania_i_analizy/Badanie_potrzeb_ON/Raport_koncowy_badanie_potrzeb_ON.pdf, s. 5.

„pojęcie niepełnosprawności jest bardzo płynne i nie daje się jasno i łatwo sprecyzować. Potwierdzają ten stan rzeczy różne chwile, które pojawiają się w życiu każdego człowieka. Jednym razem czujemy mniejsze, innym zaś większe możliwości czy też ograniczenia fizyczne. Dodatkowo to, co obecnie uważamy za osiągalne, za jakiś czas może okazać się trudnością nie do pokonania”⁸. Do przyczyn dysfunkcji zdrowotnych badaczka zalicza jednostki chorobowe, procesy starzenia, ale też wypadki komunikacyjne. Podkreśla jednocześnie, że niemożność wykonywania czynności fizycznych, czy pełnej egzystencji społecznej z tytułu procesów chorobowych często skorelowane jest z nieprawidłowym funkcjonowaniem organizmu. Jest konsekwencją niesprawności jednostki, która z kolei zaburza możliwość samodzielności życiowej⁹.

Światowa Organizacja Zdrowia zaznacza, iż niepełnosprawność to wielopłaszczyznowe zjawisko, które determinowane jest oddziaływaniami międzyludzkimi, ponieważ to na tej płaszczyźnie osoba z niepełnosprawnością odczuwa ograniczenia, jeśli analizować je w kontekście występujących utrudnień urbanistycznych i postaw płynących z otoczenia społecznego¹⁰.

Powyższe podejścia do definiowania niepełnosprawności można dopełnić stanowiskiem innych autorów. Na przykład, Beata Krawczyk przyjmuje, iż jednostki zmagające się z niepełnosprawnością to ludzie, którzy posiadają pełne prawa, takie, które są wrodzone oraz nienaruszalne. Osoby zmagające się z ograniczeniami chorobowymi organizmu, to ludzie, którzy przez swoje dysfunkcje zdrowotne i to, w jaki sposób zmagają się z własnymi ograniczeniami ukazują wielkość człowieczeństwa¹¹. Zdaniem J. Zabłockiego o niepełnosprawności można mówić, gdy stan: fizyczny, umysłowy, bądź psychiczny, okresowo, lub na stałe utrudnia, albo znacznie ogranicza pełnienie jednostce ról przyjmujących charakter społeczny¹².

W opinii S. Waszczaka, niepełnosprawność może odzwierciedlać się w różnorodnych ograniczeniach o charakterze fizycznym, tj. ruchowym, albo w ograniczeniach o charakterze intelektualnym, czy zaburzeniach psychicznych. Jej skutkiem może być uszkodzenie ciała w wyniku procesu chorobowego, co w efekcie

⁸ B. Trębicka-Postrzygacz, *O niepełnosprawności w definicjach i regulacjach prawnych w perspektywie inkluzji społecznej*, „Student niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy”, Nr 17 (10), 2017, s. 42-43.

⁹ Tamże, s. 43.

¹⁰ Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia, World Health Organization Geneva, 2001, s. 105.

¹¹ B. Krawczyk, *Uczeń niepełnosprawny w szkole masowej*, Wydawnictwo Nowa Szkoła, Warszawa 2002, nr 1, s. 11.

¹² K. J. Zabłocki, *Dziecko niepełnosprawne, jego rodzina i edukacja*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1999, s. 13.

generuje liczne problemy z aktywnością jednostki oraz ogranicza jej możliwości. Konsekwencje niepełnosprawności mogą być różnorodne, zaczynając od całkowitej niemożności samodzielnej egzystencji, czy niemożności wykonywania pracy, a kończąc na braku możliwości, jeśli mowa o pełnym uczestnictwie w życiu kulturalnym danego społeczeństwa, w jakim funkcjonuje człowiek borykający się z niepełnosprawnością. Można więc mówić o 3 rodzajach skutków w kontekście niepełnosprawności, czyli o skutkach zdrowotnych, prawnych, a także społecznych¹³.

W definicji niepełnosprawności zaproponowanej przez Międzynarodową Organizację Pracy kładzie się nacisk na to, iż człowiekowi niepełnosprawnemu z uwagi na to, że jego szanse są mniejsze w zakresie zatrudnienia w porównaniu z osobami pełnosprawnymi, musi zostać stworzona szansa na zatrudnienie, a co za tym idzie również możliwość utrzymania zatrudnienia¹⁴.

W kontekście powyżej zarysowanej kwestii za W. Dykcikiem można przyjąć, że niepełnosprawność może mieć stopień całkowity, albo częściowy¹⁵. O stopniu niepełnosprawności orzeka lekarz orzecznik, który wydaje orzeczenie. Ludzie zmagający się z niepełnosprawnościami posiadają prawnie udokumentowany stopień niepełnosprawności wydawany przez upoważniony do tego podmiot prawny.

Powszechnie stosowana jest następująca klasyfikacja osób z niepełnosprawnościami. Pierwszą grupę stanowią osoby niepełnosprawne biologicznie. Tę populację reprezentują jednostki, które nie posiadają prawnie wydanego orzeczenia z tytułu niepełnosprawności, ale jednak zmagają się z ograniczeniami lub trudnościami w wykonywaniu czynności życiowych, co spowodowane jest ich wiekiem. Do drugiej natomiast grupy należą osoby niepełnosprawne prawnie, które reprezentują jednostki, posiadające orzeczenie o niepełnosprawności wydane przez odpowiednią jednostkę prawną¹⁶.

Warto podkreślić, iż w krajach europejskich nie istnieje jednorodny system prawny, który orzeka o niepełnosprawności, co w efekcie skutkuje różnorodnymi sposobami definiowania pojęcia „niepełnosprawność”. Terminu tego nierzadko używa się także w odniesieniu do różnorodnych obszarów np. edukacji ludzi niepełnosprawnych, czy ich problemów dotyczących rehabilitacji zawodowej, czy

¹³ S. Waszczak, *Stosunek społeczeństwa do osób niepełnosprawnych*, „Problemy polityki społecznej. Studia i dyskusje”, nr 2, 2000, s. 92.

¹⁴ H. Misiewicz, *Niepełnosprawność jako problem społeczny*, „Chowanna”, nr 1, 2004, s. 11.

¹⁵ B. Trąbicka-Postrzygarz, *O niepełnosprawności w definicjach i regulacjach...*, s. 44.

¹⁶ Biuro Analiz i Dokumentacji Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych Kancelaria Senatu, Warszawa 2014, s. 13, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/126/plik/ot-632_internet.pdf s. 13, data pobrania 20. 08.2021.

też rehabilitacji, która przyjmuje charakter społeczny. Termin używany jest też w kontekście podjęcia zatrudnienia przez jednostki borykające się z niepełnosprawnością¹⁷. Powodem stanu, jakim jest niepełnosprawność jest swoistego rodzaju uszkodzenie, które ma zazwyczaj charakter dysfunkcyjny, czy fizjologiczny¹⁸.

Ponadto, w tym miejscu trzeba podkreślić, iż fundamentalnym założeniem Światowego Programu Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych jest zasada równego traktowania ludzi zarówno niepełnosprawnych, jak i ludzi pełnosprawnych. Zgodnie z tym przyjmuje się, iż osoby z niepełnosprawnościami muszą być traktowane w sposób równy we wszystkich społeczeństwach bez względu na poziom rozwoju tychże krajów. Światowy Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych zwraca także uwagę na dostęp do usług, jakie oferuje dany kraj dla osób niepełnosprawnych i kładzie nacisk na to, żeby poziom tych usług był świadczony w taki sposób, aby podnosił standard egzystencji jednostek niepełnosprawnych. Światowy Program Działań na Rzecz Osób Niepełnosprawnych przyjmuje, iż ludzie z niepełnosprawnością mają korzystać także z identycznych warunków bytowych i gospodarczych, z jakich korzystają jednostki pełnosprawne w danym państwie¹⁹.

W odniesieniu do tematyki artykułu można oszacować też przykładowe konsekwencje dla gospodarki wynikające z niepełnosprawności. Jak pisze M. Klonowska-Matynia dysfunkcje chorobowe wpływają na zmniejszanie tempa wzrostu gospodarczego, jeśli analizować moment ich powstania, ale też dalszą perspektywę czasową. Problem ten został dostrzeżony przez wiele krajów europejskich. Jak podkreśla badaczka Komisja Europejska zaplanowała wachlarz inwestycji o charakterze społecznym, ponieważ przyjmuje się, iż brak chorób i optymalny stan zdrowia ma pozytywny wpływ nie tylko na europejski wzrost gospodarczy, ale i na budowę nowych miejsc zatrudnienia²⁰.

Osoby zmagające się z dysfunkcjami chorobowymi mogą analizować też chorobę, z której wynika niepełnosprawność organizmu, w odniesieniu do utraczonej produktywności, która tych osób dotyczy. W tym przypadku należy badać kwestię zmniejszonej efektywności wykonywanej pracy przez jednostkę zmagającą się z dysfunkcjami zdrowotnymi i jej konsekwencjami dla gospodarki. Podobna sytuacja dotyczy opiekunów osób chorych. W kontekście świadczenia

¹⁷ B. Trębicka-Postrzygacz, op. cit., s. 43.

¹⁸ A. K. Sen. *Development as freedom*, New York, 1999, s. 74-75.

¹⁹ K. Czechowski, A. Wilmowska-Pietruszyńska, *O potrzebie rehabilitacji kompleksowej*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, nr 2 (19), 2016, s. 36.

²⁰ M. Klonowska-Matynia, *Przestrzenna analiza kapitału ludzkiego w obszarze zdrowia w Polsce w powiązaniu z sytuacją społeczno-ekonomiczną w regionach*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica”, nr 4(43), 2019, s. 160.

pracy płatnej można analizować kwestie utraty produktywności, którą generuje nieobecność pracowniczka opiekuna osoby zmagającej się z dysfunkcją chorobową²¹. Istotnym zagadnieniem, które warto nakreślić w odniesieniu do dysfunkcji zdrowotnych będących skutkiem niepełnosprawności, może być kwestia wydatków na ochronę zdrowia, ponieważ wszelkie działania związane z ochroną zdrowia mogą skutecznie zapobiec rozwojowi chorób, oraz być skutecznym sposobem na łagodzenie niebezpiecznych skutków powstałych już chorób. Zdaniem autorki kluczem mogą okazać się działania prewencyjne. W opracowaniach z zakresu literatury przedmiotu zaznacza się, iż w Polsce wydatki te są zróżnicowane regionalnie. Na terenie aglomeracji wojewódzkich takich, jak: pomorskie, małopolskie, mazowieckie i warmińsko-mazurskie wydatki z tytułu ochrony zdrowia odnotowuje się na poziomie ponadprzeciętnym. Z kolei wyższy, niż przeciętny poziom wydatków odnotowano w aglomeracjach: kujawsko-pomorskiej, dolnośląskiej, śląskiej, zachodniopomorskiej. Relatywnie niższe wartości stwierdzono w województwach zarówno lubuskim, jak również opolskim. Wartości skrajnie najniższe natomiast reprezentowały dwa województwa, czyli wielkopolskie i podkarpackie²².

Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych – wybrane problemy

Jak pisze S. Waszczak globalny rynek zatrudnienia nie jest przyjazny dla ludzi borykających się z problemem niepełnosprawności. Z kolei rozwiązania rządowe w Polsce zakładające poprawę owej sytuacji, nie do końca są trafne²³. Podjęcie aktywizacji zawodowej przez osoby niepełnosprawne generuje nie tylko możliwości finansowe albo ich poprawę, to również szansa na aktywne uczestnictwo w życiu społecznym, ale także możliwość na samorozwój, samodzielność, czy możliwość realizacji własnych zainteresowań²⁴.

²¹ A. Jakubowska, *Choroba jako przyczyna utraconej produktywności kapitału ludzkiego perspektywa regionalnych rynków pracy*. Marketing i Rynek, (3) 2016A, s. 232.

²² M. Klonowska-Matynia, *Zdrowotne aspekty zróżnicowania kapitału ludzkiego w ujęciu regionalnym*. Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician, nr 64(1), 2019, s. 47.

²³ Z. Janowska, *Niepełnosprawni, osoby starsze i młodzież na rynku pracy*, „Studia Ekonomiczne”, nr 167, 2014, s. 225.

²⁴ I. Stańko, *Rola pracy w integracji osób niepełnosprawnych w Społeczeństwie równych szans*, (w:) Polsko-niemieckie pismo o osobach z niepełno sprawnościami, Menschen mit Behinderungen. Eindeutsch-polnische Zeitschrift, Nr 2, 2009, s. 2.

W Polsce osoba niepełnosprawna w ramach otwartego rynku pracy może skorzystać z różnych form zatrudnienia. Krótką ich charakterystykę zaprezentowano w tabeli 1²⁵:

Tabela 1. Formy zatrudnienia w Polsce dla osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy

Forma zatrudnienia	Charakterystyka
<p style="text-align: center;">Zatrudnienie wspomagane</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Forma nie wymaga zbyt dużych nakładów finansowych i sprzyja włączeniu osób z niepełnosprawnościami w środowisko zawodowe, w którym funkcjonują pracownicy pełnosprawni. • Ten rodzaj zatrudnienia bazuje na dostosowaniu i stworzeniu odpowiednich warunków zatrudnienia, które będą dedykowane osobie z niepełnosprawnością. • W tym typie zatrudnienia kluczowy aspekt odgrywa również trener pracy, którego centralnym zadaniem jest wspieranie danego pracownika niepełnosprawnego w miejscu zatrudnienia.
<p style="text-align: center;">Własna działalność o charakterze gospodarczym lub rolniczym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Podjęcie własnej działalności o charakterze gospodarczym, lub rolniczym często jest szansą dla tych osób z niepełnosprawnościami, które zamieszkują tereny wiejskie i dla osób, u których sytuacja związana z podjęciem zatrudnienia jest szczególnie trudna, np. ze względu na małą liczebność mieszkańców danej gminy. <p>Z danych statystycznych Biura Analiz i Dokumentacji Kancelarii Senatu wynika, że ludzie z niepełnosprawnościami prowadzących działalność gospodarczą i ubiegających się o refundację składek na ubezpieczenie społeczne w 2019 roku było ogółem 21,8 tys. osób.</p>

Źródło: Opracowanie własne na podst. S. Piocha, E. Nadolna, *Zatrudnienie osób niepełnosprawnych jako forma rehabilitacji zawodowej*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Ekonomii i Zarządzania Politechniki Koszalińskiej”, nr 3, 2009, s. 132-136, Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, dane: rynek pracy osób niepełnosprawnych <http://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=80&print=1>, data pobrania 20.08.2021.

²⁵ S. Piocha, E. Nadolna, *Zatrudnienie osób niepełnosprawnych jako forma rehabilitacji zawodowej*, Zeszyty Naukowe Instytutu Ekonomii i Zarządzania Politechniki Koszalińskiej”, nr 3, 2009, s. 132-136.

cd. Tabela 1. Formy zatrudnienia w Polsce dla osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy

Forma zatrudnienia	Charakterystyka
Organizacje funkcjonujące na otwartym rynku pracy	<ul style="list-style-type: none"> • Osoba borykająca się z niepełnosprawnością może podjąć pracę w organizacjach funkcjonujących na otwartym rynku zatrudnienia np. w przedsiębiorstwach, czy w urzędach administracji publicznej. • Nadmienić można, iż zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi w Polsce, w tym przypadku osoba niepełnosprawna może korzystać z siedmiodzinnego czasu pracy, dłuższego okresu urlopowego, oraz możliwości przystosowania środowiska pracy do jej potrzeb, jakie płyną z niepełnosprawności danej osoby. <p>Z danych Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych wynika, iż ogółem na otwartym rynku pracy w 2019 roku pracowało 146,8 tys. osób niepełnosprawnych. Natomiast liczba etatów na tym rynku wynosiła 138,7 tys.</p>

Zródło: Opracowanie własne na podst. S. Piocha, E. Nadolna, *Zatrudnienie osób niepełnosprawnych jako forma rehabilitacji zawodowej*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Ekonomii i Zarządzania Politechniki Koszalińskiej”, nr 3, 2009, s. 132-136, Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, dane: rynek pracy osób niepełnosprawnych <http://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=80&print=1>, data pobrania 20.08.2021.

W celu dopełnienia zarysowanych dotychczas kwestii można zaznaczyć, iż osoby z niepełnosprawnościami mogą pracować też na chronionym rynku pracy, w ramach którego mogą podejmować aktywność zawodową w tzw. warunkach pracy chronionej²⁶:

- Zakładzie Aktywności Zawodowej,
- Zakładach Pracy Chronionej,
- Warsztatach Terapii Zajęciowej.

Z. Janowska przyjmuje, iż szansy na poprawę trudnej sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce, związanej z ich aktywnością zawodową można upatrywać w zmianie postaw i postrzegania społecznego osób z niepełnosprawnościami przez jednostki pełnosprawne, ale też w zmianie przepisów z tytułu litery prawa²⁷. Dane statystyczne GUS, pokazują, iż w Polsce osoby niepełnosprawne

²⁶ Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, s. 21-30.

²⁷ Z. Janowska, *Niepełnosprawni, osoby starsze...*, s. 228.

są w o wiele mniejszym stopniu aktywne zawodowo w porównaniu z osobami, dla których problem niepełnosprawności nie jest znany²⁸.

Wyniki Narodowego Spisu Ludności z roku 2011 dowodzą, iż osób posiadających orzeczenie o niepełnosprawności oraz było w Polsce 4697,5 tys., (tj. 12,2% ogółu ludności). Natomiast w roku 2002 było to 759,7 tys. (14,3% ogółu społeczeństwa)²⁹.

Jak wynika z danych zaprezentowanych przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych Ewidencji Zatrudnionych Osób Niepełnosprawnych za rok 2019 pracowników niepełnosprawnych, których pensje były dofinansowywane ze środków PFRON odnotowano ogółem 247,0 tys. (tj. 235,2 tys. etatów)³⁰. Ponadto z informacji Głównego Urzędu Statystycznego, do którego odwołuje się Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych wynika, iż w przypadku osób z niepełnosprawnością znajdujących się w wieku produkcyjnym w 2019 roku współczynnik aktywności zawodowej kształtował się na poziomie 28,8%, natomiast wskaźnik zatrudnienia 26,8%. Dodać można w tym miejscu, iż stopa bezrobocia wśród osób niepełnosprawnych w roku 2019 wyniosła 7,2%³¹.

Przyczyn problemów niskiej aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami można szukać w ogólnej nieznanomości tematyki niepełnosprawności i specyficznych problemach z niej płynących. Nie bez znaczenia w tym kontekście wydaje się być stereotypowość społeczna i uprzedzenia względem ludzi borykających się z niepełnosprawnościami. Do przyczyn można zaliczyć też lęk społeczny ludzi pełnosprawnych względem niepełnosprawnych. Lęk, z kolei, spowodowany jest innością osób poszukujących zatrudnienia na rynku pracy. W tym aspekcie istotne są też bariery, które generują same osoby niepełnosprawne, gdyż często obawiają się one, np. tego, że w wyniku podjęcia pracy stracą rentę chorobową, czy socjalną, która przysługuje im z tytułu niepełnosprawności³².

Warto w tym miejscu przytoczyć też stanowisko A. Stańko. Autor zauważa, iż konsekwencje braku zatrudnienia zarówno dla osób pełnosprawnych, jak i dla

²⁸ Tamże, s. 228.

²⁹ Biuro Analiz i Dokumentacji Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych Kancelaria Senatu, Warszawa 2014, 13, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/126/plik/ot-632_internet.pdf, s. 13, data pobrania 20.08.2021.

³⁰ Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Dane: rynek pracy osób niepełnosprawnych, <http://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=80&print=1>, data pobrania 20.08.2021.

³¹ Tamże.

³² I. Stańko, op. cit. s. 2.

osób borykających się z różnego typu niepełnosprawnościami potrafią być rozległe. W wyniku braku aktywności zawodowej mogą wystąpić depresje, bądź inne choroby. Owe problemy jednak nie tylko mogą generować kłopoty ze zdrowiem fizycznym. U osób biernych zawodowo zauważalne mogą być również problemy związane z osiąganiem dobrostanu psychicznego, lub też nawet skłonności do różnego rodzaju nałogów. Konsekwencje mogą także przejawiać się w niewykorzystaniu potencjału ludzkiego, czy deprecjacji umiejętności zawodowych danej jednostki, a także w spadku dochodów finansowych, co w konsekwencji w dłuższej perspektywie czasowej może prowadzić do ubóstwa. W wyniku bierności zawodowej, może nastąpić również utrata środków do życia, która jest nie tylko konsekwencją dla osoby pozostającej bez zatrudnienia, ale i dla całej jej rodziny³³.

Należy zgodzić się z opinią J. Mielczarek i K. Mikołajów, iż aktywność zawodowa dla osób borykających się z niepełnosprawnościami odgrywa ogromną rolę, gdyż daje tej grupie osób powody do nabywania świeżych umiejętności zawodowych, samorealizacji, a także do czerpania z tej formy aktywności korzyści finansowych. Pozytywnie wpływa także na integrację społeczną osób z niepełnosprawnościami z ludźmi pełnosprawnymi poprzez aktywne funkcjonowanie obu tych grup w życiu zawodowym³⁴.

Specyfika potrzeb osób z różnego typu niepełnosprawnościami w aspekcie ich aktywności zawodowej

A. Maslow dzieli potrzeby ludzkie na dwie grupy. Pierwszą grupę reprezentują potrzeby niższego rzędu, drugą zaś potrzeby wyższego rzędu. Do pierwszej grupy potrzeb autor zalicza: potrzeby fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności i miłości, szacunku, samorealizacji. Potrzeby, które reprezentują grupę drugą to potrzeby wiedzy i rozumienia, ale także potrzeby przyjmujące charakter estetyczny³⁵. Podkreślić należy, iż aby potrzeby wyższego rzędu zostały zaspokojone muszą zostać w pierwszej kolejności zaspokojone potrzeby niższego rzędu.

³³ A. Kłos, K. Tomaszewska, *Bezrobocie jako zjawisko społeczne stanowiące zagrożenie dla kształtowania się rynku pracy w Polsce*, „Edukacja. Język”, Tom 2, 2014, s. 192.

³⁴ J. Mielczarek, K. Mikołajów, *Zatrudnianie osób niepełnosprawnych*, (w:) M. Gięda, R. Raszewska-Skałecka, *Prawno-administracyjne aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015, s. 106.

³⁵ J. Bieńkowska, *Poszukiwanie metod skutecznego motywowania pracowników*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Oeconomica”, nr 234, 2010, s. 399.

E. Bińczycki i M. Trętko proponują sposób rozróżniania potrzeb osób niepełnosprawnych w odniesieniu do zatrudnienia tej grupy osób w kontekście hierarchii potrzeb zaproponowanej przez A. Masłowa. Potrzeby fizjologiczne dotyczą specjalnego dostosowania miejsca zatrudnienia, stanowiska zatrudnienia do specyficznych potrzeb osób z niepełnosprawnościami, np. poprzez likwidację barier architektonicznych w danej organizacji. Kolejną grupę potrzeb stanowią w piramidzie Masłowa potrzeby bezpieczeństwa. Dotyczą one zaspokojenia specyficznych, często indywidualnych potrzeb odnoszących się do higieny pracy, a także bezpieczeństwa w miejscu zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Kolejną grupę stanowią potrzeby przynależności³⁶. W tym przypadku powinno kłaść się nacisk na pozytywne relacje z innymi osobami pracującymi w danej organizacji. Potrzeby uznania zaś w odniesieniu do pracowników z niepełnosprawnościami mogą reprezentować pochwały, które jak podkreślają autorzy, powinny być wyważone pod względem behawioralnym. Ostatnia grupa potrzeb, które reprezentują potrzeby samorealizacji, mogą odzwierciedlać się w akceptacji pomysłów pracowników niepełnosprawnych przez kadrę zarządzającą organizacją, czy w stwarzaniu możliwości rozwoju zawodowego, w odniesieniu do pracowników z niepełnosprawnościami³⁷.

W 2017 r. został opublikowany raport z badań przygotowany przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych dotyczący potrzeb osób niepełnosprawnych. W raporcie tym poddano analizie różnorodne obszary życia osób niepełnosprawnych identyfikując potrzeby, w kontekście ich zatrudnienia. W badaniu udział wzięły 4 grupy osób niepełnosprawnych, tj. osoby borykające się z niepełnosprawnością ruchową, wzrokową, słuchową i psychiczną.

Osoby niepełnosprawne ruchowo biorące udział w badaniu zwracają uwagę na potrzebę w zakresie dodatkowej przerwy w miejscu pracy. Ważna jest dla nich również możliwość siedzenia podczas wykonywania pracy. Respondenci zwracają uwagę także na to, czy praca, którą wykonują nie jest obciążająca dla ich organizmu. Badane osoby wskazują, iż istnieje potrzeba, aby czas pracy w ich przypadku był zmniejszony. Kolejny aspekt poddany badaniu odnosił się do dostosowania stanowiska pracy³⁸.

³⁶ B. Bińczycki, M. Trętko, *Piramida potrzeb osób z niepełnosprawnością jako narzędzie zarządzania*, „Organizacja i Zarządzanie Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej”, nr 61, Łódź 2015, s. 61.

³⁷ Ibidem, s. 16.

³⁸ M. Sochańska-Kawiecka, Z. Kołakowska-Seroczyńska, D. Zielińska, E. Makowska-Belta, P. Ziewiecki, *Badanie potrzeb osób niepełnosprawnych. Raport końcowy*, Warszawa 2017, Raport dostępny w wersji online, (data dostępu 25.03.2020) https://www.pfron.org.pl/fileadmin/Badania_i_analizy/Badanie_potrzeb_ON/Raport_koncowy_badanie_potrzeb_ON.pdf, s. 195-227.

Badane osoby niepełnosprawne ruchowo deklarują potrzebę w zakresie dostosowania stanowiska pracy do ich indywidualnych potrzeb płynących z niepełnosprawności. Respondenci wskazują także potrzebę odpowiednio przystosowanego komputera w miejscu, w którym są aktywne zawodowo. Deklarują, iż potrzebują pracy z dobrym wynagrodzeniem, ale także wyrozumiałości w stosunku do niepełnosprawności, z którą się borykają w miejscu zatrudnienia. Raport dowodzi również, iż w przypadku grupy osób z niepełnosprawnością narządu ruchu ważne jest również to, aby miejsce pracy nie było zbyt oddalone od miejsca ich zamieszkania³⁹.

Pracownicy niepełnosprawni umyślowo wskazują potrzebę pracy bez hałasu. Z przeprowadzonych badań wynika także, iż osoby z tym rodzajem niepełnosprawności wykazują potrzebę wsparcia ze strony trenera zatrudnienia w miejscu pracy, ale też możliwość odbywania staży, czy podjęcia praktyk w danych organizacjach. Z raportu wynika również potrzeba wykonywania pracy w małym zespole, życzliwy stosunek, ale też odpowiednie wynagrodzenie z tytułu wykonywanej przez te osoby pracy⁴⁰.

Osoby z niepełnosprawnością wzroku wykazują potrzebę w zakresie dostosowania stanowiska pracy do ich indywidualnych potrzeb w miejscu zatrudnienia, ale także w zakresie dostępności do specjalistycznego sprzętu komputerowego w organizacji. Na podstawie raportu wiadomo, iż w pracy wykonywanej przez pracowników z niepełnosprawnością zmysłu wzroku istnieje potrzeba posiadania przez te osoby zestawów głośnomówiących, czy specjalistycznych skanerów. Raport dowiódł, że pracownicy z niepełnosprawnością wzroku wykazują także potrzebę wykonywania nieskomplikowanych prac, oraz skorzystania ze wsparcia trenera zatrudnienia⁴¹.

Ostatnią grupę respondentów objętych badaniem stanowiły osoby borykające się z niepełnosprawnością słuchu. Ta grupa osób wykazuje potrzebę wsparcia ze strony tłumacza języka migowego zarówno w miejscu zatrudnienia, jak i na etapie poszukiwania zatrudnienia. Wskazują, iż chcieliby móc skorzystać z pomocy w znalezieniu odpowiedniej pracy, a jeśli chodzi o samo miejsce zatrudnienia to potrzebują pracy bez hałasu w klimatyzowanym pomieszczeniu. Reprezentanci tej grupy niepełnosprawnych deklarują także, iż w miejscu zatrudnienia chcieliby mieć możliwość uczestnictwa w szkoleniach, czy praktykach, ale także wskazują potrzebę, w zakresie dostosowania stanowiska pracy do ich indywidualnych potrzeb płynących z niepełnosprawności, z którą się mierzą⁴².

³⁹ Ibidem, s. 195-227.

⁴⁰ Ibidem, s. 195-227.

⁴¹ Ibidem, s. 195-227.

⁴² Ibidem, s. 195-227.

Przykładowe działania na rzecz poprawy zaspokajania potrzeb zawodowych osób z niepełnosprawnościami

Centralną rolę w odniesieniu do działań na rzecz poprawy zaspokajania potrzeb zawodowych osób z niepełnosprawnością w Polsce odgrywa Państwowy Fundusz Osób Niepełnosprawnych. Fundamentalnym celem tej inicjatywy jest wsparcie pieniężne systemu dwóch typów rehabilitacji, tj. zawodowej oraz społecznej osób z niepełnosprawnościami ze środków PFRON, bowiem same osoby borykające się z niepełnosprawnością mogą uzyskać od tejże organizacji środki finansowe, np. na zakup sprzętu rehabilitacyjnego⁴³. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w ramach wsparcia udzielanego osobom z niepełnosprawnościami finansuje działania z zakresu pośrednictwa pracy, poradnictwa zawodowego, które dedykowane jest ludziom z dysfunkcjami chorobowymi, a także staże zawodowe, kursy zawodowe, szkolenia. Ze strony PFRONU osoby niepełnosprawne mogą liczyć również na refundację składek na ubezpieczenie społeczne, refundację obowiązkowych składek na ubezpieczenie emerytalne i rentowe dla osób prowadzących działalność gospodarczą. Jednostki z niepełnosprawnościami mogą otrzymać również dopłatę do wysokości 50% oprocentowania kredytu bankowego, w sytuacji jeśli taki kredyt posiadają⁴⁴.

Osobnym i rozległym tematem jest kwestia pomocy, którą może otrzymać pracodawca w przypadku, gdy wyrazi chęć zatrudnienia osoby z niepełnosprawnością w danej organizacji. Wsparcie to może bazować na refundacji pensji pracownika, czy składek na ubezpieczenie społeczne, albo m.in. na refundacji kosztów dostosowania stanowiska pracy do potrzeb danego pracownika z niepełnosprawnością.

Można przyjąć za Z. Janowską, iż nie bez znaczenia, jeśli chodzi o działania na rzecz poprawy zaspokajania potrzeb zawodowych osób z niepełnosprawnością, są także działania edukacyjne w owym zakresie⁴⁵. Celem tych działań powinno być uwrażliwienie potencjalnych pracodawców na problem niepełnosprawności w odniesieniu do aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami, ale także podniesienie wiedzy na ten temat wśród samych osób zmagających się z niepełnosprawnościami. Często zdarza się tak, że nie są oni dostatecznie poinformowani o przysługujących im prawach na rynku pracy. Działania edukacyjne w tym zakresie prowadzi już PEFRON, ale także Polska Organizacja Pracodawców Osób Niepełnosprawnych, np. za pomocą e-zasobów.

⁴³ M. Florek-Łuszczynski, S. Lachowski, *Działania instytucjonalne na rzecz osób niepełnosprawnych* „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” Tom 19, Nr 4, 2013, s. 482.

⁴⁴ M. Sochańska-Kawiecka, Z. Kołakowska-Seroczyńska (red. zb.) *Badanie*, op. cit., s. 22-36.

⁴⁵ Z. Janowska, op. cit., s. 225.

Informacji udzielają także organizacje pozarządowe, których celem jest aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnościami.

Warto podkreślić, że pomimo iż działania na rzecz poprawy aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami są prowadzone, to nadal pracodawcy żywią obawę przed zatrudnieniem osób zmagających się z dysfunkcjami zdrowotnymi⁴⁶.

Ważną kwestią pozostają też przepisy obowiązującego prawa w zakresie zatrudniania osób niepełnosprawnych, ale także działania edukacyjne względem pracodawców na temat osób z niepełnosprawnościami. Do najczęściej podejmowanych działań edukacyjnych należą: projektowanie kampanii informacyjnych odnoszących się do problematyki niepełnosprawności. Broszury informacyjne adresowane do kadr zarządzających danymi organizacjami, informujące o korzyściach wynikających z zatrudniania pracowników z niepełnosprawnościami, a także działania różnorodnych instytucji rządowych i pozarządowych na rzecz zwiększania zatrudnienia osób niepełnosprawnych w Polsce⁴⁷.

Dokonując reasumpcji powyższych rozważań można przyjąć stwierdzenie, iż skuteczność wszystkich działań dotyczących aktywności zawodowej populacji osób z niepełnosprawnościami zależy od właściwego ich zaplanowania w taki sposób, aby faktycznie uwzględniały realne potrzeby tej grupy ludzi.

Podsumowanie

Niniejszy artykuł podejmuje ważną kwestię, jaką jest aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych. Przedstawiono problem niepełnosprawności z perspektywy potrzeb, jak i działań aktywizujących osoby niepełnosprawne w Polsce. Na podstawie przeglądu literatury przedmiotu i wybranych badań można przyjąć kilka istotnych wniosków.

Pierwsza konkluzja jest taka, że potrzeby osób niepełnosprawnych w odniesieniu do aktywności zawodowej są rozległe i specyficzne. Dużą ich część stanowią potrzeby:

1. o charakterze funkcjonalnym,
2. potrzeby w zakresie transportu do miejsca pracy, które generują trudności zdrowotne, z jakimi borykają się osoby niepełnosprawne z tytułu posiadanej dysfunkcji chorobowej,
3. kolejne potrzeby mają charakter urbanistyczny, których z kolei przyczynę stanowi niedostosowanie architektoniczne tj. brak wind, schody.

⁴⁶ Z. Janowska, op. cit., s. 225.

⁴⁷ I. Grzanka, *Rozwiązywanie problemów bezrobocia i wykluczenia osób niepełnosprawnych*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie. Politechnika Śląska”, z. 59, 2011, s. 63.

Na potrzeby niepełnosprawnych niewątpliwie wpływ mają także czynniki psychospołeczne, takie jak stosunek społeczny do osób niepełnosprawnych w miejscu pracy, ale także warunki zatrudnieniowe na rynku pracy związane z funkcjonowaniem osób niepełnosprawnych na rynku pracy i liczne problemy, jakie tam występują np. w zakresie dostępności ofert zatrudnienia, które dostosowane będą do specyficznych potrzeb osób borykających się z niepełnosprawnością. Należy też pokreślić, że działania na rzecz poprawy zaspokajania potrzeb zawodowych osób z niepełnosprawnościami są zależne od wyspecjalizowanych podmiotów. Jednak przyjąć można, że w tej kwestii wiele zależy od otwartości środowiska osób pełnosprawnych względem populacji niepełnosprawnych. W kontekście dotychczasowych rozważań można nadmienić, że istotnym czynnikiem zwiększającym aktywność zawodową osób niepełnosprawnych mogą okazać się pozytywne postawy osób pełnosprawnych względem niepełnosprawnych. Równie ważne mogą okazać się wdrażane systematycznie i wieloprofilowo, działania prowadzące do tego, aby ulepszać funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy.

W świetle powyższych wyników badań weryfikowane w artykule hipotezy można uznać za słuszne. Podsumowując tematykę zaprezentowaną w artykule należy wyraźnie podkreślić, iż złożoność potrzeb osób z niepełnosprawnościami jest duża, gdyż są one konsekwencją stanu chorobowego, jakim są niepełnosprawności różnego typu i, aby zostały one zaspokojone należy podejmować wielopłaszczyznowe działania, które będą bazowały na współpracy kilku grup osób. W opinii autorki ważne jest to, aby wszelkie działania i inicjatywy wpływały równolegle ze strony jednostek, które borykają się z niepełnosprawnościami, ze strony pracodawców, ale też ze strony pracowników pełnosprawnych. Ponadto, nie można pomijać w działaniach także tych, które obejmują system zabezpieczenia społecznego. Co więcej, wszystkie projektowane zmiany powinny uwzględniać także aspekty prawne, finansowe, edukacyjne, informacyjne.

Należy zauważyć, iż artykuł nie wyczerpuje tematu. Skala problemu skłania do podejmowania dalszych badań np. w kierunku oceny efektywności działań aktywizujących osoby niepełnosprawne. Dalsze badania mogłyby dotyczyć również diagnozy potrzeb pracodawców w zakresie zatrudniania osób z niepełnosprawnościami. Warto byłoby, zdaniem autorki, przeprowadzić badania w szerszej grupie respondentów, tj. wśród osób niepełnosprawnych, pracodawców, którzy już zatrudniają osoby niepełnosprawne, ale także wśród tych pracodawców, którzy nigdy nie zatrudniali pracowników niepełnosprawnych, ale planują to zrobić w perspektywie najbliższego roku, czy też dwóch. Reasumując przyjąć należy, iż wszystkie działania, aby odnosiły skuteczność muszą być solidnie zaprojektowane i muszą być planowane w taki sposób, aby uwzględniać faktycznie występujące potrzeby osób niepełnosprawnych.

Bibliografia

1. Bieńkowska J., *Poszukiwanie metod skutecznego motywowania pracowników*, „Acta Universitatis Lodziensis Folia Oeconomica, nr 234, 2010, s. 397-407.
2. Bińczycki E., Trętko M., *Piramida potrzeb osób z niepełnosprawnością jako narzędzie zarządzania*, „Organizacja i Zarządzanie Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej”, nr 61, 2015, s. 5-19.
3. Biuro Analiz i Dokumentacji Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych Kancelaria Senatu, Warszawa 2014, s. 13, data pobrania 20.08.2021.
4. Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Dane: rynek pracy osób niepełnosprawnych <http://niepelnosprawni.gov.pl/index.php?c=page&id=80&print=1>, data pobrania 16.05.2021.
5. Czechowski K., Wilmowska-Pietruszyńska A., *O potrzebie rehabilitacji kompleksowej*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” nr 2 (19), 2016, s. 35-51.
6. Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej o działaniach podejmowanych w 2019 r. na rzecz realizacji postanowień Uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r., Karta Praw Osób Niepełnosprawnych. Druk nr 650, Warszawa 2020.
7. Florek-Łuszczynski M., Lachowski S., *Działania instytucjonalne na rzecz osób niepełnosprawnych*, „Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu” Tom 19, nr 4, 2013, s. 480-484.
8. Grzanka I., *Rozwiązywanie problemów bezrobocia i wykluczenia osób niepełnosprawnych*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie”, z. 59, 2011, s. 59-74.
9. Jakubowska A., *Choroba jako przyczyna utraconej produktywności kapitału ludzkiego – perspektywa regionalnych rynków pracy*, „Marketing i Rynek”, nr (3), 2016, s. 230-242.
10. Janowska Z., *Niepełnosprawni, osoby starsze i młodzież na rynku pracy*, „Studia Ekonomiczne” nr 167, 2014, s. 221-230.
11. Klonowska-Matynia M., *Zdrowotne aspekty zróżnicowania kapitału ludzkiego w ujęciu regionalnym*. Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician, nr 64(1), 2019, s. 31-51.
12. Klonowska-Matynia M., *Przestrzenna analiza kapitału ludzkiego w obszarze zdrowia w Polsce w powiązaniu z sytuacją społeczno-ekonomiczną w regionach*. Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica, nr 4(343), 2019, s. 159-280.
13. Kłós A., Tomaszewska K., *Bezrobocie jako zjawisko społeczne stanowiące zagrożenie dla kształtowania się rynku pracy w Polsce*, „Edukacja. Język”, tom 2, 2014, s 187-198.

14. Krawczyk B., *Uczeń niepełnosprawny w szkole masowej*, „Nowa szkoła”, 2002, nr 1, s. 9-11.
15. Mielczarek J., Mikołajów K., *Zatrudnianie osób niepełnosprawnych*, (w:) M. Giełda, R. Raszewska-Skałeczka, *Prawno-administracyjne aspekty sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce*, Wrocław 2015, s. 105-124.
16. Misiewicz H., *Niepełnosprawność jako problem społeczny*, „Chocwanna”, nr 1, 2004, s. 9-35.
17. Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia, World Health Organization Geneva, 2001.
18. Piocha S., Nadolna E., *Zatrudnienie osób niepełnosprawnych jako forma rehabilitacji zawodowej*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Ekonomii i Zarządzania Politechniki Koszalińskiej”, nr 3, 2009. s. 127-140.
19. Raport badawczy. Kubicki P., *Wyzwania polityki publicznej wobec osób z niepełno sprawnościami*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2019, s. 11-13. Raport dostępny w wersji online, (data dostępu 21.08.2021.) https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2019/12/Raport_PIE-Wyzwania-polityki-publicznej.pdf
20. Sen A. K., *Development as freedom*, Knopf, New York, 1999.
21. Sochańska-Kawiecka M., Kołakowska-Seroczyńska Z., Zielińska D., Makowska-Belta E., Ziewiecki P., *Badanie potrzeb osób niepełnosprawnych. Raport końcowy*, Warszawa 2017, Raport dostępny w wersji online (data dostępu 25.03.2020), https://www.pfron.org.pl/fileadmin/Badania_i_analizy/Badanie_potrzeb_ON/Raport_koncowy_badanie_potrzeb_ON.pdf
22. Stańko I., *Rola pracy w integracji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie równych szans*, (w:) Polsko-niemieckie pismo o osobach z niepełno sprawnościami, „Menschen mit Behinderungen. Einedeutsch-polnische-Zeitschrift” nr 2, 2009, s. 2-5.
23. Trębicka-Postrzygacz B., *O niepełnosprawności w definicjach i regulacjach prawnych w perspektywie inkluzji społecznej*, „Student niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy”, nr 17 (10), 2017, s. 41-53.
24. *Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, s. 21-30, Dz. U. 1997 Nr 123 poz. 776.
25. Waszczak S., *Stosunek społeczeństwa do osób niepełnosprawnych*, „Problemy polityki społecznej. Studia i dyskusje”, nr 2, 2000, s. 89-99.
26. Zabłocki K. J., *Dziecko niepełnosprawne, jego rodzina i edukacja*, Warszawa 1999.

AROUND SELECTED ISSUES OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF DISABLED PEOPLE

The aim of the article is to discuss selected needs and problems faced by people with various types of disability in the context of their professional activity. The article is a review. The researchers searched for answers to research questions: What problems do disabled people struggle with in relation to their professional activity? What are the actions taken to improve the satisfaction of professional needs of people with disabilities in Poland? The following hypotheses were put forward: 1. Problems and needs of people with disabilities are multi-faceted in relation to their professional activity. 2. Actions to improve the satisfaction of professional needs of people with disabilities depend on specialized entities.

The article analyzes disabled people in Poland. The DeskResearch method was used. The available background data, i.e. published in scientific articles, also available in e-resources, i.e. research reports, and e-information from the website of the Office of the Government Plenipotentiary for Persons with Disabilities in the field of disability and vocational rehabilitation were analyzed. A research report of the State Fund for Rehabilitation of Disabled Persons (2017) concerning research on the needs of people with disabilities turned out to be a particularly important source of information from the perspective of the issues raised.

Keywords: disability, professional activity, needs, problems.

Katarzyna SZEWCZYK*

ZARZĄDZANIE ZASOBAMI LUDZKIMI W TURYSTYCE

Zarys treści: Istotnym elementem w funkcjonowaniu przedsiębiorstw turystycznych jest zarządzanie zasobami ludzkimi. Znaczenie przyjętego sposobu zarządzania personelem w turystyce wynika z faktu, iż konsumenci usług turystycznych nabywają produkt niematerialny. Usługa turystyczna świadczona jest przez pracownika i to jego cechy indywidualne wpływają na ocenę zadowolenia turysty. Sezonowość jest najważniejszą cechą sektora turystycznego, która ma wpływ na sytuację ekonomiczną rynku lokalnego. Jest zjawiskiem niekorzystnie oddziałującym na wszystkie elementy rynku turystycznego, zarówno po stronie popytu, jak i podaży. Zjawisko sezonowości powoduje trudności w planowaniu i zarządzaniu rozwojem turystyki regionu. Stanowi również dużą uciążliwość w organizacji i ustalaniu cen pobytu, w planowaniu nowych inwestycji i w zaopatrzeniu. Ponadto sezonowość popytu na usługi turystyczne przekłada się na powstanie sezonowych, a nie stałych miejsc pracy, co powoduje niestabilność zatrudnienia oraz niepełne wykorzystanie zasobów poza sezonem turystycznym. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie nieregularności rozkładu ruchu turystycznego w Polsce i jego wpływ na wybór strategii zarządzania zasobami ludzkimi w branży turystycznej. Z przeanalizowanych badań wywnioskować można, że wysoka sezonowość wpływa na funkcjonowanie lokalnych przedsiębiorstw i skutkuje wyborem adekwatnej strategii zarządzania zasobami ludzkimi. Wykorzystując strategię zarządzania zasobami ludzkimi polegającą na zapoznaniu pracowników z filozofią i planami firmy, szkoleniu, motywowaniu i w efekcie przekształceniu zasobów ludzkich w kapitał ludzki, przedsiębiorstwo dokonuje wyboru strategii postrzegającej sezonowość, jako wyzwanie.

Słowa kluczowe: zarządzanie zasobami ludzkimi, rynek turystyczny, sezonowość.

* Studentka stopnia II kierunku Zarządzanie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska; Studenckie Koło Turystyki i Rekreacji FUTURE

Wprowadzenie

Wszystkie destynacje na świecie stoją przed problemem sezonowości¹. Sezonowość oznacza kumulację ruchu turystycznego w danym okresie w ciągu roku i występowanie widocznych różnic w wielkości popytu między sezonem, a poza nim. Jest jedną z cech charakteryzujących popyt w sektorze turystycznym, jednocześnie jest również problemem, z którym muszą sobie radzić podmioty reprezentujące podaż turystyczną. Sezonowość w turystyce zazwyczaj rozpatruje się z punktu widzenia charakteru popytu na usługi turystyczne oraz rozłożenia ruchu turystycznego. Poziom tego zjawiska zależny jest w głównej mierze od pogody i kalendarza². Wpływ na ruch turystyczny mają warunki pogodowe, ponieważ miejscowości nadmorskie są chętniej odwiedzane przez turystów w okresie letnim. W okresie zimowym ruch ten jest znacznie ograniczony. Ograniczenie spowodowane jest obniżeniem temperatury powietrza i wód powierzchniowych. Miejscowości górskie odwiedzane są w okresie letnim i zimowym w związku z licznymi atrakcjami związanymi ze sportami zimowymi i wycieczkami górkimi³. Fazy ruchu turystycznego są zależne także od ustalonych terminów wakacji, ferii, przerw świątecznych, ustawowych dni wolnych.

Sezonowość stanowi najważniejszą cechę sektora turystycznego, który komplikuje organizację działalności w turystyce oraz na obszarach turystycznych. Powoduje trudności w planowaniu i zarządzaniu rozwojem turystyki. Co więcej, sezonowość popytu na usługi turystyczne przekłada się na powstanie sezonowych, a nie stałych miejsc pracy, co powoduje niestabilność zatrudnie-

¹ T. Baum, *Seasonality in tourism: Understanding the challenges*. Tourism Economics, Scoltad 1999, s. 5-8; K. Radlińska, *Sezonowość w turystyce nadmorskiej – problemy lokalnych rynków pracy. Przykład województwa zachodniopomorskiego. Ekonomiczne Problemy Turystyki*, Szczecin 2018, s. 95-104; N. Suštar, M. L. Ažić, *Measuring Tourism Seasonality Across Selected Mediterranean Countries*. KnE Social Sciences, Bucharest, Romania 2020, s. 216-229.

² M. B. G. Martín, *Weather, climate and tourism a geographical perspective*. Annals of tourism research, Oxford 2005, s. 571-591; J. Borzyszkowski, *Zjawisko sezonowości w turystyce – istota problemu i działań krajowych podmiotów polityki turystycznej na rzecz jego ograniczania*, Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 167-176.

³ J. Rembeza, K. Radlińska, *Sezonowość bezrobocia w nadmorskich i górskich regionach turystycznych w Polsce*. Folia Turistica Akademia Wychowania Fizycznego im. B. Czecha w Krakowie, Kraków 2017, s. 45-58; M. Ferrante, G. L. L. Magno, S. De Cantis, *Measuring tourism seasonality across European countries*, Tourism Management, Anglia 2020, s. 220-235.

nia. Wiąże się to z fluktuacją kadry i zatrudnianiem dużej części pracowników na krótkookresowe kontrakty, co dodatkowo pogarsza warunki pracy.

Właściwe zarządzanie działaniem całego systemu turystyki za pomocą parametrów i instrumentów ekonomicznych jest możliwe tylko wtedy, gdy właściwie rozumie się istotę turystyki, jako zjawiska gospodarczego, ale też społecznego. Pracownicy odgrywają istotną rolę w branży turystycznej. Analizując efektywne i skuteczne funkcjonowanie na nieustannie zmieniającym się rynku turystycznym coraz bardziej wymagane jest posiadanie przez pracowników, zwłaszcza pełniących stanowiska menadżerskie, wiedzy oraz umiejętności pozwalających na kształtowanie nowych, konkurencyjnych zachowań. Zarządzanie zasobami ludzkimi jest metodą zmierzającą do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa na rynku dzięki zatrudnionym pracownikom, którzy indywidualnie lub zespołowo dążą do realizacji jej celów. Osiągnięcie sukcesu przez przedsiębiorstwo można zrealizować wykorzystując do tego następujące etapy zarządzania zasobami ludzkimi jak wybór odpowiednich pracowników, szkolenie ich oraz podtrzymywanie ich w chęci do wykonywania powierzonych im zadań poprzez odpowiedni system ich motywowania⁴.

Celem artykułu jest przedstawienie nieregularności rozkładu ruchu turystycznego w Polsce i jego wpływ na wybór strategii zarządzania zasobami ludzkimi w branży turystycznej. W artykule starano się odpowiedzieć na dwa zasadnicze pytania. Pierwsze dotyczyło występowania sezonowości popytu turystycznego, a drugie możliwych modeli zarządzania zasobem ludzkim w turystyce.

Postępowanie badawcze zostało podzielone na dwa etapy. W pierwszym posługując się danymi Głównego Urzędu Statystycznego dotyczącymi bazy noclegowej w I półroczu 2020 r. określono natężenie zjawiska nieregularności rozkładu ruchu turystycznego sezonowości w poszczególnych częściach kraju. W drugim bazując na wynikach badań L. Jolliffe, i R. Farnsworth⁵ dotyczących określenia znaczenia sezonowości w wyborze możliwej strategii zarządzania zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwach turystycznych na przykładzie nadmorskiego rynku usług turystycznych w Kandzie wskazano możliwe strategie zarządzania zasobem ludzkim wraz z krótką ich charakterystyką.

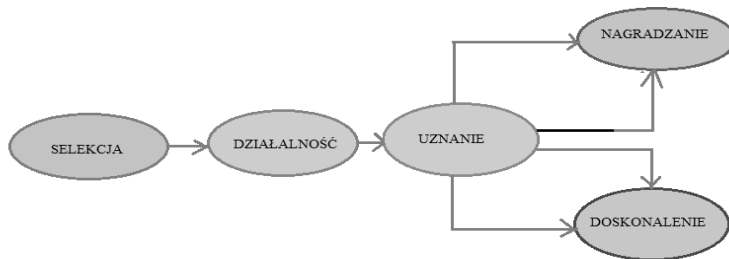
⁴ K. Radlińska, *Sezonowość w turystyce nadmorskiej – wyzwanie dla strategii zarządzania zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwach turystycznych*, Studia i Prace Wydział Nauk i Zarządzania Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2017, s. 65-76.

⁵ L. Jolliffe, R. Farnsworth, *Seasonality in tourism employment: human resource challenges*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, New Brunswick, Canada 2003, s. 312-316.

Zarządzanie zasobami ludzkimi w turystyce

Według M. Armstronga zarządzanie zasobami ludzkimi można zdefiniować jako strategiczną, jednorodną i spójną metodę kierowania najcenniejszym z kapitałów każdej organizacji – ludźmi, którzy osobistym i zbiorowym wysiłkiem przyczyniają się do realizacji wszystkich założonych przez organizację celów, a tym samym umacniają przewagę nad konkurencją⁶. Zarządzanie zasobami ludzkimi opiera się na zbiorze wiedzy, umiejętności i postaw, które potrzebne są wszystkim przedsiębiorstwom, by mogły ze sobą konkurować. Troška kierownictwa o podwładnych, a także zdecydowane działania w selekcji, szkoleniach, wynagradzaniu i dbanie o stosunki pracowników wpływają na poczucie przynależności pracownika do organizacji. Dzięki odpowiedniej polityce zarządzania zasobami ludzkimi w firmie, pomiędzy pracodawcą, a pracownikiem rozwija się szczególna więź. Więż ta polega na lojalności, zaangażowaniu i motywacji pracownika w zamian za sensowną i rozwijającą pracę. Jednym z ważniejszych przekonań jest teza, że silną pozycję firmy i jej konkurencyjność na rynku stanowi zespół ludzi. Osiągnięcie najlepszego wykorzystania zasobów ludzkich możliwe jest dzięki spójnej i konsekwentnej polityce, która będzie promować zaangażowanie w pracę na rzecz organizacji i uwalniać pokłady drzemiącej kreatywności i energii pracowników, co w efekcie spotęguje wydajność pracy.

Typowy schemat procesu zarządzania zasobem ludzkim został przedstawiony w pracy M. Armstrong i zobrazuje go cykl zarządzania zasobami ludzkimi (rysunek 1).

Rysunek 1. Cykl zarządzania zasobami

Źródło: Armstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000, s. 34.

Zarządzanie przedsiębiorstwem, także turystycznym, składa się z zestawu zadań wykonywanych z zamiarem osiągnięcia celów organizacyjnych wykorzy-

⁶ M. Armstrong, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000, s. 14.

stując zasoby ludzkie w sposób skuteczny i sprawny. Zasoby ludzkie to umiejętności, wiedza, przekonania, nawyki, talenty, poczucie humoru, zdolności, posiadane zainteresowania, zdrowie i zaangażowanie każdego człowieka. Pracownicy są istotną częścią przedsiębiorstwa i odpowiednie zarządzanie ich kapitałem jest nieodłącznym elementem dobrze funkcjonującej organizacji. Osiągnięcie sukcesu przez przedsiębiorstwo można zrealizować wykorzystując do tego narzędzia (instrumenty) zarządzania zasobami ludzkimi takie jak pozyskanie (dobór) odpowiednich pracowników, szkolenie oraz podtrzymywanie ich w chęci do wykonywania powierzonych im zadań poprzez odpowiedni system ich motywowania.

W turystyce zasoby ludzkie odgrywają szczególną rolę⁷. Personel jest obecny na każdym etapie wytwarzania i sprzedaży produktu turystycznego. Dynamizacja potencjału pracy w przedsiębiorstwie polega na doskonaleniu poszczególnych składowych potencjału pracownika bądź całego zespołu do zachodzących zmian w otoczeniu jak i samym przedsiębiorstwie. Przedsiębiorstwa turystyczne, podobnie jak przedsiębiorstwa w pozostałych branżach powinny kierować się w zarządzaniu zasobami ludzkimi rozwiązaniami, które podpowiada teoria zarządzania, jak i praktyka gospodarcza, jednak działalność turystyczna ma odmienną specyfikę wynikającą z działania w sektorze usług, przewagi przedsiębiorstw małych i średnich w sektorze turystycznym oraz znacznej sezonowości produkcji. Typowe rozwiązania w gospodarowaniu pracownikami w odniesieniu do działalności turystycznej nie sprawdzają się.

Turystykę postrzega się głównie, jako dziedzinę gospodarki kreującą miejsca pracy, przenoszącą popyt z regionów bogatszych do uboższych⁸. Jest ona jedną z niewielu form aktywności gospodarczej, które wymagają nakładów na ochronę środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego⁹. Badając proces zarządzania przedsiębiorstwem turystycznym należy zauważyć, że do tej pory przedsiębiorstwa z sektora turystycznego to przede wszystkim mikro i małe przedsiębiorstwa. Ponadto duże jest ich rozdrobnienie geograficzne oraz w wielu przedsiębiorstwach występuje negatywne podejście do rozwoju zawodowego pracowników, utrudniające wprowadzanie nowych rozwiązań stosowanych w innych branżach.

⁷ L. Koziół, *Zarządzanie kadrami w turystyce*. Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, Tarnów 2010, s. 159-182.

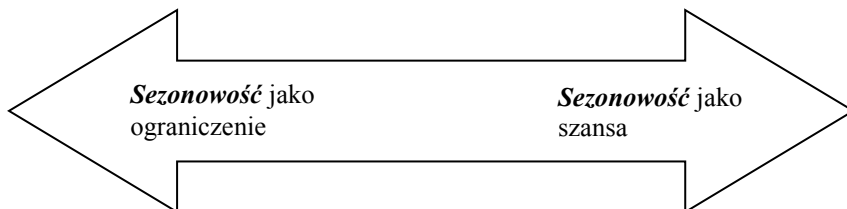
⁸ A. Sieczko, A. J. Parzonko, *Wsparcie instytucjonalne promocji turystyki wiejskiej*. Wyd. Turystyka i Rozwój Regionalny, Warszawa 2018, s. 85-95.

⁹ T. Lidzbarski, *Overtourism: poza granicami sukcesu. Funkcje i dysfunkcje turystyki na greckiej wyspie Zakynthos*, Turystyka Kulturowa, Gdańsk 2020, s. 7-46; M. Ferrante, G. L. L. Magno, S. De Cantis, *Measuring tourism seasonality across European countries*, Tourism Management, Anglia 2020, s. 220-235.

Strategia zarządzania zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwach turystycznych¹⁰

Proces podejmowania decyzji zarządczych w przedsiębiorstwach turystycznych odbywa się w określonym środowisku, w którym decyzje menadżerskie są podejmowane. Mianem otoczenia przedsiębiorstwa nazywa się czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, które stanowią źródło szans i zagrożeń dla przedsiębiorstw. Jednostka gospodarcza powinna prowadzić bieżącą analizę wszystkich czynników otoczenia. Od sumienności tych wyników uzależniona jest alokacja zasobów i sukces firmy. Zasoby ludzkie, w odróżnieniu od pozostałych zasobów przedsiębiorstwa, są kapitałem dynamicznym, podlegającym ciągłym zmianom, nad którym organizacji jest bardzo trudno zapanować. Właściwe zarządzanie zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwie przyczynia się do wzrostu przewagi konkurencyjnej. Tradycyjne podejście do zarządzania zasobami ludzkimi w branży turystycznej nie jest wystarczające. Dlatego przedsiębiorstwa turystyczne gospodarują zasobem w sposób odmienny. Odmienność ta wynika z uwarunkowań m.in. z sezonowości i przyczynia się do stosowania nieszablonowych metod zarządzania traktując sezonowość, jako wyzwanie, albo jako ograniczenie.

Menadżerowie uwzględniając sezonowość w formułowaniu strategii zarządzania zasobem ludzkim mogą stosować dwa podejścia, co zostało zaprezentowane na rysunku 3.

Rysunek 3. Możliwe strategie zarządzania zasobami ludzkimi związane z sezonowością

Źródło: Opracowanie na podstawie: L. Jolliffe, R. Farnsworth, *Seasonality in tourism employment: human resource challenges*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, New Brunswick, Canada 2003, s. 312-316.

¹⁰ W podpunkcie zaprezentowano wyniki badania przeprowadzonego przez L. Jolliffe, R. Farnsworth, *Seasonality in tourism employment: human resource challenges*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, New Brunswick, Canada 2003, s. 312-316.

L. Jolliffe i R. Farnsworth¹¹ w artykule przedstawili trudną sytuację nadmorskich miejscowości położonych na wschodnim wybrzeżu Kanady, których cechą charakterystyczną, podobnie jak na wybrzeżu polskim, był krótki sezon letni stwarzający wyzwanie związane z zarządzaniem zasobami ludzkimi menadżerom. W powyższych miejscowościach poza sezonem obłożenie wynajętych baz noclegów było mniejsze o około 50-75% niż w miesiącu lipcu i sierpniu. W konsekwencji czego w wolniejszych sezonach występowała nadmierna oszczędność skutkująca niepełnym wykorzystaniem personelu lub bezrobociem. Zaistniała sytuacja była niekorzystna dla całego tamtejszego społeczeństwa i lokalnych prowincji. Zdaniem Autorów, sezonowość to jedna z dominujących i najmniej rozumianych cech turystyki. W branży turystycznej postrzegana, jako wyzwanie i problem dotyczący wielu dziedzin, także dziedziny zarządzania zasobami ludzkimi. Działy kadrowe przedsiębiorstw turystycznych powinny adaptować model zarządzania zasobami ludzkimi do warunków sezonowości. Autorzy podczas badań przedstawili dwa podejścia do powyższego zjawiska.

Pierwsze dotyczyło przedsiębiorstw opracowujących strategię biznesową obejmującą sezonowość, drugie opracowujące strategię ją kwestionującą. Przechodzenie z jednej strategii do drugiej winno uwzględniać czynniki lokalne takie jak lokalizację, kompetencje pracowników, działania władz lokalnych, których wpływ ma znaczenie na wybranie odpowiedniej strategii. Wybór strategii pierwszej jest wyborem tych przedsiębiorstw, które swoje biznesy prowadzą tylko w okresie sezonu, czyli w przedziale od 8 do 12 tygodni w pełni akceptując sezonową naturę produkcji w turystyce. Uzyskując zyski, które zaspakajają potrzeby życiowe w okresie poza sezonowym. Najczęściej przedstawiciele takich firm żyją w lokalnej społeczności, a ich firmy to małe przedsiębiorstwa rodzinne. W strategii zarządzania zasobami ludzkimi kierują się zatrudnianiem młodych i uczących się pracowników, chętnych do pracy sezonowej. Zatrudnianych na okres dwóch lub trzech miesięcy, przechodzących szybkie szkolenie, bez zapoznania się z celami przedsiębiorstwa.

W przypadku przedsiębiorstw rzucających wyzwanie sezonowości ogólna strategia zarządzania zasobami ludzkimi polega na traktowaniu działu personalnego na równi z pozostałymi działami, np. działem marketingu, oraz zmianie podejścia do poszczególnych czynności podejmowanych w kontekście cyklu życia zasobów ludzkich, takich jak zatrudnianie, szkolenie i utrzymanie pracowników. Zapoznaniu ich z filozofią i planami firmy, wykorzystaniu tkwiącego kapitału ludzkiego, motywowaniu. Zarządzanie zasobami ludzkimi obejmuje

¹¹ L. Jolliffe, R. Farnsworth, *Seasonality in tourism employment: human resource challenges*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, New Brunswick, Canada 2003, s. 312-316.

decyzje i działania menedżerskie mające wpływ na relacje łączące przedsiębiorstwo z zatrudnionymi pracownikami, prowadzące w dłuższym okresie do transformacji zasobów ludzkich w kapitał ludzki. Podstawą działań takich firm jest dążenie do tego, aby na oferowane przez nich usługi był popyt także poza sezonem. W sezonie przejściowym zmagają się z:

- zminimalizowania problemu sezonowości poprzez rozwijanie takiego asortymentu i usług, które przyczynią się do przedłużenia sezonu,
- wprowadzenia strategii zróżnicowania cen poprzez okresowego podnoszenie cen w celu zredukowania popytu uzyskania dodatkowych środków na naprawę wyrządzonych przez turystów szkód oraz obniżenie cen w okresach niskiego sezonu,
- rozpoczęcia współpracy z innymi turystycznymi podmiotami,
- rozwoju techniki marketingowej poprzez sterowanie popytem polegającym na promocji zwiedzania atrakcji poza sezonem, sprzedawania łączonych biletów z innymi atrakcjami,
- korzystania z różnych dotacji państwa.

Sezonowość popytu turystycznego

Zgodnie z definicją opracowaną przez Światową Organizację Turystyki (UNWTO) i przyjętą przez Komisję Statystyki ONZ w 1993 r., turystyka to całokształt czynności jednostek podróżujących i przebywających poza ich miejscem zamieszkania przez okres nie przekraczalnym rok czasu w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych¹². Popyt turystyczny uwzględnia wszystkie dobra turystyczne i usługi o towary, które są kupowane przez turystów. Charakterystycznymi cechami dla popytu turystycznego między innymi są: elastyczność cenowa, elastyczność dochodowa, złożoność, mobilność, komplementarność, niejednorodność, substytucyjność, sezonowość. Najważniejszą cechą turystyki jest jej sezonowość, niezależnie od klimatu i uwarunkowań instytucjonalnych regiony turystyczne cechuje sezonowość popytu turystycznego i ma ona duży wpływ na rynek pracy i zatrudnienie.

Sezonowość określa kumulację ruchu turystycznego w danym okresie w ciągu roku i występowanie widocznych różnic w wielkości popytu między sezonem wysokim, a sezonem niskim¹³. Sezonowość popytu turystycznego jest

¹² E. Dziedzic, T. Skalska, *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju usług turystycznych w Polsce*, Wyd. Stowarzyszenie na Rzecz Badań, Rozwoju i Promocji Turystyki, Warszawa 2012, s. 11.

¹³ J. Borzyszkowski, *Zjawisko sezonowości w turystyce – istota problemu i działań krajowych podmiotów polityki turystycznej na rzecz jego ograniczania*. Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 167-

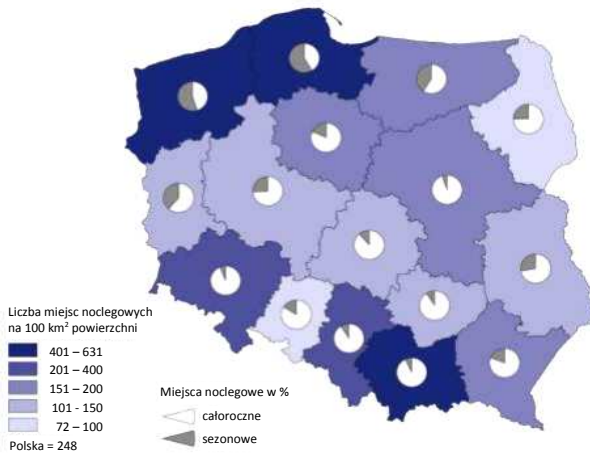
problemowa dla przedmiotów reprezentujących podaż turystyczną. Stanowi ona przeszkodę, której pokonanie wiąże się z ponoszeniem dodatkowych kosztów przez przedsiębiorców. Sezonowe wahania wielkości popytu dzieli się na przyczyny naturalne i instytucjonalne. Warunki klimatyczne to przyczyny naturalne tj. pogoda, temperatura powietrza i wody, liczba godzin słonecznych. Do przyczyn instytucjonalnych zalicza się natomiast ustawowe terminy ferii zimowych, wakacji, świąt państwowych i kościelnych, podczas których większość ludzi ma wolne od pracy i szkoły. Przykładami miejsc w Polsce, w których daje się w sposób bezpośredni zaobserwować zależność wielkości popytu turystycznego i warunków pogodowych jest Zakopane i Mielno. Miejscowość Zakopane oferująca inne atrakcje turystyczne w miesiącach letnich, a inne w miesiącach zimowych, w branży turystycznej charakteryzuje się dwoma pikami sezonowymi. Natomiast ze względu na strefę klimatyczną umiarkowaną, Mielno i pozostałe miejscowości nadmorskie największe obłożenie przeżywają w szczycie sezonu przypadającym w okresie letnim, który jest wynikiem sezonu urlopowego. Miejscowości nadmorskie cieszą się większym zainteresowaniem w okresie letnim i są najczęstszym kierunkiem wyjazdów. Poza sezonem turystycznym liczba odwiedzających w tym regionie znacznie maleje. Sezonowość popytu na usługi turystyczne przekłada się na powstanie sezonowych, a nie stałych miejsc pracy, co powoduje niestabilność zatrudnienia oraz niepełne wykorzystanie zasobów poza sezonem turystyczny. Wskaźnik zatrudnienia wzrasta i maleje w wybranych okresach roku. Dlatego efektywne zarządzanie zasobami ludzkimi jest jednym z najtrudniejszych problemów tej branży. W momencie obniżenia aktywności turystycznej na miejscowych rynkach powstają nadwyżki mocy produkcyjnej, co wiąże się z niewykorzystaniem zasobów ludzkich. W fazie wzrostu produktywności poziom bezrobocia maleje¹⁴. Powyższa sytuacja wpływa na działania personalne w przedsiębiorstwie. Regularność zjawiska sezonowości ma wpływ na rynki pracy w turystycznych przedsiębiorstwach, które systematycznie poszukują nowych rozwiązań dla pozyskiwania, utrzymania i wyszkolenia pracowników firmy. Negatywnymi jej skutkami jest m.in.: napływ zbyt dużej liczby turystów w okresach wzmożonego ruchu, co skutkuje przeciążeniem danego obszaru i wystąpieniem licznych zagrożeń dla jego ekosystemu. Następnie prowadzenie działalności gospodarczej w wyższych kosztach w celu zapewnienia poziomu rezerw skutkujące konieczną regulacją za-

176; J. Rembeza, K. Radlińska, *Sezonowość bezrobocia w nadmorskich i górskich regionach turystycznych w Polsce*. Folia Turistica Akademia Wychowania Fizycznego im. B. Czecha w Krakowie, Kraków 2017, s. 45-58.

¹⁴ M. Klonowska-Matynia, K. Radlińska, *Ocena wahań sezonowych bezrobocia w nadmorskich regionach turystycznych Polski i Hiszpanii*. Wiadomości Statystyczne, Koszalin 2018.

trudnionego personelu w innych ilościach w trakcie sezonu, a poza sezonem. Zmniejszenie zatrudnienia powoduje marnotrawstwo zasobu siły roboczej. Dlatego konieczne jest przyjęcie przez właścicieli firmy odpowiedniej strategii zarządzania zasobami ludzkim.

Istotną informację o ruchu turystycznym w poszczególnych województwach daje wskaźnik gęstości ruchu, dlatego w artykule wykorzystano dane dotyczące bazy noclegowej według stanu w dniu 31 lipca 2020 r. i jej wykorzystanie w I półroczu 2020 roku (mapa 1).

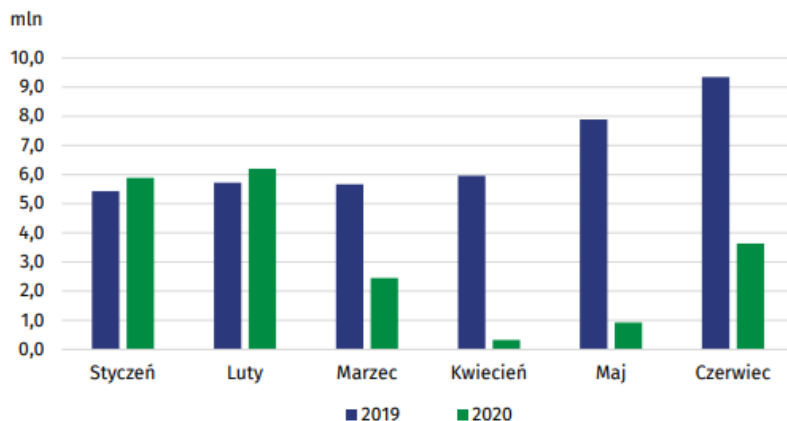
Mapa 1. Miejsca noclegowe w turystycznych obiektach noclegowych w 2020 r. – stan w dniu 31 VII

Źródło: Główny Urząd Statystyczny – baza noclegowa według stanu w dniu 31 lipca 2020 r. i jej wykorzystanie w I półroczu 2020 r.

W 2020 roku najwięcej turystycznych obiektów noclegowych znajdowało się w województwach: pomorskim (1555), zachodniopomorskim (1484), małopolskim (1362) i dolnośląskim (1012). Analizując sytuację obserwowaną w 2020 roku, w porównaniu z 2019 rokiem zauważa się spadek wynajętych miejsc noclegowych. Spadek dotyczył niemal wszystkich rodzajów obiektów, z wyjątkiem pensjonatów i zespołów domków turystycznych, w których liczba miejsc pozostała na niezmiennym poziomie, a także schronisk, które oferowały o około 11% więcej miejsc niż rok wcześniej. Biorąc pod uwagę liczbę wynajętych miejsc noclegowych zaobserwować można, że największe obciążenie zlokalizowane jest w województwach nadmorskich i górskich, najmniejsze w województwie opolskim. Natomiast największą sezonowością charakteryzują się obiekty nadmorskie. Im dalej od miejscowości nadmorskich tym wzrasta działalność całoroczna.

W celu lepszego zobrazowania sezonowości i różnic pomiędzy 2019 a 2020 przedstawiono poniższy wykres (wykres 1).

Wykres 1. Noclegi udzielone w turystycznych obiektach noclegowych

Źródło: Główny Urząd Statystyczny – baza noclegowa według stanu w dniu 31 lipca 2020 r. i jej wykorzystanie w I półroczu 2020 r.

Wykres przedstawia zależności związane z liczbą turystów korzystających z baz noclegowych w poszczególnych miesiącach I półroczu roku 2019 i 2020. W 2019 roku tendencja korzystania z miejsc noclegowych jest rosnąca. Im bliżej okresu wakacyjnego tym ta liczba wzrasta. Natomiast liczba wykorzystanych miejsc noclegowych w 2020 roku ewidentnie spadła. W 2020 roku okres ferii zimowych oraz okresu nadchodzącego lata, tym samym cieplejszej pory roku wskazuje na większą liczbę turystów niż pozostałe miesiące.

Sezonowość wpływa na sytuację ekonomiczną lokalnego rynku. Przyczynia się do niepełnego wykorzystania zasobów rzeczowych, ludzkich i finansowych poza sezonem. W efekcie przynosi straty dochodowe oraz negatywnie wpływa na rozwój zasobów ludzkich. Praca pracowników w sezonie niekiedy jest ponad ich siły, natomiast poza sezonem pracownicy zostają bierni zawodowo lub bezrobotni. W ciągu roku pojawiają się okresy wzmożonego popytu na pracowników oraz okresy wzrostu bezrobocia. Odpowiednie zarządzanie działem systemu turystyki jest możliwe wtedy, gdy istota turystyki jest rozpatrywana jako zjawiska gospodarcze i społeczne. Najważniejszym aktywem w firmie są zatrudnieni pracownicy, którzy swoją pracą i zaangażowaniem dążą do realizacji wizji przedsiębiorstwa. Dlatego konieczne jest przyjęcie przez właścicieli firmy odpowiedniej strategii zarządzania zasobami ludzkim.

Na polskim wybrzeżu sezonowość jest cechą wszechobecną, która określa formę organizacji pracy w przedsiębiorstwach turystycznych. Wpływa na funkcjonowanie lokalnych przedsiębiorstw i skutkuje wyborem adekwatnej strategii zarządzania zasobami ludzkimi.

Przykładem przedsiębiorstw turystycznych funkcjonujących w Polsce podejmujących strategię traktowania sezonowości jako wyzwanie są sanatoria, w których uczestnikami poza sezonem w dużej mierze są seniorzy. Mający dużo wolnego czasu, często nie mający zobowiązań i preferujący miejscowości turystyczne w czasie wolnym od natłoku turystów. Kolejnym przykładem będą globalne sieci hotelowe.

W świetle uzyskanych badań wydaje się, że korzystniejszy dla regionu jest wybór strategii drugiej. Także dla przedsiębiorstw strategia ta może być korzystna. Inwestowanie w rozwój firmy przyczynia się do zwiększenia jej zysków przez prowadzenie działalności w trakcie sezonu oraz poza nim. Zastosowanie przez przedsiębiorstwa omawianego podejścia w przyszłości będzie skutkowało uzyskaniem przewagi konkurencyjnej nad firmami działającymi jedynie podczas sezonu. Dbanie o dobro kadry pracowniczej, właściwe zarządzanie jej zasobami i inwestowanie w jej rozwój skutkować będzie zaangażowaniem i lojalnością pracowników, a także wspólnym dążeniem do osiągnięcia celów i strategii firmy.

Podsumowanie

Głównym celem artykułu było przedstawienie nieregularności rozkładu ruchu turystycznego w Polsce i jego wpływ na wybór strategii zarządzania zasobami ludzkimi w branży turystycznej.

Sezonowość jest cechą charakteryzującą popyt turystyczny i w branży turystycznej jest zjawiskiem mającym duży wpływ na sytuację ekonomiczną regionu i lokalnych przedsiębiorstw. Skala tego zjawiska jest zróżnicowana w przestrzeni. Z przeanalizowanych badań wywnioskować można, że największą sezonowością cechują się regiony nadmorskie. Wysoka sezonowość wpływa na funkcjonowanie lokalnych przedsiębiorstw i skutkuje wyborem adekwatnej strategii zarządzania zasobami ludzkimi. Wykorzystując strategię zarządzania zasobami ludzkimi polegającą na zapoznaniu pracowników z filozofią i planami firmy, szkoleniu, motywowaniu i w efekcie przekształceniu zasobów ludzkich w kapitał ludzki, przedsiębiorstwo dokonuje wyboru strategii postrzegającej sezonowość, jako wyzwanie. Jednak często przedsiębiorstwa lokalne, rodzinne odbierają sezonowość, jako ograniczenie. Wówczas zarządzanie zasobami ludzkimi skoncentrowane jest na zatrudnieniu pracowników krótkookresowo, bez inwestowania w ich rozwój, rozliczanych za wyniki.

Bibliografia

1. Armstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000.
2. Baum T., *Seasonality in tourism: Understanding the challenges*. Tourism Economics, Scotland 1999.
3. Borzyszkowski J., *Zjawisko sezonowości w turystyce – istota problemu i działań krajowych podmiotów polityki turystycznej na rzecz jego ograniczania*, Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław 2014.
4. Dziedzic E., Skalska T., *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju usług turystycznych w Polsce*, Wyd. Stowarzyszenie na Rzecz Badania, Rozwoju i Promocji Turystyki, Warszawa 2012.
5. Ferrante M., Magno G. L. L., De Cantis S., *Measuring tourism seasonality across European countries*, Tourism Management, Anglia 2020.
6. Jolliffe L., Farnsworth R., *Seasonality in tourism employment: human resource challenges*. International Journal of Contemporary Hospitality Management, New Brunswick, Canada 2003.
7. Klonowska-Matynia M., Radlińska K., *Ocena wahań sezonowych bezrobocia w nadmorskich regionach turystycznych Polski i Hiszpanii*. Wiadomości Statystyczne, Koszalin 2018.
8. Koziół L., *Zarządzanie kadrami w turystyce*. Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, Tarnów 2010.
9. Lidzbarski T., *Overtourism: poza granicami sukcesu. Funkcje i dysfunkcje turystyki na greckiej wyspie Zakynthos*, Turystyka Kulturowa, Gdańsk 2020.
10. Martín M. B. G., *Weather, climate and tourism a geographical perspective*. Annals of tourism research, Oxford 2005.
11. Radlińska K., *Sezonowość w turystyce nadmorskiej – problemy lokalnych rynków pracy. Przykład województwa zachodniopomorskiego*. Ekonomiczne Problemy Turystyki, Szczecin 2018.
12. Radlińska K., *Sezonowość w turystyce nadmorskiej – wyzwanie dla strategii zarządzania zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwach turystycznych*, Studia i Prace Wydział Nauk i Zarządzania Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2017.
13. Rembeza J., Radlińska K., *Sezonowość bezrobocia w nadmorskich i górskich regionach turystycznych w Polsce*. Folia Turistica Akademia Wychowania Fizycznego im. B. Czecha w Krakowie, Kraków 2017.
14. Sieczko A., Parzonko A. J., *Wsparcie instytucjonalne promocji turystyki wiejskiej*. Wyd. Turystyka i Rozwój Regionalny, Warszawa 2018.
15. Suștar N., Ažić M. L., *Measuring Tourism Seasonality Across Selected Mediterranean Countries*, KnE Social Sciences, Bucharest, Romania 2020.

RESOURCE MANAGEMENT POLICY IN TOURISM HUMAN

An extremely important element in the functioning of the enterprise is the competent management of human capital, especially in the tourism economy, where consumers of tourist services deal with an intangible product. The aim of this study is to present the characteristics of the tourism market and the related goals and strategies for human resource management. It describes what human capital is and how it influences the company. The issue of human resource management in tourism is caused by one of the characteristics of the tourism market, which is seasonality, which can be treated as a threat or opportunity for enterprises operating in tourist destinations. The paper describes research on the impact of seasonality on employment in Poland. The ways of using human resources in tourism companies were discussed.

Keywords: human resources management, tourism market, seasonality.

Weronika ZIMNY*

Joanna DYCZKOWSKA**

CITY LOGISTICS NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH EUROPEJSKICH STOLIC

Zarys treści: Celem artykułu jest przedstawienie problemów komunikacyjnych Warszawy, Bratysławy i Budapesztu oraz przykładów ich rozwiązań. W publikacji przybliżone zostały zagadnienia dotyczące miasta, logistyki miejskiej oraz problemów komunikacyjnych wraz z przykładami rozwiązań w analizowanych stolicach. Metody badawcze wykorzystane w artykule to analiza literatury i analiza porównawcza.

Słowa kluczowe: transport zbiorowy, logistyka miejska, problemy komunikacyjne, zrównoważony rozwój

Wprowadzenie

Od niepamiętnych czasów przemieszczanie się odgrywało w życiu człowieka ogromną rolę, najczęściej osoby przemieszczały się w celach konsumpcyjnych, czy też bytowych. Wraz z rozbudową i rozwojem aglomeracji, potrzeby transportowe stale wzrastały, a przemieszczanie na obszarze miasta zyskało miano priorytetowego zadania do spełnienia przez władze samorządowe. Nieustanny rozwój i otwartość miast stwarzają logistyce wiele niedogodności. Metropolie funkcjonują w atmosferze ryzykownych przedsięwzięć i braku zabezpieczeń przed decyzjami, które w przyszłości mogą okazać się zupełnie niepotrzebne. W działaniach logistyki miejskiej należy brać pod uwagę miasto jako pojedynczy element, ale też relacje jakie posiada z miejscowościami sąsiednimi czy partnerskimi. Oczywiście, wszystko to kontrolowane jest przez władze miasta, a coraz częściej dochodzi do sytuacji, w których to administracja publiczna na zasadzie partnerstwa pomaga swoimi działaniami logistom miejskim. Przejawia się to w pomocy finansowej, dostępie do odpowiednio

* Studentka studiów II stopnia na kierunku Zarządzanie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

** Wydział Nauk Ekonomicznych, Politechnika Koszalińska

dostosowanej infrastruktury transportowej a także konsolidacji z obiektami posiadającymi niewykorzystane elementy infrastruktury takie jak miejsca do załadunku i rozładunku, czy składowania dóbr.

Za cel artykułu przyjęto opis problemów transportowych miast oraz przykłady ich rozwiązań. Hipoteza główna brzmi: Czy sprawnie działający transport jest jednym z głównych elementów zarządzania City Logistics? Do weryfikacji hipotezy wykorzystano analizę źródeł książkowych oraz zasobów internetowych, a także analizę porównawczą.

Problemy transportowe w zakresie działań logistyki miejskiej

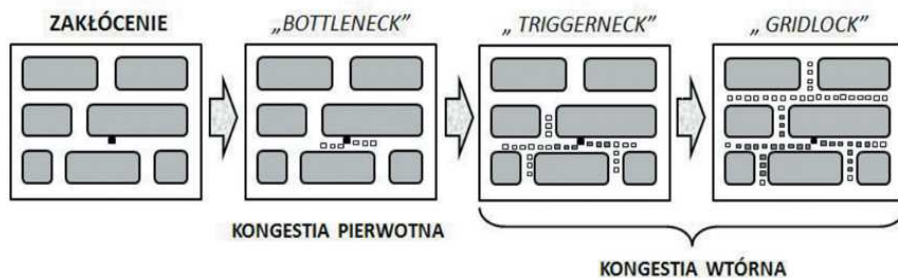
Wzrost liczby mieszkańców w miastach oraz wynikające z tego zapotrzebowanie transportowe, doprowadziło do problemów w zakresie komunikacji miejskiej. Logistyka stała się niezbędną pomocą aby spełniać wszystkie wymogi stawiane przed rozwijającymi się aglomeracjami. Głównym narzędziem, które pozwala ulepszyć działanie systemu logistycznego miejscowości jest logistyka miejska. Jest to system wzajemnie połączonych ze sobą procesów transportowych osób, towarów czy informacji, które zaspokajają potrzeby mieszkańców zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska¹. Jednym z najpoważniejszych problemów, jest zjawisko kongestii transportowej, które tłumaczy się jako zator drogowy, brak możliwości poruszania, które dotyczy zarówno pojazdów jak i pasażerów. Kongestię możemy podzielić na tą, która dotyczy struktury transportowej oraz taką, która dotyczy bezpośrednio pasażerów oraz przewożony towar. Pierwsza z nich dotyczy głównie dróg i niejednokrotnie doprowadza do całkowitej niemożności poruszania się, obejmuje również miejsca postojowe i stacje. Głównym miejscem, w którym dochodzi do powstania zatłoczenia są skrzyżowania, gdzie możliwości ruchowe stają się na tyle ograniczone, że mówimy tu o kongestii wstępnej. Ta z kolei rozprzestrzenia się na dalsze odcinki dróg, gdzie dochodzi do powstania zatoru drogowego następczego a w nim możemy wyodrębnić elementy takie jak²:

¹ J. Szołtysek, *Logistyka Miasta*, PWE, Warszawa, 2016, s. 56.

² Szerzej na ten temat: J. Nowakowska-Grunt, M. Strzelczyk, *Problem of air pollution and road freight in European Union*, Transportation Research Procedia, nr 16, 2016, ss. 418-424; R. Żochowska, G. Karoń, *Przegląd literatury Przegląd literatury na temat zjawiska kongestii i zakłóceń ruchu w systemie transportowym miasta w aspekcie modelowania podróży*, Zeszyty Naukowo-Techniczne SITK RP, Oddział w Krakowie, Nr 2(98), Kraków 2012, s. 268-269.

- indywidualne współoddziaływanie – dzieje się między dwoma środkami komunikacji, które poruszając się w niedalekiej odległości między sobą muszą zredukować prędkość tak, że czas przejazdu znacznie się wydłuża,
- niejednokrotne współoddziaływanie – odbywa się pomiędzy więcej niż dwoma pojazdami, przy większym natłoku i większym wydłużeniu czasu komunikacji niż w pierwszym przypadku,
- wąskie gardło, czyli bottleneck – dochodzi do niej wtedy, kiedy możliwość przejechania danego pasma jest mniejsza niż na fragmentach drogi, która ją otacza,
- triggerneck – możemy o tym mówić, kiedy dochodzi do przecięcia drogi zatłoczonej i przejezdnej,
- gridlock – jest następstwem wyżej opisanych rodzajów kongestii, następuje całkowita niemożność poruszania się na danym odcinku sieci transportowej,
- całościowy zator drogowy – doprowadza do negatywnych skutków w całej komunikacji, nawet jeśli dotyczyło tylko konkretnej płaszczyzny transportu.

Na rysunku 1 przedstawiono graficzne ujęcie kongestii transportowej w mieście.

Rysunek 1. Ewolucja kongestii w sieci miejskiej

Źródło: R. Żochowska G. Karoń., *Przegląd literatury na temat zjawiska kongestii i zakłóceń ruchu w systemie transportowym miasta w aspekcie modelowania podróży*, Zeszyty Naukowo-Techniczne SITK RP, Oddział w Krakowie, Nr 2(98), Kraków 2012, s. 269.

W tabeli 1 przedstawiono zestawienie wybranych efektów zatoru drogowego w metropoliach.

Tabela 1. Wybrane efekty kongestii w mieście

Koszty kongestii	Pozostałe negatywne skutki
<ul style="list-style-type: none"> - kolizje drogowe i wynikające z tego opłaty napraw pojazdów, - opóźnienia w dostawach towaru i nakładane kary z niewywiązania się z warunków umowy, - w przypadku prywatnych gospodarstw zwiększenie kosztów posiadania pojazdu, wynikające np. z większego spalania benzyny, - opłaty związane z zanieczyszczeniem powietrza. 	<ul style="list-style-type: none"> - strata czasu dla osób korzystających z formy przewozów publicznych i indywidualnych, - brak wywiązania się z terminów dostaw oraz usług i związany z tym spadek oceny operatywności przedsiębiorstwa, - wysoki poziom emisji spalin, - zmniejszenie atrakcyjności regionu, - spadek aktywności mieszkańców, - brak miejsc parkingowych w centrum miasta.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie B. Tundys, *Logistyka miejska Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013, s. 145-146.

Oprócz kongestii istnieje wiele innych problemów przed którymi staje sektor transportu, zostały one przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2. Rodzaje i skutki negatywnego oddziaływania transportu na życie w mieście

Rodzaj problemu	Wywołany skutek
Degradacja środowiska naturalnego spowodowana przemieszczaniem się samochodami	Wzrost zanieczyszczenia wód, gleb i powietrza
Zanieczyszczenie światłem	<ul style="list-style-type: none"> - zagrożenie bezpieczeństwa, - zły wpływ na ekologię – faunę i florę, - pogorszenie stanu zdrowia u ludzi, - nieprawidłowy wpływ na estetykę i kulturę, poprzez zubożenie walorów krajobrazu.
Deformowanie struktury i użytkowania przestrzeni miasta	<ul style="list-style-type: none"> - niszczenie tzw. zielonych miejsc w miastach – parków i innych ważnych pod kątem przyrodniczym obszarów przez budowanie parkingów, przystanków, - wykorzystanie osiedli mieszkalnych jako lokalizacji miejsc załadunku i wyładunku towarów.
Brak bezpieczeństwa na drogach	<ul style="list-style-type: none"> - wypadki samochodów ciężarowych i osobowych,

Źródło: Opracowanie własne na podstawie B. Tundys, *Logistyka miejska. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013 s. 138; J. Szoltysek, *Logistyka Miasta*, PWE, Warszawa, 2016, s. 202-205.

Wszystkie przedstawione w tabeli 2 problemy tworzą koszty zewnętrzne transportu, które doprowadzają nie tylko do utraty środków materialnych, ale także strat o podłożu psychicznym. Podmiotami ponoszącymi odpowiedzialność za nie, są firmy oferujące usługi przewozowe jednak koszty z nich wynikające ponosi cała społeczność³.

Analiza rozwiązań problemów transportowych w opisywanych stolicach

Jak już zostało wspomniane, transport miejski powinien być realizowany w sposób wydajny i odpowiadający potrzebom podróżujących. Największym problemem w miastach jest ograniczona przestrzeń podróżowania, która przyczynia się do strat czasowych i materialnych, związanych z większym spalaniem paliwa czy zanieczyszczenia powietrza⁴. Wszystkie te elementy stawiają transport zbiorowy w złym świetle i zmniejszają jego zainteresowanie wśród podróżujących, dlatego każda z aglomeracji wprowadza rozwiązania mające na celu usprawnienie i eliminację powstałych problemów. Poniżej przedstawiono instrumenty polityki transportowej Warszawy, Bratysławy i Budapesztu, których zadaniem jest rozwiązanie barier komunikacyjnych.

Warszawa

Jednym z najbardziej widocznych problemów transportowych polskiej stolicy są tzw. korki, czyli kongestia transportowa, których negatywne skutki widoczne są w każdej sferze życia – czasowej, materialnej, środowiskowej itp. Odpowiedzią na to jest koncepcja carpooling, która w Polsce przyjmuje formę przejazdów wewnątrz miasta lub poza jego obrębem, które polegają na dogadywaniu się osób jadących w tym samym kierunku⁵. Oprócz carpoolingu na terenie Warszawy istnieje również carsharing, czyli system wypożyczania samochodów na różne okresy czasowe.

³ R. Burdzik, M. Kabot, M. Cieśla, *Podział i internalizacja kosztów zewnętrznych transportu samochodowego*, „Logistyka”, 2014, nr. 4, s. 1723.

⁴ J. Olsson, J. Wohenius, *Location of freight consolidation centres serving the city and its surroundings*, nr 39, 2012, ss. 293-306; A. Mężyk, S. Zamkowska, *Problemy transportowe. Stan i kierunki rozwiązań*, PWN, Warszawa 2019, s. 184-185; P.A. Johnson, J. Robinson, S. Philpot, *Type, tweet, tap, and pass: How smart city technology is creating a transactional citizen*, *Government Information Quarterly*, nr 37, 2020, s. 1014.

⁵ A. Mężyk, S. Zamkowska, *Problemy transportowe miast. Stan i kierunki rozwiązań*, PWN, Warszawa 2019, s. 204-205.

Przykładem firmy, która proponuje tego typu usługi jest Panek, oferująca kilka rodzajów aut: ekonomiczne, komfortowe, premium, cargo, retro, unique oraz extreme⁶. Rozliczenie odbywa się w formie kilometrowej lub minutowej, co przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Przykładowy cennik carsharingu firmy Panek

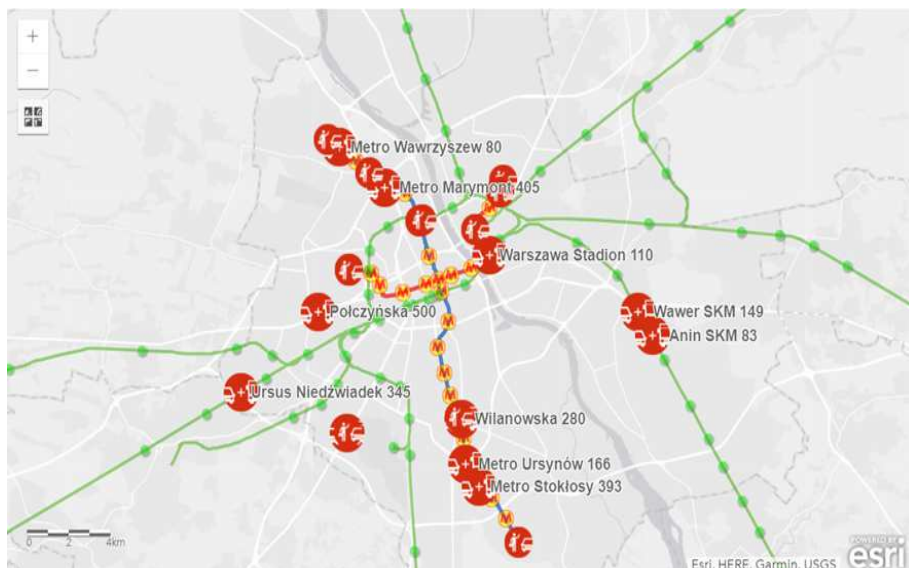
Sposób rozliczenia	Cena (w PLN)
1 km	0,80
1 min	1,49
120 min	29
24 godz.	79
3-dniowy	219
Tygodniowy	483
Miesięczny	1770

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji udostępnionych na stronie <https://panekcs.pl/ceny> (04.10.2021).

Jak widać w przedstawionej tabeli nr 3, najbardziej opłaca się wynajęcie samochodu na dłuższe okresy czasowe – w takiej sytuacji cena za przejechany kilometr lub minutę maleje. Kolejnym sposobem jest budowanie węzłów przesiadkowych Park and Ride oraz Bike and Ride, których zadaniem jest łączenie różnych środków podróżowania – w pobliżu przystanków budowane są specjalne parkingi, dzięki którym podróżujący mogą zostawić swój samochód lub rower i przesiąść się do pojazdu komunikacji miejskiej⁷. Rysunek numer 2 przedstawia mapę parkingów P&R.

⁶ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie <https://panekcs.pl/ceny> (04.10.2021).

⁷ Ibidem 151.

Rysunek 2. Mapa parkingów P & R

Źródło: <https://www.wtp.waw.pl/parkingi/#ParkujP+R> (04.10.2021).

Jak widać na mapie, najczęściej parkingów znajduje się w pobliżu metra i stacji SKM, ponieważ są to rodzaje transportu często wybierane przez mieszkańców Warszawy. Na terenie stolicy istnieje również możliwość wypożyczenia roweru – jest to usługa publiczna Veturilo, która obecnie posiada 300 stacji i ponad 4500 tysięcy rowerów⁸.

Ważnym elementem komunikacji publicznej jest jej bezpieczeństwo na drogach, w środkach pojazdu oraz przystankach autobusowych, tramwajowych czy SKM. W przypadku Warszawy, wdrożono kilka elementów, których celem jest dbałość o bezpieczeństwo podróżujących⁹:

- monitorowanie podróży w środkach transportu – nagrania są archiwizowane przez 30 dni i w razie potrzeby udostępniane policji,
- połączenie radiowe z dyspozytorem lub punktem centralnym ZTM – w razie sytuacji zagrażającej życiu i zdrowiu pasażerów oraz kierowcy, wciska odpowiedni przycisk, który łączy z dyspozytorem,
- obecność nadajników GPS, które pozwalają na bezproblemowe wykrycie lokalizacji pojazdu,

⁸ Opracowanie własne na podstawie informacji udostępnionych na stronie: <https://veturilo.waw.pl/> (04.10.2021).

⁹ Opracowanie własne na podstawie informacji udostępnionych na stronie: <https://wio.waw.pl/artukul/komunikacja-miejska-pod/268596> (04.10.2021).

- opcja SMSa interwencyjnego, w którym dostajemy szablon zgłoszenia – należy wpisać miejsce zdarzenia, numer pojazdu, jaki jest rodzaj niebezpieczeństwa i liczbę osób biorących w tym udział – policja od razu przyjeżdża na miejsce zdarzenia.

Ponadto na terenie Warszawy stale rozbudowywane są monitoringi wizyjne w formie światłowodów, które swoim działaniem obejmują również przystanki transportu miejskiego¹⁰.

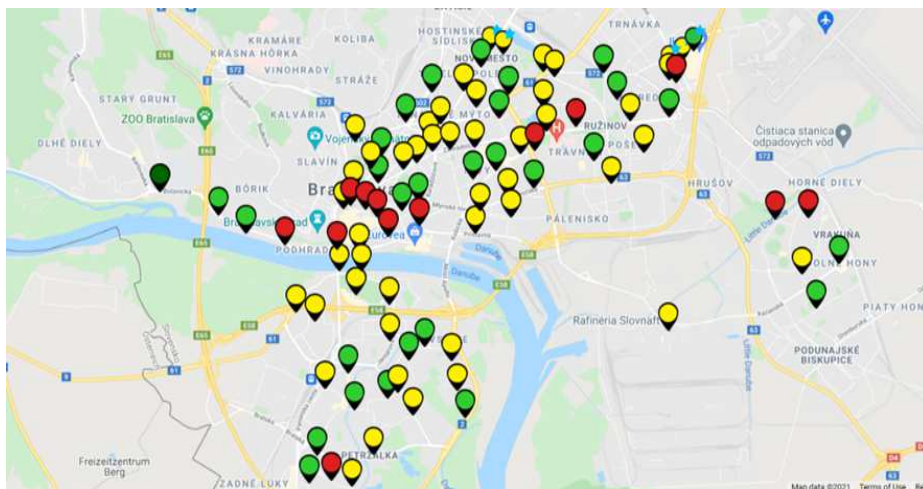
Bratysława

Praktyka wspólnych samochodów widoczna jest również w słowackiej stolicy – Bratysławie. Podobnie jak w przypadku Warszawy, dostępna jest platforma internetowa Bla-Bla Car, na której można znaleźć interesujące nas przejazdy i dokonać ich rezerwacji na konkretny termin. W Republice Słowackiej usługa carsharingu dostępna jest w Bratysławie, Kosicach i Popradzie. Samochód może być wypożyczony na minuty, godziny a także długoterminowo – na dni, czy też miesiące¹¹. Inną koncepcją mającą usprawnić transport publiczny jest usługa Bike-sharing. W stolicy istnieje system wypożyczalni rowerów publicznych a najbardziej popularne to Slovnaft Bajk, Rekola oraz Telecom – są to rowery żółte, czerwone i różowe. Stacje dostępne są w takich miejscach jak: Staré Mesto, Petržalka, Nové Mesto, Ružinov i Rača. Część z nich, dla ułatwienia korzystania, nie wymaga obecności doków i stojaków – wystarczy zostawić rower przy ulicy, w wyznaczonym miejscu¹². Rysunek numer 3 przedstawia mapę stacji rowerowych Slovnaft Bajk.

¹⁰ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie <https://bezpieczna.um.warszawa.pl/bezpieczenstwo-publiczne/monitoring-miejski> (04.10.2021).

¹¹ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie <https://www.europcar.sk/location/slovak-republic>. (04.10.2021).

¹² Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie <https://www.bratistlavaguide.com/pl/bike-sharing-w-bratyslawie> (04.10.2021).

Rysunek 3. Mapa dostępności rowerów Slovnaft Bajk
Źródło: <https://slovnaftbajk.sk/en/stations> (04.10.2021).

Obecnie istnieje 120 stacji obsługiwanych przez spółkę¹³. Na terenie Bratisławy, oprócz opisanych powyżej stacji rowerowych, nie są dostępne parkingi Park and Ride – z powodu braku metra na terenie miasta, zaniechano ich budowy¹⁴.

Budapeszt

W węgierskiej stolicy, podobnie jak w poprzednich miastach, dostępna jest usługa carpoolingu, do której można mieć dostęp poprzez rejestrację na platformie carpoolworld. Oferta ta obejmuje osoby indywidualne, ale też organizacje, które zapewniają wspólny transport do pracy, szpitali, na uczelnię, czy też do klubów¹⁵. Ponadto, istnieje możliwość wypożyczenia różnego rodzaju samochodów na określony czas. Celem usprawnienia transportu publicznego, w Budapeszcie dostępne są parkingi Park and Ride, które zlokalizowane są w bezpośrednim sąsiedztwie komunikacji miejskiej. W mieście istnieje również sieć wypożyczania rowerów miejskich nazwana MOL Bubi, która powstała w 2014 roku i jest częścią miejskiego transportu zbiorowego. Rejestracja następuje dzięki aplikacji, dzięki której swobodnie można zaparkować rower a następnie

¹³ Tamże.

¹⁴ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie http://mestskezasah.sk/95/portfolio_item/park-and-ride/ (04.10.2021).

¹⁵ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie <https://www.carpoolworld.com/carpool-software-for-hospitals.html> (04.10.2021).

zabrać go z powrotem. Pierwsze 30 minut korzystania jest darmowe, każda następna minuta jest płatna 20 HUF. Istnieją również karnety miesięczne oraz roczne, płatne 500 lub 5000 HUF¹⁶. Sprawnie działający transport rowerowy znacznie ułatwia komunikację miejską, szczególnie w aspekcie ochrony środowiska i redukcji emitowania szkodliwych gazów.

Kolejnym rozwiązaniem w celu poprawy jakości komunikacji zbiorowej i eliminacji powstałych problemów, jest modernizacja istniejącego taboru m.in. dla osób o ograniczonej sprawności ruchowej oraz ulepszenie systemu informacji pasażerskiej. W marcu 2021 roku miejscowa firma Budapesti Közlekedési Zártkörűen Működő Részvénytársaság ogłosiła przetarg na zakup nowych, elektrycznych autobusów z możliwością ich ładowania oraz rampami dla wózków inwalidzkich. Badania, które zostały przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych wskazują, że pojazdy takie produkują o połowę mniej zanieczyszczeń niż autobusy starszej generacji. Działania takie mają więc na celu ochronę środowiska a także zachęcenie mieszkańców do korzystania z komunikacji miejskiej, poprzez zapewnienie jej równego dostępu dla każdej osoby¹⁷. Ponadto, wprowadzono usługę „door to door”, której głównym celem jest udostępnienie specjalnych minibusów dla ludzi niepełnosprawnych, mających za zadanie transport osób na zasadzie taksówki – od drzwi do drzwi¹⁸. W Budapeszcie dostępna jest aplikacja mobilna o transporcie publicznym, która pozwala na zaplanowanie trasy podróżującym. Dostępne są tam rozkłady jazdy – nazwy i lokalizacja przystanków, godziny przyjazdów i odjazdów – łatwa i ogólnodostępna informacja dla pasażerów, powinna zachęcić do korzystania z transportu publicznego¹⁹.

Wszystkie przedstawione powyżej propozycje służą do eliminacji lub zmniejszenia problemów transportowych. Oczywiście, rozwiązań jest więcej – przedstawione zostały wybrane, zasługujące na największą uwagę. Każde z miast dąży do tego, aby jego mobilność była rozwinięta na jak najwyższym poziomie – warunkuje to nie tylko sprawną komunikację, ale wpływa całościowo na poziom życia w mieście. Wniosek jest również taki, że transport

¹⁶ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie:
<https://molbubi.hu/hu> (04.10.2021).

¹⁷ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie:
<https://transinfo.pl/infobus/budapeszt-kupuje-80-autobusow-elektrycznych-z-ladowarkami/> (04.10.2021).

¹⁸ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie:
https://www.bkv.hu/hu/hu/tarsadalmi_felelossegvallalas/mozgaskorlatozott_utasaink_figyelmebe (04.10.2021).

¹⁹ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie:
<http://en.smartcity.hu/> (04.10.2021).

publiczny w mieście jest jego elementem napędowym, który warunkuje cały rozwój gospodarczy i decyduje o ogólnej ocenie miasta w kontekście zrównoważonego rozwoju²⁰. Obszary miejskie są elementem łączącym wszelkie szlaki transportowe a jednocześnie miejscem, gdzie swój początek mają różne rodzaje komunikacji, w tym publicznej. Zrównoważone systemy transportowe przyczyniają się do poprawy warunków i poziomu życia mieszkańców a także stałego rozwoju miast i jego okolic, dlatego też plany mobilnościowe powinny być jednym z głównym elementów strategii rozwoju miast²¹. Bardzo duży nacisk na państwa członkowskie kładzie Unia Europejska, która w swojej strategii „Europa 2020” i „Europa 2030”, zobligowała kraje będące jej częścią, do stworzenia tych planów, które mają za zadanie ulepszenie transportu zbiorowego. Strategie te są narzędziami zrównoważonego rozwoju zarówno logistyki miejskiej, jak i komunikacji²².

Porównanie wybranych miast

Do oceny koncepcji Smart City wykorzystuje się Smart City Index, który służy do mierzenia postępów miast a także ich porównania w stosunku do innych. Tabela nr 4 przedstawia porównanie wyników z lat 2019 i 2020 w analizowanych stolicach – ranking dotyczył 109 miast, mniejsza liczba oznacza lepszy, uzyskany wynik.

Tabela 4. Porównanie Smart City Index w Warszawie, Bratysławie i Budapeszcie

Miasto	Miejsce w rankingu Smart City Index 2019 rok	Miejsce w rankingu Smart City Index 2020 rok	Wartość zmiany
Warszawa	55	61	+6
Bratysława	76	84	+8
Budapeszt	77	83	+6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/smartcity/smartcityindex_2020.pdf

²⁰ S. Ejdyś, *System Transportowy w aspekcie funkcjonowania aglomeracji* (w:) *Transport i logistyka w przedsiębiorstwie, mieście i regionie. Wybrane zagadnienia*, pod redakcją naukową R. Rogaczewskiego, Sz. Zimniewicza, A. Zimnego, Wyd. Naukowe Sophia, Katowice 2013, s. 69-70.

²¹ J. Rzeźny-Cieplińska, *Strategie logistyki miejskiej wobec koncepcji Smart City na przykładzie miast polskich i zachodnioeuropejskich*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr. 505, 2018, s. 472.

²² J. Korczak, K. Kijewska, *Smart Logistics in the development of Smart Cities*, *Transportation Research Procedia*, nr 39, 2019, ss. 201-211 .

Na podstawie tabeli widać, że w każdej ze stolic pozycja w rankingu z następnym rokiem stale wzrasta – oznacza to, że aglomeracje coraz bardziej skupiają się na tym, aby się rozwijać i być miastem inteligentnym. Duże znaczenie w wartości zmiany ma również poprawa jakości transportu publicznego, m.in. poprzez wprowadzenie inteligentnych systemów komunikacji.

Oprócz rankingu Smart City Index, istnieje jeszcze kilka, które w swojej ogólnej ocenie biorą pod uwagę sektor transportu. Jednym z nich jest Mercer's Quality of Living-ranking, badający jakość życia w miastach – w sektorze transportu bierze pod uwagę poziom zatłoczenia ulic oraz związane z tym kongestie transportowe. Tabela numer 5 przedstawia wyniki rankingu z 2019 roku uwzględniający analizowane stolice – łączna ilość miast biorąca udział w badaniu wynosiła 231 aglomeracji²³.

Tabela 5. Mercer's Quality of Living Ranking w 2019 roku dla Warszawy, Bratysławy i Budapesztu

Miasto	Miejsce w rankingu
Warszawa	82
Bratysława	80
Budapeszt	76

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <https://mobilityexchange.mercer.com/Insights/quality-of-living-rankings> (04.10.2021).

Jak wynika z tabeli, najlepszą pozycję, spośród trzech uwzględnionych miast, zajął Budapeszt. W sektorze komunikacji wpływ na to mogła mieć modernizacja i unowocześnienie transportu w mieście w 2019 roku, która poprawiła również ogólne warunki życia²⁴.

Wyniki zaprezentowanych rankingów jednoznacznie wskazują na to, że transport publiczny w miastach warunkuje ich prawidłowe funkcjonowanie i zapewnia stały rozwój. Należy pamiętać, że wysokie pozycje są zajmowane dzięki ogólnej dostępności komunikacji miejskiej i jej stałemu rozwojowi.

²³ Opracowanie na podstawie informacji udostępnionych na stronie <https://mobilityexchange.mercer.com/Insights/quality-of-living-rankings> (04.10.2021).

²⁴ Annual Report 2019, Budapeszt 2019, https://static.bkv.hu/ftp/ftp/annual_report/annualreport2019.pdf (04.10.2021).

Podsumowanie

W wyniku przeprowadzonych analiz potwierdzono hipotezę, że transport zbiorowy jest jednym z głównych elementów zarządzania miastem. Na podstawie analizy źródeł książkowych i zasobów internetowych udowodniono, że sprawnie działająca komunikacja miejska jest elementem napędowym każdego miasta, spełniającym potrzeby mieszkańców i integrującym funkcjonowanie gospodarki, kultury i więzi społecznych. Dokonano charakterystyki problemów komunikacyjnych, które ich dotyczą. Jednym z głównych okazała się kongestia transportowa, która uniemożliwia sprawne przemieszczanie się po mieście, będące czynnikiem stresogennym, strat materialnych i czasowych. Innym, nie mniej ważnym problemem jest zanieczyszczenie spalinami, hałasem i światłem, co wpływa na podwyższenie zawartości szkodliwych gazów w powietrzu a to z kolei przyczynia się do spadku samopoczucia i zdrowia wśród mieszkańców. Odpowiedzią na zaistniałe problemy okazało się m.in. propagowanie wyboru komunikacji miejskiej zamiast samochodów prywatnych, modernizacja taboru transportowego w stolicach a także coraz bardziej popularny carpooling i car-sharing. W każdej analizowanej stolicy rozwinięte są również oferty wypożyczenia rowerów miejskich, których użytkowanie zmniejsza emisję dwutlenku węgla i innych szkodliwych gazów.

Bibliografia

1. Burdzik R., Kabot M., Cieśla M., *Podział i internalizacja kosztów zewnętrznych transportu samochodowego*, „Logistyka”, 2014, nr. 4.
2. Ejdyś S., *System Transportowy w aspekcie funkcjonowania aglomeracji (w): Transport i logistyka w przedsiębiorstwie, mieście i regionie. Wybrane zagadnienia*, pod redakcją naukową R. Rogaczewskiego, Sz. Zimniewicza, A. Zimnego, Wyd. Naukowe Sophia, Katowice 2013.
3. Johnson P.A., Robinson J., Philpot S., *Type, tweet, tap, and pass: How smart city technology is creating a transactional citizen*, Government Information Quarterly, 2020, nr 37.
4. Korczak J., Kijewska K., *Smart Logistics in the development of Smart Cities*, Transportation Research Procedia, 2019, nr 39.
5. Mężyk A., Zamkowska S., *Problemy transportowe. Stan i kierunki rozwiązań*, PWN, Warszawa 2019.
6. Nowakowska-Grunt J., Strzelczyk M., *Problem of air pollution and road freight in European Union*, Transportation Research Procedia, 2016, nr 16.
7. Olsson J., Wohenius J., *Location of freight consolidation centres serving the city and its surroundings*, 2012, nr 39.

8. Rześny-Cieplińska J., *Strategie logistyki miejskiej wobec koncepcji Smart City na przykładzie miast polskich i zachodnioeuropejskich*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 505, 2018.
9. Szołtysek J., *Logistyka Miasta*, PWE, Warszawa, 2016.
10. Tundys B., *Logistyka miejska Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.
11. Żochowska R., Karoń G., *Przegląd literatury Przegląd literatury na temat zjawiska kongestii i zakłóceń ruchu w systemie transportowym miasta w aspekcie modelowania podróży*, Zeszyty Naukowo-Techniczne SITK RP, Oddział w Krakowie, Nr 2(98), Kraków 2012.

Zasoby internetu

1. <https://panekcs.pl/ceny>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
2. <https://www.wtp.waw.pl/parkingi/#ParkujP+R>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
3. <https://veturilo.waw.pl/>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
4. <https://wio.waw.pl/arttykul/komunikacja-miejaska-pod/268596>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
5. <https://bezpieczna.um.warszawa.pl/bezpieczenstwo-publiczne/monitoring-miejski>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
6. <https://www.europcar.sk/location/slovak-republic.>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
7. <https://www.bratislavaguide.com/pl/bike-sharing-w-bratys-awie>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
8. http://mestskezasahy.sk/95/portfolio_item/park-and-ride/, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
9. <https://www.carpoolworld.com/carpool-software-for-hospitals.html>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
10. <https://molbubi.hu/hu>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
11. <https://transinfo.pl/infobus/budapeszt-kupuje-80-autobusow-elektrycznych-z-ladowarkami/>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
12. https://www.bkv.hu/hu/hu/tarsadalmi_felelossegvallalas/mozgaskorlato_zott_utasaink_figyelmebe, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
13. <http://en.smartcity.hu/>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
14. https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/smart_city/smartcityindex_2020.pdf, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
15. <https://mobilityexchange.mercer.com/Insights/quality-of-living-rankings>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
16. <https://mobilityexchange.mercer.com/Insights/quality-of-living-rankings>, dostęp z dnia 04.10.2021 r.
17. Annual Report 2019, Budapeszt 2019, https://static.bkv.hu/ftp/ftp/annual_report/annualreport2019.pdf, dostęp z dnia 04.10.2021 r.

CITY LOGISTICS ON THE EXAMPLE OF CHOSEN EUROPEAN CAPITALS

The aim of the article is to present the transport problems of Warsaw, Bratislava and Budapest and examples of their solutions. This analysis was aimed at showing how important an element of city management is the efficient functioning of public transport. The publication presents the issues related to the city, city logistics and transport problems, along with examples of solutions in the analyzed capitals. The research methods used in the article are the analysis of book sources and internet resources.

Keywords: collective transport, city logistics, communication problems, sustainable development.